

r

III
SJEĆANJA
BORACA

OMER GLUHIĆ

ODRED SE ODRŽAO*

Minuli ratni događaji (1941-1943. godine) pokazali su daje Tuzla, dosljedna i čvrsta u privrženosti KPJ, radničkoj klasi i slobodi, časno i slavno dočekala dane pobjede. Velik dio njenog stanovništva bio je s pravom ponosan, jer je dao svoj udio stvaranju nove slobodne zemlje i novog života.

Oslobođenje Tuzle, oktobra 1943. godine, sigurno je jedan od najvažnijih događaja u relativno staroj istoriji ovog grada. Prvi put u svom dugom životu grad je svjesno i oduševljeno postao jedinstven, povezan zajedničkim ciljem i kao za tren, zatapani su svi jazovi koji su njegovo stanovništvo dugo razjedinjavali i činili mučnim njihov zajednički život.

I nije čudo što se takva Tuzla listom odazvala svim pozivima i potrebama narodnooslobodilačke borbe. Po narodnoj pjesmi: »... i staro i mlado na borbu se diglo...«, život u oslobođenom gradu je posebna priča. Slavlje se slivalo potocima iz mahala (nastanjenih uglavnom radničkim svijetom) u centar gdje je život vrio protkan radom (na popuni i opremi jedinica, formiranju narodne vlasti, mitinzima, predavanjima itd.), pjesmom i kolom. Prvi put je kozaračko kolo sjedinilo dotad odvojenu mladost. U vojsku je hrlilo sve: od staraca, do dječaka i djevojčica. Toliko oružja nije bilo. Naravno vršena je selekcija i nastojalo se da u jedinice dođu oni koji su starošću, fizičkom kondicijom, sviješću i drugim osobinama ispunjavali elementarne uslove. Između ostalih jedinica tada je formiran i Tuzlanski partizanski odred.

Ovi zapisi o Tuzlanskom partizanskom odred u se temelje na sjećanjima, jer sam dnevnik iz borbe izgubio u sedmoj ofanzivi. Ali, pored njihove zasnovanosti na sjećanjima preživjelih boraca i mojih vlastitih, oni se temelje i na činjenicama koje su ostale zapisane u nekim dokumentima. Stoga im, iako u njima nema mnogo isto-

* Prilog je napisan na osnovu sjećanja autora koja se čuvaju u Zbirci memoarske grade Regionalnog istorijskog arhiva u Tuzli.

rijskih podataka, a mnoge stvari mogu biti hronološki ispreturane i nesređene, treba dati određeno mjesto i značaj kao autentičnim svjedočenjima živih ljudi.

0 Odredu do sada nije pisano, iz objektivnih ili subjektivnih razloga, ali ta činjenica ne može, sama po sebi, izbrisati istorijsku istinu o njemu. Od svog osnutka, oktobra 1943. godine, pa do konačnog oslobođenja zemlje, maja 1945. godine, Odred je postojao, živio, borio se, da bi po organizacionoj potrebi njegov borački sastav bio raspoređen u druge jedinice. Za sve vrijeme svog postojanja nijednog jedinog dana nije »odsustvovao«, već je uvijek bio prisutan na terenu čije je ime nosio.

Nikad se nije raspao, iako se ponekad osipao, nikad se rasformirao, samo se nekad preformirao. Istina, od nekoliko stotina boraca nakon osnivanja, smanjivao se do 40, pa i do 20 (okupljenih najednom mjestu po određenom zadatku), ali njegovo djelovanje, ni političko ni vojničko, nije prestajalo. Kada nije bio u kritičnim situacijama, u periodima između ofanziva, uvijek je brzo popunjavao svoje redove - uglavnom dobrovoljcima, koje je kasnije upućivao u brigade - najčešće sa područja sjeveroistočne Bosne: 6. istočnobosansku, 18. hrvatsku, 16. muslimansku, 17. majevičku i dr. Time je ostvarivao dio koncepcije Vrhovnog štaba NOV i POJ o djelovanju i zadacima partizanskih odreda.

Mržnja prema okupatoru i njegovim privjescima bila je ona pokretačka snaga koja je uticala da narod ovoga kraja ponosno podnese sve teškoće i žrtve. To je i za Odred bio veliki kapital. Poslije svake neprijateljske ofanzive, naročito su bile teške šesta i sedma, u kojima je Odred trpio velike gubitke, dolazili su novi dobrovoljci popunjavajući praznine, nimalo ne ustuknuvši pred tegobama i ne plašeći se snage neprijatelja.

Kako je poznato Odred je formiran 24. oktobra 1943. godine, odlukom štaba 3. korpusa. Ona je objavljena na štampanim plakatima u svim dijelovima slobodnog grada, okolnim naseljima i selima. Naišla je na izvanredan prijem u narodu pa su za vrlo kratko vrijeme, kada je već sve sposobno ljudstvo stupilo u druge jedinice, izvučene i posljednje rezerve iz naroda i formirana četiri brojna bataljona.

U Štab Odreda 3U postavljeni: za komandanta Omer Gluhić, učitelj iz Tuzle, za političkog komesara Pero Eraković, student iz Tuzle, za pomoćnika komesara Rade Perić, učenik iz Tuzle, za in-

tendanta Ferhat Azapagić, trgovac iz Tuzle, za referenta saniteta Muhamed Dusinović, student iz Tuzle. Imenovani su i štabovi bataljona. Ubrzo je formirana i Kulturna ekipa Odreda koja je brojala oko 20 članova. Rukovodilac ekipe bila je, koliko se sjećam, Milica Česarević, profesor iz Tuzle.

Odred je bio posljednja naša jedinica koja je napustila Tuzlu 10. novembra 1943. godine. Povukao se na lijevu stranu Spreče, na potezu Vukovije - Đurdevik - Litva - Omazići. Uz Odred se kretao i Okružni komitet KPJ i SKOJ-a Tuzla. Iz Tuzle je sa Odredom krenula i grupa građana - političkih radnika, koje je Odred osiguravao i o njima se brinuo. Među njima su bili: Rade Peleš, profesor iz Tuzle sa ženom i svastikom, Martin Ikić, sudija sa ženom. Risto Miletić, tehničar iz Tuzle, Bogoljub Jajčanin, veterinar iz Tuzle, Abdulah Kunosić, bankarski činovnik, Zagorka Zaga Mujbegović, supruga dr Mustafe Mujbegovića, i još neki. Posebnu grupu koju su pomalo od šale a i iz simpatija borci nazvali »Gvozdена brigada«, sačinjavali su: Muradbeg Zaimović. Ešref Prcić trgovac, Alija Mutušević, bankarski činovnik iz Brčkog, Rifat Omazić, učitelj, Todor Jakšić, krojač iz Tuzle, Jeršinović, rudarski činovnik iz Kreke, Telalbašić Esad, pravnik iz Tuzle, Mehmedbeg Zaimović, trgovac iz Tuzle.

Sve su to bili mahom stariji ljudi i naponi šeste ofanzive su učinili da su se mnogi od njih vratili kućama, uglavnom tokom decembra. Ustaške vlasti nisu protiv njih ništa poduzimale, da ne bi izazvale revolta i da to bude mamac, jer su vjerovali da će se mnogi »zavedeni« svijet vratiti kad doznaju za ovaj njihov postupak. Kao i u svemu ostalom, i tu im je bila pogrešna računica.

Svi ti »povratnici« ostali su srcem uz nas. Kroz 1944. godinu, njihova pomoć i saradnja bili su dragocjeni. Postali su odlični obavještajci, vrsni propagatori naše borbe, i punktovi na koje se moglo uvijek sigurno osloniti. Kako je ustaška vlast sve više tonula i gubila glavu, usljed uspjeha NOV-a i POJ-a, rad ovih naših »starača« postojao je sve organizovaniji, uspješniji i intenzivniji. Narodnooslobodilačka borba naših naroda je kao tok rijeke. Od izvora do svog ulivanja u slobodu postajala je sve moćnija. Svojim tokom, vrludavim, primala je pritoke i pritočice, postajala snagom sve bogatija i razornija dok nezadrživo nije potopila sve što joj se na putu ispriječilo.

Tek što je izašao iz Tuzle. Odred je bio izložen napadima neprijatelja. U toku tzv. šeste ofanzive pretrpio je značajne gubitke i

osipanje. Bio je prinuđen da se stalno pomjera iz mjesta u mjesto, a sa njim i sav pratež.*

U toku šeste neprijateljske ofanzive Odred je 7. januara 1944. godine prešao na desnu stranu rijeke Spreče i preko Brezika stigao u rejon Srebrenika i Majevice. Tu je započeo proces njegovog sređivanja i organizovanog dještvovanja - kako vojnog tako i političkog. A područje Srebrenika je za to bio veoma zahvalan teren. Narod je bio orijentisan prema NOP-u, pa je i Odred prihvatio kao svoju jedinicu. Zato su u Odred stupali sposobni pojedinci. Kao organizaciono i vojnički sredena jedinica Odred je već u februaru 1944. godine mogao dati oko 70 boraca u sastav 16. muslimanske brigade.

U martu je Odred potčinjen Štabu novoformirane 38. NOU divizije. To je vrijeme početka nove tzv. sedme neprijateljske ofanzive. Pod pritiskom nadmoćnih neprijateljskih snaga, posebno zloglasne 13. SS »Handžar« divizije, koja je nekoliko mjeseci orgijala na širem području istočne Bosne, Odred se povukao u podmajevička sela i šume. Suočen sa mnogobrojnim poteškoćama, Odred je u to vrijeme zahvatilo osipanje. Kada je u maju znatan broj boraca i članova Okružnog komiteta KPJ otišao sa ovog terena sa vojvodanskim jedinicama, na terenu je ostao Odred u znatno smanjenom sastavu. Od Štaba 3. korpusa dobili smo radio-stanicu i zadatak da posebnu pažnju posvetimo prikupljanju obavještenja o snazi i namjerama neprijatelja. Iako je brojao svega nekoliko desetina boraca, koji su se nalazili na okupu oko radio-stanice. Odred je izvršavao svoje zadatke. U drugoj polovini maja nalazio se u Smolući i tada započinje proces njegovog brojnog jačanja. Time Odred us-

* U to vrijeme o tzv. »Gvozdenoj brigadi« napisao je pjesmu Rifat Omazić, učitelj iz Tuzle. Evo te pjesme:

Uz grobnu tišinu
I kroz crnu tminu
Na sniježnoj visini
Konjuh planini.
Kolona »po jedan«.
Drug do druga vrijedan
Tiho kroči, stupa...
Stoj! - Komanda zaori
Kakva je to grupa?
Druže! - ču se glas odzada
Ide Gvozdena brigada.
Čelik snaga partizana
Što decembarskih dana
Hitlerovu, zvanu, šestu
Ofanzivu slomi - kletu.
Stupa Gvozdena brigada

Kroz Konjuh planinu
I pred sobom goni, siječe
Glavu mrskom dušmaninu

Od Hrvata do Bučika
Omazića i Repnika
Preko kosa Ozren gore
Nasta bjekstvo protivnika
Tri planinske divizije,
Iz Soluna što stigoše
Da istočnu Bosnu »čiste«
Svi u krvi zaglaviše.
Naša Gvozdena brigada
Sad kreće u krvavi boj
Slavno i junački ide
U boj, u boj za narod svoj.

postavlja i druge funkcije, naročito vojne, jer uspijeva da se odupre brojnim četničkim, ustaškim i zelenokadrovskim grupama. U to vrijeme Odred izdaje »Vijesti«.

Proces priliva novih boraca u Odred posebno je izražen u toku jula i avgusta. što je, između ostalog, u vezi sa stanjem u redovima neprijateljske 13. SS »Handžar« divizije. Tako je Odred ponovo postao vojnički jaka i čvrsta jedinica, od političkog ugleda među narodom područja na kome je djelovao. Konačnim oslobođenjem Tuzle jedan njegov bataljon je izdvojen i dat u sastav novoformirane 21. tuzlanske brigade. U to vrijeme ja sam se rastao od Odreda - poslije oko deset mjeseci boravka u njemu.

VERA MUJBEGOVIĆ

ZAPIS O TUZLANSKOM ODREDU

Pisati danas, posle 44 godine o Tuzlanskom odredu - dok u međuvremenu o njemu, tako reći, ništa nije napisano - znači osloniti se isključivo na svoje pamćenje i eventualno sačuvane zapise. O varljivosti i nesigurnosti ljudskog pamćenja već je mnogo toga rečeno, a i ono što se fiksiralo kao neko prečišćeno sećanje, po pravilu, je subjektivno i samim tim ne uvek pouzdano. Ipak, to je danas jedino, ili gotovo jedino što nam još ostaje da bismo rekonstruisali i od zaborava sačuvali borbene putanje i istorijsku sudbinu Tuzlanskog NOP odreda.*

Ponikla u gradu uglja i soli, sastavljena pretežno od meštana Tuzle i okoline, ova partizanska jedinica - više nego i jedna druga - vezana je svim svojim nitima, preko svojih živih i mrtvih boraca za grad Tuzlu i njenu bližu okolinu.

Povlačenje iz Tuzle

Primicali su se poslednji dani u oslobođenoj Tuzli. Mnogo toga je bilo neizvesno i u mojoj glavi su se gomilala pitanja. Kada ćemo se povlačiti, u kom pravcu, s kim? Verujem da ni starijim i iskusnijim od mene mnogo što-šta nije bilo jasno, ali i pored svih neizvesnosti preovladalo je optimističko raspoloženje svojstveno partizanskom duhu i mentalitetu. Kud god da krenemo, šuma je pred nama i oko nas, pa put pod noge, u kolonu i - pokret! Trebalo se samo dobro spremiti, jer nailazi zima - tako smo mislili mi koji smo prvi puta napuštali svoje domove. Vadili su se ranci, skupljale po kući debele čarape, džemper i sve što bi moglo da posluži protiv zime, koja je već u Tuzli pokazivala svoje prve nagoveštaje.

Već od 7. novembra, dana oktobarske revolucije, očekivali smo vest o povlačenju i zaista, 10. novembra pre podne, saznadosmo da će se toga dana, tačnije po podne i uveče, evakuisati Tuzla

* Neke moje lične utiske i zapažanja o Odredu dala sam u članku »S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi«, koji je objavljen u knjizi »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji 3« - što sa ovim člankom čini jednu celinu.

i Kreka s najbližom okolinom. Kako smo već ranije izneli iz kuće važnije sitne stvari i smestili ih kod komšija i u jedno sklonište, majka i ja ostavismo kuću opremljenu nameštajem, potpuno otvorenu i nezaključanu. Kakvog je smisla imalo zaključavati vrata, kad će već sutra ustaše i Nemci upasti i u našu kuću. Slika tih otvorenih vrata za nama, ostala mi je trajno u sećanju kao neki simbol našeg raskida sa dotadašnjim načinom života. Pridružili smo se grupi gradskih odbornika sa kojima je majka dobila raspored za povlačenje. Taj prvi pokret 10. novembra uveče u 7 sati nije trajao dugo, ali nas je, nenaviknute na duže pešačenje, ipak prilično zamorio. Stigli smo preko Ilinčice u Dubrave, naše prvo prebivalište i smestili se u osnovnu školu gde smo prenoćili, sedeći u školskim klupama. Sutra smo krenuli u pravcu Vukovija, zadržali se neko vreme u Maslama i negde predveče stigli u Vukovije. Toga dana Vukovije je pritisla ogromna masa sveta, kao i velika komora - ratni plen iz Tuzle i Kreke i drugih industrijskih centara. U tom neopisivom metežu prosto smo se sudarali jedni s drugima, zaprežna kola s konjima i volovima zatvarala su puteve, mnogi su sedeli na zemlji, jer je još bilo suvo vreme. Iz tog opšteg meteža pamtim lik Kadije Mujezinovića, koji je sa svojim bataljonom, verovatno obezbeđivao evakuaciju. To je bio moj prvi susret s delovima Tuzlanskog odreda. Takode pamtim toga dana susret i razgovor sa fotografom Dragom Jovanovićem, koji je pošao od kuće u dugom zimskom kaputu i sa šeširom na glavi. U to vreme nismo znali daje to naš poslednji razgovor s popularnim »Foto-Dragom«, omiljenim fotografom tuzlanskih đaka. Kadija nas je smestio u jednu kuću, malo dalje od središta sela. Sa nama je u toj kući bio i Rifat Karić Moći, član OK SKOJ-a, i mnogi drugi.

U toj prostranoj, tipičnoj seoskoj »boljoj« kući, sa drvenom verandom na spratu, bilo nas je smešteno mnogo duša. Pošto smo se spremili za spavanje, ali ne i zaspali, začula se pucnjava u neposrednoj blizini. Za trenutak smo se sjurili, gurajući se niz drvene stepenice i u potpunom mraku krenuli smo u hladnu noćnu tminu kroz koju su fijukali meci i rafali. Naknadnim prisećanjem, shvatila sam da smo, razumljivo, išli u suprotnom pravcu od onog odakle je dopirala pucnjava, tj. od središta sela. To je bila trka bez daha, svi su jurili u tom spasonosnom pravcu, što dalje od sela, kroz livade i šumarke. Sa mnogim ljudima sam te noći ukrstila puteve, jer u toj jurnjavi nisu svi išli istim putem, već na sve strane. Kroz pucnjavu su se čuli rzanje konja, povici, vapaji i dozivanje. Bila sam sama i svakako da sam se povodila za nekim ko mi je pokazao put. U jednom trenutku, u nekom šumarku, između drveća, susrela

sam se licem u lice sa Nevenkom Sejom Prekom, studentkinjom iz Tuzle, kćerkom uglednog političara iz HSS-stranke Aleksandra Preke. Obe smo bile van sebe i bez daha. promucale smo koju reč i opet je svaka pošla svojim putem.

Ta strašna noć u Vukovijama razotkrila je s jedne strane zelenokadrovsku sposobnost da nas bar privremeno razbiju, dok je s druge strane pokazala našu nedovoljnu organizovanost i slabo obezbeđenje. Takođe se pokazalo daje prevelika masa ljudi krenula iz Tuzle i uputila se na jedan relativno nesiguran i nama neprijateljski teren. Te noći u Vukovijama stradali su upravo stariji, ne-naoružani građani, a izgubljena je i komora koja je predstavljala pravo bogatstvo. Čega sve nije bilo u toj komori - mašine za pisanje, hrana, sanitetski materijal, razni alati i oprema. Veliki deo ove komore zelenokadrovci su zarobili, a jedan deo je kasnije, našim napadima, vraćen.

Zanimljiv je iskaz Slavice Puškarić, učenice Gimnazije iz Kreke, o događaju u Vukovijama. »Prilikom povlačenja naših snaga iz Tuzle i Kreke, pošla sam kao i mnogi drugi, ne znano kud, u pravcu kuda se kretala komora i narod - preko Ilinčice ka Dubravama i Vukovijama. Krenula sam zajedno sa Mehmedom Paočićem čija je žena Serafina (sestra Frیده Laufer), već bila u NOV-u. Njihovo dvoje djece. Faruk i Teufik, ostali su na brizi mojoj majci Emiliji Puškarić sa stanom u Špirit-fabricsi. Ona je, takođe, prihvatila dvoje djece moga strica Franje Puškarića koji je bio u NOV, Emicu i Margitu. Stigla sam s Mehmedom Paočićem do Vukovija i tamo mi se priključila učenica gimnazije Hikmeta-Hika Kupus, koju sam poznavala od ranije a koja je bila u drugom stanju. Za vrijeme napada zelenokadrovaca našle smo se u središtu vatre, pa smo bježale koliko nas noge nose. U jednom zatišju naišao je na nas mještani iz Vukovija, Rašid i primio nas u svoju kuću. Presvukao nas je u dimije, dao nam šamije i htio je da nas prikrije kod sebe. Međutim, žene u kući su stalno vikale: »Vodi ih iz kuće, vodi ih«!, jer su se bojale da nas zelenokadrovci ne nadu kod njih. Tako nas je Rašid rano u zoru izveo iz kuće i doveo do jednog potoka gdje nas je ostavio. Zamalo da nas kod tog potoka nisu ubili partizani, ne znajući ko smo. Odatle smo krenule zajedno dalje s Tuzlanskim odredom, a kasnije smo sa jednom grupom upućene u Šekoviće gdje smo se zadržale neko vrijeme. Hikmeta je kasnije krenula sa 16. muslimanskom brigadom i u šestoj ofanzivi se smrsla. Ipak, do god smo bile zajedno tu noć u Vukovijama nismo mogle da zaboravimo, i stalno smo je prepričavale.«*

* Iskaz Slavice Puškarić-Železnik. dat autoru aprila 1987. godine u Beogradu.

Kulturna ekipa Odreda u Gračanici

Žalosno smo izgledali posle Vukovija - zbunjeni i zaprepašteni nakon zločinačkog napada. Žestina i organizacija napada iznenadila je sve. pa i naše vojne komande. Trenutak je bio odlično izabran, kada smo već bili smešteni po kućama i vezani za određeno mesto, i to duboko u noći kada su mnogi već i spavali. Računali su na iznenađenje kako bi se domogli dragocenog plena i uništili što više ljudi. Noć je, međutim, bila i naš saveznik, pa je s obzirom na žestinu napada, ipak broj mrtvih mogao biti znatno veći. Očigledno da je u samom selu stradalo mnogo više ljudi, jer nisu mogli da se izvuku iz središta napada i da dođu do šume. Neki od naših bili su uhvaćeni i zaklani.

Bili smo svi na neki način upućeni na Tuzlanski odred oko kojeg smo se okupili. Formirane su grupe civila uz Odred, sve što je bilo za borbu uključeno je u četiri bataljona. a jedan deo najmlađih i nešto starijih obrazovao je Kulturnu ekipu Odreda. Ekipa je formirana u Gračanici. mislim 14. novembra. Od njenog osnivanja, pa do borbe na Bučiku. 22. decembra, koliko je Ekipa postojala, bila sam njen član. Bilo nas je oko dvadeset članova, uglavnom Skojevaca iz Tuzle i nekoliko starijih drugova. Politički komesar ekipe bio je drug Slobodan Bodo Vokić. partijski aktivista od 1994141. godine, omiljen i duševan čovek na koga se niko nikada nije naljutio. Komandir Ekipe bio je Jovo Ćesarević*), službenik iz Tuzle. Pored njega od starijih drugova bili su sa nama učitelj Nikola Bjegović, sudija Mirko Đurić i Jovo Katić, službenik - svi iz Tuzle. Oni su svi već od ranije pomagali NOP. Posebnu radost za nas mlađe članove Ekipe bilo je dobrovoljno učešće u našem radu čika Rade Peleša, koji je sa mladalačkim elanom učestvovao u pozorišnim predstavama Ekipe, i to u svakom selu gdje smo davali priredbe. U vremenu od 15. novembra do 2. decembra bili smo neprekinuto u Gračanici, a zatim neko vreme u selima Javor, Mitrovićima i Žepićima.

Tih dana, preko našeg radio-prijemnika čuli smo vest o Drugom zasjedanju AVNOJ-a, što je uprkos depresiji i ofanzivi delovalo na nas ohrabrujuće. Kasnije su do nas stigle i odluke Drugog zasjedanja koje smo ubrzo naučili napamet.

Putevi ofanzive su nas ponovo doveli u Gračanicu, gde su izgleda ojačali i ponovo se pribrali zelenokadrovci. Tek što smo stigli, u noći između 11. i 12. decembra, zelenokadrovci su izvršili napad,

*) Prema sjećanju Omera Gluhića Ekipu je vodila Milica Ćesarević. profesor iz Tuzle (primjedba Uredništva).

i to na kuću gde su bili smešteni stariji drugovi i drugarice - omiljeni čika Rade Peleš. njegova supruga Anka, njena sestra Vida, učiteljica Ljeposava Gvozdić, Enver Kurt i drugi.

Živo se sećam predvečerja toga događaja. Trebalo je da i moja majka pode sa Peleševima u taj smeštaj. Međutim, ona je odbila, postoje, po njenom mišljenju, ta zgrada bila udaljena od Štaba Odreda i ostalih snaga Odreda. »To je partijski zadatak, drugarice Zago«, rekao joj je tada drug Rade Perić, ali ona je bila uporna i nije otišla. Već sutra, rano ujutro, saznali smo za tragediju koja se dogodila.

Prema iskazu Slavice Puškarić, koja je bila smeštena sa tim starijim drugovima, u zgradi je bilo 13 pripadnika Tuzlanskog odreda, i to uglavnom civila. Ona i jedna devojkica, zvala se Esma Donlagić, a bila je navodno iz Banje Luke, izašle su u toku noći da potraže zahod. Upravo kad su bile podalje od kuće, zapraštali su meci i izvršen je upad zelenokadrovaca u kuću. Straže ni nekog obezbeđenja nije bilo. Njih dve su bežale uzbrdo, prema šumi i izbegle su pogibiju. Prema iskazu S. P. čika Rade Peleš je uspeo da se izvuče iz kuće i krene prema šumi. ali ga je tamo sustigao smrtonosni metak.

Relativno dug period koji smo proveli u Gračanici, omogućio nam je da se zbližimo i ujedno naviknemo na partizanski način života. Do tada, uglavnom, gradska omladina, naviknuta na određene uslove života, nismo mnogo znali kako se živi na selu. Spavanje na podu, ponekad sa malo slame, u zajedničkim prostorijama, sa torbicom pod glavom to je bio naš novi život. Prostorije su bile, uglavnom, zagrejane što je davalo povoda vaškama, koje su nas već osvojile, da se razigraju. Obavezno umivanje na obližnjem potoku ili izvoru, uređivanje prostorija za život, pripremanje terena za održavanje priredaba, svakodnevno uvežbavanje programa kao i obavezno trebljenje od ušiju - to je bila naša svakodnevica, koju smo lako i bez roptanja podnosili. Bilo je među nama i sporova, pa i ličnog nezadovoljstva, ali sve u svemu mi smo svoju funkciju obavljali po planu i na najbolji način kako smo mogli i umeli. Članstvo Ekipe je živelo partizanskim načinom života što se tiče ishrane, kretanja i delilo je u potpunosti sudbinu Odreda - sem što nije učestvovalo neposredno u oružanim sukobima s neprijateljem. Dok su borci po četama obavljali svoju vojnu obuku i politički rad. članovi Ekipe su održavali probe, učili nove pesme i recitacije i pripremali teren. Ma kako da smo bili slabo opremljeni, ipak smo uspevali da u toku tih nekoliko nedelja, koliko je Ekipa postojala (do Bučika), održimo (po mojoj proceni) desetak, a možda i više prire-

daba. Posetioци su bili, uglavnom, seljani iz obližnjih sela, uglavnom muške glave i deca - u muslimanskim selima žene su retko prisustvovalе. U prošeku je bilo od tridesetak do sto ljudi na našim priredbama, što nam je davalo podsticaja i uveravalo nas da i mi sa svoje strane dajemo neki doprinos oružanoj borbi i revoluciji.

Kako sam ih zapamtila

Prigovoreno mi je da sam u članku »S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi« (Vidi »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«, knjiga 3), suviše tamnim tonovima ispisala atmosferu i stanje u Odredu. Verovatno sam bila pod utiskom neposredno doživljenog velikog broja poginulih boraca u Odredu. Međutim, tačno je, isto tako, daje u Odredu bilo i svetlih trenutaka, vedrog raspoloženja, pesme i igre i mladalačkog oduševljenja.

U Odredu je bilo mnogo zanimljivih ljudi sa kojima se moglo razgovarati u časovima odmora ili ih posmatrati sa strane. Bili smo svi na okupu, živelo se grupno i kolektivno - kada ljudi, po pravilu, razotkrivaju svoju pravu prirodu, koja je inače u drugačijim, mirnodopskim uslovima prilično skrivena. Većina ljudi u Odredu bili su drugarski raspoloženi i spremni da dele s drugom i poslednji zalogaj. Pa ipak, bilo je i pojedinaca, istina retkih, koji su mislili samo na sebe, čuvali u nekim krpicama zamotuljke soli i šećera i krili ih od drugih. Takođe, bilo je nekih koji su krili duvan i pušili su negde u osami. Jednom rečju, bilo je zanimljivo saznanje da se ljudi različito ponašaju čak i kad su u istim prilikama. Neki od nas su bili i dalje uredni, očešljani i utegnuti, dok su drugi popuštali, nisu se češljali ili brijali, gubili su stvari, a neki čak nisu hteli da jedu. Takvi pojedinci su od strane većine smatrani za slabiće i obično se za takvog druga govorilo da se »demoralisao«.

Pamtim mnoge drugove i drugarice - žive i mrtve - koji su u to vreme bili u Odredu, čiji su svetli likovi neraskidivi deo mog sećanja na NOB i revoluciju. Pomenuću samo neke od njih...

Fadila Selimović Sirena-stasita i ponosita plavokosa devojka izrazito lepog lika sa krupnim svetlim očima i prijatnim glasom (otuda nadimak »Sirena«). Mislim daje bila referent saniteta ili zamenik. (Ona će u sedmoj ofanzivi biti zarobljena s ranjenicima i bolesnicima u bazi kod Srebrenika). Često sam je posmatrala sa strane i čudila se njenoj zlatasto-plavoj dugoj kosi koja je i pored svih naših nevolja bila blistava i negovana. Mnogi su joj se divili i tražili su njeno društvo, pevala je naše i ruske pesme sa nekom tugom u glasu.

Radojka Perić - vesela i živahna devojka iz Simin-Hana, crnpurasta. nižeg srednjeg rasta. Nosila je pušku ponosito i lako i nije se od nje nikada odvajala. Kada su je na Bučiku ranjenu opkolile Švabe, i tada se snjima otimala za pušku. Tek kad su je ubili iz neposredne blizine, tek tada se od nje rastala.

Mirjana Grbac- svršena maturantkinja tuzlanske Gimnazije - plavokosa i nižeg rasta, s naočarima koje nije nikada skidala sem prilikom umivanja. Pevala je izvrsno i mi smo je smatrali našim »slavujem«. U šarenom džemperu, koji pamtim do današnjih dana. Iako obučena, dospela je s Odredom do Bučika, gde ju je pogodio smrtonosni metak.

Mira Jovanović- koju smo zvali »Mira iz Lukavca«, bila je devojka - borac sa puškom. Nosila je opasač s fišeklijamama. Njena pojava posle teške borbe na Bučiku, značila je za mene spas, pošto me je uputila gde treba da idem. Bez njenog putokaza sigurno bih zalutala i otišla pravo Švabama u ruke.

Moglo bi se unedogled nabrajati vedre i plemenite likove mladih devojaka iz Odreda koje su bile tek na pragu života.

Hanumica Jogunčić-jedna iz plejade partizanske kuće Jogunčića. Došla je u zaru na sanitetski kurs, koji se održavao u bolnici u toku 40 dana slobodne Tuzle i posle je bila bolničarka u Odredu. Bila je to lepa žena, srednjeg rasta sa ukovrdženom kosom oko glave (posle tifusa). Nosila je torbicu za prvu pomoć i posle napada na Bučiku. previla mi je ruku. Krajem rata, u aprilu 1945, pošla je s omladinom na rad u Vojvodinu kao član štaba brigade i referent saniteta.

Među nama je bilo i dece. Mali *Neno Sejmenović*, na primer, koji je sa 15 godina pošao od kuće protiv volje svojih roditelja, zajedno sa sestrom Zorom. Saživeo se sa četom u kojoj je bio i nije hteo od nje da se odvaja, mada smo ga zvali da dode kod nas u Ekipu. Govorio je: »Neću ja iz čete!« Teško mu je palo kada je njegov bataljon dobio raspored da se priključi 16. muslimanskoj brigadi, pa je morao da se rastane od sestre i od Odreda. Trebalo je samo malo dobre volje i razumevanja, pa da ga se izuzme i ostavi u Odredu, ali kako je to razumevanje izostalo, Neno je u novoj sredini padao sve više u nemoć i bezvoljnost, da bi se konačno, negde na Krivaji, smrznuo u decembru 1943. godine.

Hasanagić Sakib- čiji je nasmejani lik ostao u sećanju svakome ko ga je poznavao. Bio je iz Živinica, a pohađao je neku od tuzlanskih srednjih škola. Za vreme rata zaposlio se u policiji i kao Skojevac činio krupne usluge Mesnom komitetu KPJ i SKOJ-a. Zahvaljujući Sakibovom prisustvu u policiji, tuzlanski aktivisti bili

su o svemu na vreme obavešteni, raspolagali su potrebnim propusnicama i legitimacijama. Taj veseli mladić svetlocrvenkaste kose i rumen u licu, s pitomim očima, bio je oličenje mladalačke prosto-
dušnosti i skojevskog entuzijazma.

Zdravko Kolaković- svršeni maturant tuzlanske Gimnazije - bio je muzički pokretač ne samo naše Ekipe, već i celog Odreda, pošto je svirao harmoniku od koje se nije nikada rastajao. Kao član MK SKOJ-a on nije pripadao Ekipi, ali je učestvovao u njenom radu. Nerazdvojan od svoje harmonike, bio je nezamenljiv u Ekipi i u čitavom Odredu. Zvuči njegove harmonike odjekivali su kad smo ulazili u selo, ili izlazili iz njega, a na priredbama bio je stub čitavog programa. Te godine, pred oslobođenje Tuzle, oženio se skojevkom Olgom Marković i dobili su kćerku. Na Bučiku, pošto je bio ranjen, poginule držeći fotografiju žene i kćerke u rukama.

Jedan od drugova koji je poginuo iste noći u kući sa Radom Pelešom i ostalima, bio je *Enver Kurt*, svršeni pravnik, sin Muftije Kurta iz Tuzle. Bio je to mladi čovek, negde oko 30 godina, plavozelenih očiju i smeđe kose, bledolik, višeg srednjeg rasta, tanak i malo povijen. Nije jasno zašto je Enver bio u grupi sa starijim drugovima i drugaricama, a ne u nekom bataljonu ili pri Štabu Odreda. Skroman i nenametljiv, više puta je dolazio među članove Ekipe i bio je uvek u dobrom raspoloženju. Ostao mi je trajno u pamćenju Enver. kako zaogrnut domobranskim šinjelom, stoji naslonjen na drvenu seosku ogradu i razgovara s nekim od nas. Pripadao je, kao dak tuzlanske Gimnazije, generaciji maturanata iz 1932/33. godine, sa Nastom Nakićem. Jozom Matovinovićem, Perom Erakovićem i drugim.

Milan Kljujić- dak nižih razreda gimnazije, skojevski aktivist još iz ilegalnog perioda, za vreme 40 dana slobodne Tuzle izgrao je na omladinskim zadacima. Taj dečak lepih crta lica s tamnim, dubokim očima i svetlom kosom, bio je prirodno ozbiljan i prerano sazeo za svoj 15-godišnji uzrast. Iako jedinac svojih roditelja, krenuo je prilikom povlačenja, da bi se negde u šestoj ofanzivi na putevima Tuzlanskog odreda, ugasio njegov mladi život.

Neko vreme je uz naš Odred išao i drug *Paško Romac*, partijski radnik iz Vojvodine, verovatno u nameri da se priključi nekoj od vojvođanskih divizija. Bilo je to u jeku šeste ofanzive. Sećam se da smo bili smešteni u udobnoj kući imućnijeg seljaka. Sedeo je u jednom uglu ispod prozora i primetio je da ja nešto zapisujem. Upitao me je šta to pišem, a ja mu odgovorih da zapisujem važnije datume i mesta kuda smo prolazili. Pohvalio me je i nastavio da priča o tome kako će nam jednom posle rata biti važno sve što zapisuje-

mo. I on je u jednom velikom notesu nešto pisao. Bio je čovek s izrazitim smislom za humor, rado se smejao i pričao razne šaljive priče. Sećam se da je tom prilikom razgovarao i sa drugom Nailom Begićem, učiteljem iz Tuzle koji se isto tako rado šalio. Inače, u tom periodu smo se ponekad ukrštali sa putevima vojvodanskih brigada, pa nas je prilikom jednog takvog ukrštanja napustio Paško Romac i otišao dalje s Vojvodanima.

Susret s Južnomoravskom brigadom

Bila sam kratko vreme s partizanima. Moje iskustvo bilo je veoma skromno, ali susret sa Južnomoravskom brigadom bio je po snazi i potresnosti najupečatljiviji doživljaj mog jednogodišnjeg boravka u NOV-u (od 1943. do 1944).

Odred je već bio znatno smanjen posle Bučika, pa smo u nekoliko navrata bili prinuđeni da se, pod vatrom nemačkih jedinica, u velikoj brzini povlačimo i penjemo uz strme litice Zelemboja. Samo nas je ta sura i vrletna planina skrivala i spašavala od uništenja. U jednom takvom naglom usponu našli smo se, kako je meni izgledalo, na samom vrhu Zelemboja. Bilo je decembarsko jutro, hladno i maglovito. Kretali smo se po ravnom terenu, ali na velikoj visini, vukli noge kroz duboki sneg. Inje se hvatalo oko naših glava u obliku velike bele kacige. Odjednom je kolona stala - neki žagor je nastao na čelu. Prostrujala je vest sa čela i ubrzo stigla do nas: »Južnomoravska brigada«! Zvučalo je potpuno neverovatno i neshvatljivo - dospeti sa krajnjeg juga Srbije, bez vodiča i bez poznavanja terena, preći Drinu sa borcima - neplivačima, praćeni stalnom neprijateljskom vatrom. Cela ova tragična odiseja bila je ispisana na njihovim licima. Stajali smo jedni nasuprot drugima i gledali se, uglavnom bez reči. Mi, preostali deo jednog Odreda, desetkovani i progonjeni do na vrh Zelemboja - oni, prošli kroz pakao iz daleke Srbije. Nekoje rekao majci: »Zago, evo tvojih Srbijanaca«! Ona je razgovarala s njihovim komandantom. Lep čovek na konju, u smeđem kožnom kaputu, bio je relativno dobro raspoložen i razgovarao je sa članovima Štaba koji su ga okružili. Gledali smo nema i ukočena lica južnomoravskih boraca. Potamneli od hladnoće i svakodnevnih patnji, bili su kao isklesani od kamena. Meni se činilo da je njihova kolona sastavljena uglavnom ravnomerno - jedan ranjenik na konju, jedna devojka s puškom. Koliko smo tu stajali ne znam - izgledalo je kao večnost. Šta je teralo ove borce s jednog kraja na drugi kraj naše zemlje - moglo se postaviti pitanje. Verovatno su mislili da će na terenu istočne Bosne, s obzirom na

prostranu slobodnu teritoriju, biti povoljniji uslovi i za njih, pošto se u Srbiji bilo teško održati. Međutim, iznenadila ih je šesta ofanziva u koju su upali neočekivano, pa ih je umesto željenog predaha susrela stradalnička stvarnost. Nametala se jedna misao - kuda će ovi ljudi kroz maglu i neizvesnost. da li će naći negde malo mira i odmora?

Kako je došlo do toga da ovu brigadu desetkovanu i izmučenu upute u drugi napad na Tuzlu, gde su s obzirom na poznate okolnosti još više stradali i izginuli. U svakom slučaju, svojim beskrajno dugim maršom od Toplice do Zelembuja, Južnomoravci su - zajednički s drugim napadom na Tuzlu - ispisali tragičnu, ali svetlu stranicu svoje istorije.

MILICA MILETIĆ-MILIDRAGOVIĆ

U ŠESTOJ OFANZIVI

Nakon oslobođenja Tuzle, početkom oktobra 1943. godine, u gradu se odvijao veoma živ rad - posebno među omladinom. Kao Skojevka bila sam uključena u tu aktivnost, naročito na pripremanju raznovrsnih priredaba u prostorijama bivšeg Sokolskog doma i drugdje, najčešće po instrukcijama beogradskog profesora i borca Dušana Nedeljkovića. Pripremali smo se za izvođenje djela Majakovskog u vrijeme proslava godišnjice oktobarske revolucije. Međutim, prije toga došlo je do povlačenja naših jedinica iz Tuzle.

Tada sam se našala u novoformiranom Tuzlanskom partizanskom odred u sa nekoliko svojih drugarica i drugova. Bila sam u četvrtom bataljonu komandanta Muhameda Gagića, koga sam i kao svoga profesora visoko cijenila. Pripadala sam četi čiji je komesar bio moj dobar drug, poznanik i prijatelj Zvonko Primorac. U stvari, tih prvih dana formirana je Kulturna ekipa Odreda, po ugledu na brigade i divizije, u koju su uključene gotovo sve mlade drugarice srednjoškolke, uglavnom. Mnogi su htjeli da i mene tamo rasporede, ali ja nisam bila za to. Najviše sam voljela da budem borac, da se sa puškom borim, jer sam tada imala takvu predstavu o partizanima, o tome šta je najvažniji zadatak svakog pripadnika partizanske jedinice. Na sve druge zadatke gledala sam kao na manje važne. Drugovi su me obezbjeđivali, jer su smatrali da ja onako sitna i fizički ne baš jaka neću moći da podnesem napore, te da mi je ipak lakše u Kulturnoj ekipi. Međutim, sve to nije izmijenilo moje shvatanje tako da sam ostala u četi.

Ti prvi dani u partizanima bili su za nas djevojke iz grada veoma teški. Obučene pretežno u domobranske uniforme, sa cokolama na nogama, sa oružjem i rancem, našle smo se u jednoj novoj ulozi, u jednom potpuno novom načinu života. Međutim, iako nam je to bilo teško, iznenađujuće brzo smo se prilagođavale partizanskom načinu života.

U Odred u našlo dosta boraca koji su do nedavno bili u domobranima, tu je zatim bio veliki broj mladih boraca, što je sve ovu jedinicu činilo vojnički neiskusnom. Uz Odred se kretao i veliki broj civila, građana, iz Tuzle i okoline. Među njima se posebno sje-

ćam drugarice Zage Mujbegović, koja je kao starija i iskusna žena vodila, između ostalih, i brigu o meni. Često mi je sugerisala da se priključim Kulturnoj ekipi, savjetovala kako da se ponašam u akcijama i slično. Ti njeni materinski savjeti bili su mi od velike koristi.

Nesreća je bila u tome što se tako nezrela partizanska jedinica, kakav je bio naš Odred, koja se nalazila u fazi formiranja i zrenja, našla na području na kojem je bilo dosta neprijateljskih formacija (zelenokadrovci i drugi), kao i što je dosta brzo nastupila šesta neprijateljska ofanziva koja je bila veoma teška.

Pored svih tih nepovoljnih okolnosti i nedostataka, Odred je krasilo veliko drugarstvo, bratstvo i jedinstvo koje nisam do tada, pa ni kasnije, osjetila u tolikoj snazi. Ta zajednička borba i sudbina nas je potpuno zbližavala, tako da smo jedni prema drugima postupali brižno i drugarski. Niko npr. od boraca nije gledao na mene kao žensko čeljade kao na djevojku od 20 godina, već kao na drugaricu koja je drug i saborac. Posebno se sjećam odnosa dvojice starijih drugova - boraca (Omer Isović i Zajko), koji su prije rata kao zidari radili kod mog oca Riste Miletića koji je bio građevinar. Uvijek su me štitili, brinuli se o meni i pomagali mi u svim težim situacijama.

Iz tog burnog i teškog perioda ostalo mi je u sjećanju nekoliko epizoda, između ostalog, kao Skojevci imali smo zadatak da vodimo brigu o neiskusnim borcima u smislu njihove pripreme da izdrže sve borbene napore, da razumiju i shvate situaciju u kojoj se Odred nalazi, zatim zadatke Odreda, namjere neprijatelja i slično. Međutim, u Odredu je bio veliki broj potpuno neobrazovanih ljudi - boraca, nepismenih i neukih, koji se nikada do tada nisu od svoje kuće i porodice odvajali, tako da su veoma teško shvatali to o čemu im govorimo. Npr. sjećam se kada smo im objašnjavali pojam Savez komunističke omladine Jugoslavije, oni su za svaku riječ pitali šta to znači. A u nama koji smo im sve to objašnjavali, družili se sa knjigom i partizanskom štampom, gledali su neobične ljude, različite od njih.

Krupne gubitke Odred je imao u borbama sa neprijateljem na prostoru sela Bučika, negdje krajem decembra 1943. godine. Ne znam kako, ali naš bataljon se tada našao odsječen od Odreda. Nekoliko nas je insistiralo da predemo Spreču. Ali, do toga nije došlo. U takvoj situaciji svi su se nakako pojedinačno snalazili, tako da sam u noći ostala samo sa Zorom Sejmenović iz Tuzle. Bila sam neobično iscrpljena od gladi i stalnih pokreta i napora koje smo tih dana po prilično hladnom vremenu imali.

U traganju za izgubljenom jedinicom, negdje na području Kiseljaka, susrete me jedan čovjek. Upita me ko sam i odakle se nalazim. Izbjegavajući pravi odgovor, kažem mu da sam se uputila porodici Karića. kojih sam se dobro sjetila kao poznanika moje porodice i zamolim ga da me tamo odvede. Čovjek, neobično pošten, ali i oprezan, pode do njihove kuće da prvo provjeri. Međutim, majka tih Karića koji su bili u partizanima, zvala se Kristina te noći me nije smjela primiti, pošto je u selu bilo Nijemaca. Poslala mi je tanjir sira. što mi je u tim teškim trenucima puno značilo. Čovjek me je sasvim iscrpljenu primio u svoju kuću i tu me ostavio, rekavši mi da nikuda ne izlazim. A to je bilo vrijeme kada se za nedaće Odreda saznalo u Tuzli, pa su na ovo područje dolazili pojedinci da prihvate svoje rođake. Tim povodom je toga dana došla i Mirjana Jokić, rođena Babić, iz Tuzle. Tražila je i našla svog muža Branka. Nakon toga je došla i po mene, saznajući gdje se krijem. Ispričala mi je da se mnogi vraćaju, daje ofanziva neprijatelja jaka te da je jedini izlaz da se i ja vratim u Tuzlu. Onako kako sam bila u muslimanskoj nošnji, sa Mirjanom i njenim mužem krenula sam autom u Tuzlu. Majka i ostala rodbina su se neobično iznenadili mom povratku. a i obradovali. Jer. prije nekoliko dana čuli su da sam poginula. negdje ispod Konjuha.

U Tuzli se tada našlo dosta ljudi iz Odreda. Vlasti nas nisu pozivale na saslušanje, jednostavno nas nisu primjećivale što je bio rezultat njihove nove strategije da takvim postupcima utiču na nas i cijeli narod toga kraja da se distanciramo od narodnooslobodilačkog pokreta. Naravno, to nam je i tada bilo potpuno jasno.

Prvih nekoliko dana sam se okrijepila i odmorila, a potom počela da tragam za skojevskom vezom. Nakon mjesec dana povezala sam se na Nišom Arnaut (udata Muharemagić). Nastao je period ilegalnog rada: sastanci, akcije, rasturanje štampe i slično. Ubrzo sam se povezala i sa ilegalcima Martom Škrobić i Dragutinom Vrhovcem, časovničarem. kojem sam odlazila u radnju i u kratkim kontaktima dobijala instrukcije i zadatke. Takav rad je trajao do konačnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine. Tada sam stupila u Kulturnu ekipu 27. NOU divizije i u njoj ostala do pred kraj rata.

DUŠANKA KRNETA-PAVLOVIĆ

OD TUZLE DO BUČIKA

Svoje prvo oslobođenje - 2. oktobra 1943. godine - Tuzla je dočekala sa posebnim oduševljenjem i ushićenjem. I mlado i staro je izašlo na ulice, razdragano dočekalo svoje oslobodioce. Za četrdeset dana slobode stalno se bilo u pokretu, na raznim sastancima, zborovima, angažovanju na upućivanju omladine u jedinice NOVJ, priredbama itd.

Znalo se da neprijatelj preduzima sve mjere da ponovo ude u Tuzlu, te se spremalo da sve ono što je sposobno da nosi oružje krene u partizane. Sa omladinom je veliki broj starijih osoba iz Tuzle krenuo u partizane, plašeći se odmazde i terora neprijatelja.

Tuzlu smo napustili 10. novembra 1943. godine i priključili se novoformiranom Tuzlanskom odredu u selu Dubravama. U Dubravama smo prenoćili u školi i sutra smo krenuli u Vukovije, gdje smo se svi okupili i rasporedili po seoskim kućama na spavanje. Tu noć, u Vukovijama nismo se uspjeli ni smjestiti, a zapucalo je sa svih strana. Napad su izvršili zelenokadrovci (mještani), koji su pratili naš pokret i bili potpuno obaviješteni o sastavu i snazi Odreda. Inznenadenje je bilo potpuno. Odred je bio slabo naoružan, bez potrebnog vojničkog iskustva, sa mladim boračkim sastavom, »opterećen« sa izbjeglim familijama iz Tuzle, čiji su sinovi i kćeri, uglavnom, bili u NOVJ. tako da je otpor napadačima bio skoro nikakav. Panika i pometnja je učinila svoje. Išlo se na sve strane i tako iznenađeni mnogi su tu i izginuli. Poznata mi je pogibija fotografa Drage Jovanovića. zatim Ivanke Mandić iz Kreke. Karla Vodenika iz Kreke i drugih.

Kada se situacija smirila nekako smo se sakupili a neki stariji građani su se vratili u Tuzlu, jer su ocijenili da ne mogu izdržati napore i druge nedaće, a mi ostali smo krenuli iz Vukovija u selo Gračanicu, gdje smo se smjestili u seoskim kućama. Ovdje smo ostali duže vrijeme. Mogli smo se oporaviti. Tu je formirana i Kulturno-prosvjetna ekipa Odreda, sastavljena većinom od omladinaca između 15 i 18 godina, kao i manjeg broja starijih osoba iz Tuzle. Koliko se sjećam u Ekipi su bili: Vera Mujbegović, Mira Grbac (počinula), Ruža Nešković, Dušanka Pavlović, Darinka Galić, Zdravko

Kolaković (poginuo), Šefko Vrabac, Slobodan Bodo Vokić, Suljo Sehić (poginuo), Momo Babić, Jovo Česarević, Risto Katić, Stevo krojač - i drugi. Ekipa je priredbe davala skoro svaki dan. Imali smo lijepih uspjeha.

Za vrijeme boravka u Gračanici vršene su probe pjevačkog hora, recitacije, održavani sastanci Ekipe i sve ono što je bilo u programu.

Narod u selu Gračanici bio je prema nama dosta rezervisan. Mnogi iz sela su bili u neprijateljskim redovima (zelenom kadru), a ženski svijet se uvijek negdje sklanjao. Priredbe smo davali i u selu Svojat, u Zlom Selu, gdje smo imali mnogo uspjeha, jer je narod dolazio. Iz sela Gračanice izvršen je pokret, jer je nastupila šesta neprijateljska ofanziva, koju su pomagali zelenokadrovci iz sela.

Poslije Gračanice smjestili smo se između ostalih u selu Javor, gdje je već vladala glad i pustoš. Samo selo je bilo pasivno. Hranili smo se najviše zobenim hljebom, koji se, i pored najveće gladi nije mogao jesti. Selo je bilo pravoslavno i stanovnici su živjeli u velikom strahu, ističući da im prijeti opasnost od uništenja. Sa nama su bili malo slobodniji, ali su nakon našeg odlaska strahovali od odmazde nastupajuće neprijateljske ofanzive. Kulturna ekipa je i u Javoru, te Mitrovićima i Zepinićima davala priredbe. Ovdje smo se zadržali nekoliko dana, a potom smo se ponovo vratili u selo Gračanicu. Tu su nas ubrzo napali zelenokadrovci. Na zvjerski način izmasakrirali su Radu Peleša, njegovu suprugu Anku, njenu sestru Vidu Petaković, učiteljicu Leposavu Gvozdić i druge, čijih se imena danas ne sjećam. Pored masakra zlikovci su im opljačkali i sve stvari koje su sa sobom nosili. Inače, to su bili stariji ljudi i partizanske porodice. Vojničko rukovodstvo Odreda se, po mom mišljenju, nije snalazilo u komandovanju. Ni Kulturna ekipa, pa ni ostalo osoblje (prištapsko) nije imalo nikakvog obezbjeđenja, bez obzira što se znalo da nas neprijatelj budno prati i na svakom koraku napada, počev od Vukovija do Bučika. Imali smo utisak nemoći pred uništenjem koje nam predstoji, jer nikakve zaštite nismo imali, niti smo pružali kakav značajniji oružani otpor zelenokadrovcima i drugim neprijateljima.

Iz Gračanice smo nastavili put u Lukavicu, gdje smo imali uspjelu priredbu. Tada je kroz Lukavicu prelazila Šesta istočnobosanska brigada. Tu smo se susreli sa mnogim našim drugovima iz Tuzle. Tada sam vidjela i svog brata Nenada Pavlovića. On je komad bijelog platna, koji je dobio za zavoje, dao nekom seljaku u Lukavici za topao kukuruzni hljeb i jabukov pekmez. Time je poslužio nekoliko nas koji smo se tu našli: Momu Babića, koji je ležao boles-

tan. Daru Galić, Ružu Nešković, mene i druge tako da smo se tu malo okrijepili. To je bilo i posljednje moje viđenje sa bratom, jer je kasnije poginuo.

Iz Lukavice Odred ide u Bašigovce. Odmah smo dali priredbu. Tu su nas seljaci lijepo primili i nahranili. Zadržali smo se u Bašigovcima dva-tri dana i dobro odmorili a zatim, 18. decembra, krenuli u Omaziće, preko rječice Oskove. Ovdje smo se kratko zadržali, a potom krenuli prema selu Bučiku, gdje smo se zadržali oko dva dana. Oдавde smo krenuli u pravcu Spreče kako bismo se prebacili na drugu stranu i došli u Srebrenik.

Saznanje da idemo u Srebrenik nas je oduševilo. Iz Bučika smo išli čitavo poslije podne i noću smo stigli do rijeke Spreče, gdje nas je trebalo da čeka veza za prelaz. Međutim, sa vezom nismo uspostavili kontakt i nismo znali, u stvari, šta se događa. I u takvoj situaciji stiže naređenje da se vratimo u Bučik.

Bili smo mokri i promrzli, jer je bila susnježica, ali nije bilo druge, nego onako umorni i gladni, u kolonu i natrag. Razočarani smo bili zbog povratka i zbog nesnalaženja i neuspostavljanja veze za prelaz Spreče. pri čemu je velika odgovornost padala i na rukovodstvo koje nas je vodilo.

U toku noći smo stigli u Bučik i onako promrzli, gladni, umorni i nenaspavani. jedva smo čekali da se spustimo i odmorimo od dugog i neuspjelog pokreta. Smješteni smo u zaselak Terziće. u kući u kojoj je gorjela vatra. Jedan broj starijih drugova je uspio da se malo osuši i ogrije, dok smo mi mlađi, onako umorni i prozebli, odmah legli i zaspali.

Toga jutra, iznenada je zapucalo. čini mi se ispod samih prozora kuće. Onako bunovni, ne znajući šta se dešava, izletjeli smo, ostavljajući sve stvari koje smo nosili sa sobom i u paničnom strahu bježali na sve strane, ne znajući ni gdje, ni kuda. Bila je velika pometnja tako da nismo ni uspjeli vidjeti od kuda puca. Taj napad su izvršili Nijemci predvođeni zelenokadrovcima.

Bježala sam uz neku stranu, pa kroz potok, koji je bio malo zaleđen, i u tom trčanju sam često posrtala i padala. U tome mi je pomagalo i neko grmlje na koje sam nailazila. Došla sam do jedne ograde, koju od umora nisam mogla da preskočim. Pala sam pored živice. Tu je ležao i Šimo Banker, koji mi je rekao da ne prelazim živicu, jer ću kaže »poginuti na toj uzbrdici i čistini«. Tako sam se tu zaustavila. Pored mene u živici ležao je teško ranjen u noge Zdravko Kolaković. U rukama je držao sliku svoje žene i kćerke. Tražio je pomoć. U istom momentu kada sam vidjela Zdravka, ugledala sam i Sakiba Hasanagića, koji je pogođen pao na zemlju.

Tada nailazi prema Zdravku i Radojka Perić, sa puškom i sanitetskom torbicom. Vjerovatno je Radojka pošla da pomogne Zdravku, ali je u tome bila spriječena, jer su stigli Nijemci. Nijemac je pokušao da otme pušku od Radojke, ali se ona borila i nije dala. Naišao je drugi Nijemac i pobio sve ranjene drugove i Radojku Perić.

Šimu Bankera, koji je na glavi imao kožnu kapu sa petokrakom zvijezdom. Nijemac je gađao u glavu i ubio na licu mjesta. Ja sam imala neki bijeli mantil, kojim sam se pokrila i tako se pritala među mrtvim drugovima. Nijemac je, vjerovatno, mislio da sam i ja mrtva pa je projurio pored mene. Kada se sve stišalo, nisam se još uvijek smjela mrdati, čujem neke glasove i poneki jauk. Podignem se i vidim članove naše Kulturne ekipe i neke civile, koje su Nijemci zarobili još u kućama. Ne znajući šta da radim, ja se priključim toj koloni, jer nisam smjela dalje ostati među mrtvima. U koloni su bili: Darinka Galić, ranjena u nogu. Momo Babić, Branko Jokić, Milojka Vodenik, Desa Trobeg, Desa Jovanović i njena kćerka Seka, sudija Centner i drugi. Tu sam čula od Mome Babića da je poginula i Mira Grbac, a daje ranjena i Vera Komšić. Iz te kolone zarobljenih, Nijemci su izdvojili i negdje uz put pobili naše viđenije starije drugove, koji su bili u Ekipi: Ristu Katića, Jovu Česarevića, Stevu - šnajdera i još nekoliko drugova čijih se imena više ne sjećam.

U nekom selu blizu Lukavca Nijemci su nas dotjerali i tu smo sačekali njihovog višeg oficira koji je trebalo da riješi našu daljnu sudbinu. Mislili smo da će nas pobiti. Pošto se među zarobljenicima nalazio sudija Centner, koji je znao njemački jezik, on je istupio ispred nas i kazao da smo mi civili koji smo izbjegli iz Tuzle i da, kako vide, nemamo nikakvo oružje, a niti uniformi. To je bilo presudno i spasio nas je od sigurne smrti. Odavde su nas pješke sproveli u Tuzlu i zatvorili u »Štok«. Izvršili su neke provjere i pustili nas kućama, pod uslovom da se svaki dan javljamo policiji.

Tako sam se poslije oko mjesec i po dana boravka u Odredu ponovo našla u Tuzli. Međutim, rad nije prestajao. Kako je Momo Babić bio bolestan, odnosno nalazio se u kući na oporavku, odlazila sam mu češće, dogovarajući se sa njim šta treba da radimo. Momi sam prenosila i razne vijesti i upute koje sam doznavala i dobivala.

Ubrzo je aktivnost naše grupe, iako je bila pod stalnom prisмотрom policije, ponovo oživjela. Nastavili smo sa ilegalnim radom kao i ranije, na širenju ideja NOP-a, prikupljanju sanitetskog materijala i ortalih dobara za potrebe NOV-e. U ovoj grupi bili su: Momo Babić, Ruža Nešković, Dara Galić i ja. Potrebno je i napomenuti da je naša grupa u Tuzli veoma često obilazila roditelje i po-

rodice boraca, razgovarala sa njima i hrabrila ih. Takva aktivnost je trajala do 17. septembra 1944. godine. Tada sam stupila u Pra-teću četu Štaba 27. udarne divizije, gdje sam ostala sve do demo-bilizacije mladih godišta. Sa njom sam prešla cijelu istočnu Bosnu, i za to vrijeme preboljela pjegavi i trbušni tifus. Iz naše tuzlanske organizacije u Diviziji bili su: Ruža Nešković, Seka Jovanović, Mi-lena Vukotić, Vojo Falaut. Sakib (čijeg se sada imena ne sjećam) i drugi.

ŠEFKIJA VRABAC

NA PRVIM BORBENIM ZADACIMA

Odmah nakon formiranja, oktobra 1943. godine. Tuzlanski NOP odred je pristupio izvođenju oružanih akcija protiv neprijatelja, kao i drugim aktivnostima. Posebno su mi ostale u sjećanju dvije akcije Odreda iz tog perioda. Prva je razoružanje legije u Živinicama, a druga borba sa četnicima na Busiji.

Prvih dana, nakon formiranja. Tuzlanski partizanski odred krenuo je u Živinice. Bio je divan sunčan dan. Po dolasku u Živinice vidim kako se okupljaju neki naoružani ljudi u raznolikim nošnjama, bez oznaka na svojim kapama, tako da nisam mogao da raspoznam kojoj vojsci pripadaju. Od svojih drugova sam saznao da su to pripadnici legije. Dolazili su na zbor po dogovoru sa Štabom Odreda. Okupili su se u krugu Pilane. Nakon izvjesnog vremena njima je prišao komandant Odreda Omer Gluhić, u pratnji nekoliko boraca, među kojima sam bio i ja kao kurir. Izdao je naredenje da se svi pripadnici legije postroje u dvije vrste. Nakon toga im je održao prigodan govor. Između ostalog im je, koliko se sjećam, rekao: »Evo, drugovi, vi ste do danas bili u službi neprijatelja, a sada vam se pružila prilika da stupite u NOVJ u naš novoformirani Tuzlanski partizanski odred. Zato smo vas danas i pozvali da dođete sa oružjem na ovo zborni mjesto...«. Komandant je govorio o značaju i potrebi naše narodnooslobodilačke borbe. Na kraju je pozvao prisutne da pristupe u naše redove. Rekao je da onaj ko ne želi da stupi u NOV, neka izađe iz stroja i položi oružje i drugu ratnu opremu. Tada je neko od legionara pitao komandanta da li se mogu prijaviti u NOV, ali da se sa oružjem zadrže kod svojih kuća. Odgovoreno im je da to ne može. Neki su se malo kolebali, a većina njih je ipak pristupila Odredu. Onima koji to nisu htjeli komandant se obratio riječima: »Slušajte ljudi, vodite računa o svom držanju i ponašanju, nemojte se sada ponovo stavljati u službu i stupati u neprijateljske formacije. Sa svima onima koji se budu ponovo naoružavali i bili na strani neprijatelja, mi ćemo se sa njima kada dođe vrijeme obračunati...« Istoga dana naša jedinica se vratila u Tuzlu.

Treći bataljon Tuzlanskog partizanskog odreda, čiji je komandant bio Abdulah Mujezinović Kadija, smjestio se u napuštene

prostorije Solane u Simin-Hanu. Danonoćno je vršeno izviđanje i patroliranje, jer su se u blizini nalazili na položajima četnici vojvode Kerovića. Kada je utvrđeno da se jedan njihov dio nalazi na Busiji, 3. bataljon dobio je zadatak da ih napadne. Kolona 3. bataljona krenula je u samo svanuće. Sjećam se, bila je gusta magla tako da su borci morali više biti jedan do drugoga, jer se nije moglo zauzimati propisano odstojanje zbog te magle. Prošli smo kroz Požarnicu i polako se kolona približavala Visu iznad Požarnice, a zatim smo se preko sela i zaselaka približili samoj Busiji. Kada je naša prethodnica javila gdje se nalaze četnički položaji, izdato je posljednje naređenje, odnosno zapovijest za napad, kako i na koji način prići položajima i napasti četnike. Međutim, dok smo se približavali, četnici su nas primijetili i otvorili su vatru na Bataljon. U isto vrijeme je i Bataljon odgovorio vatrom. Pošto su četnici bili u mnogo povoljnijem položaju od nas, jer su se nalazili u pripremljenim tranšeama i drugim zaklonima, nismo mogli dalje nastupati već smo i mi zauzeli prirodne zaklone. Nakon kraćeg puškaranja četnici su iz svojih zaklona ustali i pošli najuriš. Bataljon je ponovo otvorio vatru na njih i oni su u ovom jurišu zarobili našeg komandira čete druga Slobodana Jošilovića Bodu. Naš vod koji je bio više isturen prema njihovom položaju štitio je nas kada nam je naredeno da se povlačimo. Borci iz toga voda pokušali su da oslobode Jošilovića, ali u tome nisu uspjeli. Međutim, tada su zarobili jednog četnika.

U ovom prvom vatrenom krštenju 3. bataljona samo jedan borac je lakše ranjen.

Poslije ove borbe četnici su Štabu Odreda poslali pismo po jednom seljaku, predlažući da se izvrši razmjena zarobljenika. Štab Odreda je to prihvatio tako da se Bodo opet našao u Odredu.

FRANJO PEŠTIĆ

SJEĆANJA IZ BORBE

Prije prvog oslobođenja Tuzle i stupanja u Tuzlanski narodnooslobodilački partizanski odred, bio sam uključen u ilegalni rad za NOP na području Kreke. Radeći u Rudniku Kreka*) neposredno sam saradivao sa Stjepanom Jolunićem i Pepijem Šusterom.

Dubok trag u mom sjećanju ostavila je 1941. godina, puna progona i ubijanja naprednih ljudi, naročito komunista, Srba i Jevreja. Ustaške vlasti nastojale su da istrijebe sve što je napredno i revolucionarno, ali odgovor na te progone bio je stvaranje i razvoj NOP-a.

Moje prvo ratno vatreno krštenje zbilo se na području Bukinja, u borbama za odbranu Tuzle, početkom oktobra 1943. godine. U stvari, bio sam tada na poznatom zboru u Tuzli, kojem je prisustvovao ogroman broj građana Tuzle, uglavnom rudara, kada su nas partijski i vojni rukovodioci NOP-a. pozvali da branimo tek oslobođenu Tuzlu, jer je njemačka borbena grupa »Fišer« napadala iz pravca Doboja i Živinica. Zbog toga je bila potrebna brza akcija svih borbenih snaga. Rudari i drugi građani Tuzle i Kreke su se odazvali pozivu tako da je napad Nijemaca odbijen. Poslije toga vratio sam se u Kreku i učestvovao u intenzivnom radu u okviru mjesne organizacije Narodnog fronta na obnovi i uspostavljanju ratne privrede, kao i u raznovrsnom društveno-političkom radu. Jedan od rezultata toga rada je i održavanje (7. novembra) svečane akademije u Sokolskom domu u čast godišnjice oktobarske revolucije. Tom prilikom je pročitan referat i izveden kulturno-umjetnički program, uz učešće boraca NOVJ i građana Kreke. Solane, Moluha i Mosnika.

Pred ponovno nadiranje Nijemaca na Tuzlu novembra 1943. godine, jedinice NOVJ su se povukle iz Tuzle. Tada se povukao i Tuzlanski NOP odred koji je u međuvremenu formiran, a sa njim i jedan broj građana, krećući se ka Vukovijama u dolini Spreče.

*) Roden sam 1911. godine u Kreki. Otac je bio rudar. Učestvovao je u štrajku rudara »Kreke« 1919. godine. Od posljedica torture režima je iste godine umro. a nešto kasnije i majka. Uz pomoć kulturnog društva »Napredak« završio sam školu i kao mašinski tehničar se zaposlio u Rudniku »Kreka«.

Po dolasku u Vukovije Odred i građanstvo, koje su činili rodoljubi i aktivisti NOP-a. su se razmjestili po kućama. Tada sam sa Arsenom Šetkom, Franjom Šmitom. Veljom Milanovićem, drugaricom Gavrančić. komšijom Matijom iz Lagera i još nekoliko drugova smješten u jednoj maloj seoskoj kafani. Postavili smo straže oko kuće i pošli da se odmorimo. Oko ponoći počela je pucnjava i galama. Na brzinu sam zgrabio oružje i istrčao iz kuće. i u toj pucnjava uputio se na jug. Pri tome sam naišao na Živka i Anu Babajić i Branka Stankovića. U ovom napadu zelenokadrovaca na Odred stradalo je nekoliko drugova. Pred kućom, u kojoj smo bili smješteni, poginuli su Karlo Vodenik, Arsen Šetka i Franjo Šmit, a Pavle Župan je bio tada teško ranjen i od tih rana kasnije je umro. Tada su poginuli i Ilija Tomičević, Vera Vasiljević i Ivanka Mandić. Prilikom pokušaja da se nas trojica. Sabrija Mujezinović. Drago Dorn i ja. vratimo u selo poginuo je Drago Dorn.

Ovaj napad prisilio je Odred da napusti Vukovije i povuče se u selo Gračanicu. Prilikom povlačenja, u jednom manjem napadu, poginuo je profesor Rade Peleš, a čuo sam. tada je stradao i neki Trnovljaković i intendant Souček iz Lukavca.

Saznavši da nas neprijatelj prati Odred se stacionirao na planini Javor. Tu smo gladovali, te je zbog toga Štab Odreda odlučio da krenemo preko Bašigovaca i puta Živinice-Kladanj u Omašiće. Prilikom naših ranijih dolazaka, u tim selima smo uvijek bili dobro dočekivani - hranom, smještajem, odjećom i svim onim što nam je bilo potrebno. Međutim, usljed silnih borbi i napada neprijatelja. u toku tzv. šeste neprijateljske ofanzive. ta sela su se jako iscrpila materijalno, te nam nisu mogla pružiti pomoć, pa ni uobičajeno gostoprimstvo, plašeći se odmazde neprijatelja. Tih dana, od velike gladi i iscrpljenosti, bilo je slučajeva da borci padaju u teška psihička stanja, što je stvaralo negativnu atmosferu u cijelom Odredu. Međutim, i pored toga. nastavili smo kretanje i 7. januara 1944. godine prešli iz Kiseljaka prugu i cestu Tuzla - Doboje i zastali u Planama. Dok smo se tu odmarali, u Odredu se raspoloženje osjetno popravilo, jer nas je narod lijepo primio. Uz to borci su dolazak u ovaj kraj doživljavali kao povratak kući i među svoje najbliže. Pošto smo se odmorili, nahranili i prikupili snagu, krenuli smo u okolna sela: Dobrnju. Kuge. Zahiroviće, Brezik, u kojima nas je narod dočekivao sa velikim oduševljenjem.

Sredinom januara 1944. godine, Odred se pripremao za napad na Moluhe. Pošto u prvom napadu, koji je izveden u toku noći. Odred nije uspio da zauzme Moluhe. naredeno je da se napad ponovi u toku dana. Koliko se sjećam, rečeno nam je da je na utvrđenju

domobranska posada koja hoće da se preda, i da treba samo formalno izvršiti napad.

Podijeljen u dvije kolone. Odred je krenuo ka Moluhama. Jedna kolona je išla putem Moluške rijeke, ispod rovova, a druga se kretala lijevo kako bi zaobišla i opkolila taj položaj. Nas desetak boraca iz lijeve kolone smo došli blizu tih rovova. Odjednom se začula pucnjava iz pravca Moluške rijeke, a zatim i iz pravca Batve, tako da je nastala prava unakrsna paljba. Bili smo time iznenađeni. Naročito smo se zaprepastili kada smo u rovovima ugledali Nijemce, a ne domobrane koji su kako je rečeno, trebalo da nam se predaju. Doviknuo sam im na lošem njemačkom jeziku da se mirno predaju i da im se ništa neće desiti. Čuvši to njemački oficir je misleći vjerovatno daje u pitanju naša predaja, izašao iz rova i stao kod svog mitraljesca. Ja sam polako pošao prema njemu, noseći pušku u desnoj ruci, a kada je njemački oficir povikao da odložimo oružje, ja sam se tada već nalazio nekoliko koraka od njega. Dok sam lagano spuštao pušku na tlo, počela je pucnjava. Instinktivno sam se bacio na oficira i gurnuo ga u rov, a Bodo Jošilović, koji se nalazio u blizini i sve to pratio, uzeo je mitraljez i opalio u njega. U tom rovu neprijatelj nas je tukao žestokom vatrom iz rova koji je bio nešto niže, a vatra je dolazila i iz pravca Batve. Usljed toga smo, iako smo uspješno tukli neprijatelja zaplijenjenim »šarcem«, bili prinuđeni na povlačenje.

U ovom napadu, koji je po mnogo čemu bio jedinstven i neobičan, poginuo je komandir čete Meho Sakić, Džafer Hodžić i jedan omladinac iz okoline Srebrenika. Bolničarka Ivanka je poginula dok je pružala pomoć ranjenom Žanku Sepeu, koji je od zadobijenih rana ubrzo umro.

Pošto se očekivalo da će Nijemci poslati pojačanje iz Tuzle da nas unište, odlučili smo da se povučemo sa osvojenog položaja u pravcu Srebrenika. Prilikom povlačenja ponio sam sa sobom »šarac« i poslije pedesetak metara ga sakrio u krompirište, jer je bio suviše težak za nošenje.

Poslije ovog napada Odred se vratio u Srebrenik, gdje je vodio povremene manje akcije. To zatišje je iskorišteno za konsolidovanje Odreda. Negdje u martu, neprijatelj je iznenada napao Odred dok se odmarao u kući trgovca Osmana Žilića.

U martu 1944. godine počela je nova neprijateljska ofanziva. Na prostoru Majevice tada je nastupila zloglasna 13. SS »Handžar« divizija, od koje je prijetila opasnost i narodu srebreničkog kraja, pa i našem Odredu. Zato se Odred povukao duboko u šume Majevice. To vrijeme pamtim po velikoj gladi, koja nas je mu-

čila iz dana u dan. Patrole koje su odlazile u sela po hranu, znale su vrlo često i da se ne vrate, a i kad se vrate da donesu nekoliko kilograma suvih šljiva, jer drugog nije bilo. U nedostatku hrane jeli smo mlade bukove pupoljke i listove. U Odredu se tada nalazilo dosta bolesnih, iscrpljenih i ranjenih boraca, što je znatno otežavalo situaciju. Sjećam se, tada je Rizo Morankić bio ranjen, a Kadiju Mujezinovića neprijatelj je zarobio.

U tom periodu smo se Mustafa Muharemagić Mađar i ja, našli odsječeni od Odreda. Desilo se to dok smo nas dvojica bili na stražarskom mjestu, udaljenom 150 metara od baze, a Odred se zbog iznenadne akcije neprijatelja morao da povuče. Krećući se poslije toga kroz šumu sreli smo učitelja Alagića, koji je imao busolu, i uz čiju smo pomoć pronašli izlaz iz šume, našavši se u jednom malom zaseoku gdje je Alagić ostao kod rođaka da se bazira. Mi smo nastavili dalje traganje za Odredom. Nakon bezuspješnog traganja, odlučili smo da krenemo u Kreku, odnosno Mosnik, i da se tu baziramo kod svojih rođaka. Bila je noć kad smo stigli u Tuzlu. Potražili smo smještaj kod jednog siromašnog rudarskog radnika. Međutim, ujutro su u kuću došle ustaše. Bilo nam je jasno da nas je taj čovjek iz straha odao.

Stražarno sam sproveden u Slavonski Brod na saslušanje, gdje su od mene nastojali iznuditi izjavu protiv NOB-e. Pošto u tome nisu uspjeli, vratili su me u Tuzlu i nastavili saslušanje. Našao sam se tada u vrlo teškoj situaciji. Izvjesno vrijeme sam radio u Kreki, a onda sam mobilisan u domobranstvo sredinom jula 1944. godine. Međutim, oktobra iste godine, Braco Rolinger, Stjepan Jolunić i ja smo uhvatili partizansku vezu i uputili se prema Stupniku. U Pijareviku nas je primio Ahmet Delibegović iz Tuzle, koji je tada bio komesar Brigade »Franjo Ogulinac Seljo«. Nakon završetka rata sam kao oficir JA demobilisan i upućen ponovo na rad u Rudnik »Kreku«.

RANJENICI SU ZAROBLJENI

Prilikom napada Nijemaca na Tuzlanski NOP odred, 23. decembra 1943. godine, 4. bataljon se izvukao iz obruča u zaseoku Terzići-Saletovići, dok se glavnina Odreda povukla u pravcu sela Poljica. Politički komesar Odreda Mesa Selimović tražio je dobrovoljca koji će uspostaviti vezu sa komandantom Odreda. Omerom Gluhićem, koji se sa Štabom Odreda nalazio sa ovim Bataljonom. Pošto sam tada obavljao dužnost obavještajca Bataljona, osjećao sam obavezu da ja to uradim. Trebalo je od komandanta Odreda primiti naređenje u kojem pravcu da krene glavnina. Komesar je prihvatio moju ponudu i uputio me na zadatak. Kada sam pošao, priključio mi se jedan borac tako reći dječak, koga su zvali Riro. Kasnije sam saznao da se zvao Ibrahim Nurkić. Uz put smo susreli jednu grupu partizana koja nam je rekla daje komandant ostao na jednom proplanku, odakle osmatra kretanje neprijatelja.*

Poslije izvjesnog vremena pronašli smo komandanta u pratnji kurira. Objasnio sam mu položaj glavnine Odreda i pitanje njegovog kretanja kako je to tražio komesar. Uputio je svog kurira komesaru sa naređenjem da se glavnina Odreda kreće u pravcu Treštenice. Riru i mene je zadržao. Posmatrajući okolinu, primijetio sam kolonu na udaljenosti od oko 800 metara. Primijetio ih je i komandant. i dok smo polazili da se udaljimo, spazih u blizini manju kolonu i čuh riječi »Herhauptman«. Vremena za sklanjanje nije bilo, sva trojica smo legli i pritajili se. Nastala je grozna tišina i neizvjesnost. Tada komandant predloži da se uputimo prema selu u kojem smo bili opkoljeni. Pošli smo u tom pravcu. Na šumskom

*) U šestoj neprijateljskoj ofanzivi 4. bataljon Tuzlanskog partizanskog odreda boravio je u selu Svojat, na živiničkom području. Ekonom 3. čete Sadik Lišić, inače učitelj, primio je od navodnog odbornika jedan hljeb od 3 kg težine, a u Četi je bilo oko 40 boraca. Sadik pita komandira: »Aman, kako ću ovaj hljeb podijeliti na 40 ljudi«. Komandir mu odgovori: »u četi se govori biće hljeba za ručak, pa kako znaš podijeli«.

U selu Gračanici, takode na živiničkom području, tokom šeste ofanzive nalazio se Štab Tuzlanskog partizanskog odreda. Među roditeljima boraca bio je i ugledni profesor Rade Peleš, prije rata direktor Građanske škole u Tuzli. Jedan od boraca, bivši njegov dak, sretne ga i upita: »Kako ste druže direktore«. Rade odgovori: »Nije mi teško kada vidim svoje dake oko sebe«. Te noći poginuo je od zločinačke ruke zelenog kadra.

puteljku naišli smo na ranjenu Veru Komšić iz Tuzle. Bila je ranjena u nogu na tri mjesta. Bila je sva krvava po licu, jer je nesvjesno krvavim rukama brisala lice. Komandant je naredio da Riro ostane kod Vere, a da ja pođem sa njim kako bismo obezbijedili seljaka koji će je prevesti do baze.

Došli smo do sela na jednoj kosi, sa koje se niže vidjelo selo. Dogovorili smo se da on ostane na ogradi, dok se ja spustim do prve kuće i prikupim neke podatke o neprijatelju koji je napao Odred.

Krenuo sam. Nedaleko u jednoj živici vidjeh tijelo Mire Grbac, koju sam, inače, poznavao. Pridem i vidim daje mrtva. Metak je pogodio u predjelu srca, gdje joj je i pocijepao bluzu. Težak je to prizor.

Dok sam razgledao gdje da pređem ogradu, primijetih kako mi neka žena u bijeloj odjeći daje pokretima znak da se udaljim. Udaljih se malo i vidim kako Nijemci izlaze iz te kuće. Vratio sam se da obavijestim komandanta o tome, ali se on već bio sklonio. Došao sam do jednog sijena i zastao. Tada me baš iz tog sijena, povuče neko za pantalone. Prenerazio sam se. Bio je to naš borac, rodом iz Bijeljine, koji je bio i bolestan i nemajući kuda tu se sklonio. Rekao je da i sa druge strane ide kolona Nijemaca. Sve me to zbunilo. Trebalo je naći neki izlaz. Na moj prijedlog obojica smo se prebacili do šume, gdje smo računali da nam je znatno sigurnije.

Nešto kasnije na nas je naišao komandant sa jednim seljakom. Rekao je da će on ostati da pronade hafiza Muhameda Pandžu, a meni je dao u zadatak da sa ovim borcem pronađem Veru i istu baziranu kod mlina u selu Zukići, a da onda uspostavim vezu sa dijelovima Odreda koji su se nalazili u blizini.

Umoran i gladan jedva sam koračao, jer sam proteklu noć proveo u pokretu. I bolesni borac se jedva kretao. Mrak nas je zatekao u bespuću, u nepoznatoj planini. Dozivali smo Veru i Riru, ali bezuspješno. U razmišljanju šta dalje da radimo čusmo kako u kotlini ispod nas neko uči »ezan«. Zaključili smo da se nalazimo u blizini muslimanskog sela. Uputili smo se tamo. Računali smo da ćemo pronaći nekog vodiča koji će nam pomoći da obavimo zadatak.

Išli smo u neizvjesnost. U toj teškoj noći, počela je da pada hladna kiša sa susnježicom. Uz veliki napor, dođosmo do jedne male kuće. Pokucali smo na prozor. Pojavi se starac sa bradom i reče da su Nijemci u njegovoj kući, te da se što prije udaljimo. Uspio je samo da nas pita jesmo li iz Omerove vojske kako su tada nazivali Tuzlanski odred. Tek što smo stigli do potoka, kojim smo došli, ispred kuće je osuo mitraljez. Bježali smo uz jedno brdo. Došli

smo do jedne kuće. Ušli smo u podrum da bismo se sklonili od vjetrova i kiše koja je sipala.

Savladani umorom, pali smo u san. Kad smo se probudili odlučismo da se obratimo domaćinu. Zovem ga pred vratima. Domaćin otvori i uz pozdravljanje nas zapita iz koje smo vojske. Odgovorih da smo iz Omerove vojske. Domaćin Meho nas pozva u kuću. U jednom uglu vidjesmo troje male djece kakoo o leže na slami bez pokrivača, a soba je bila pregrijana. Mokri i prozeblili kao da smo se našli u raj. Domaćin, Meho Omić, rekao je da se selo zove Priluk. Ponudio nam je i jelo: malo pogače i prase, što je za nas bila velika čast. U razgovoru smo ljubaznom domaćinu ispričali da tragamo za ranjenom drugaricom i drugom koji je čuva. U tom razgovoru sam zaspao.

U neko doba noći domaćin nas budi, kaže da će uskoro zora i da treba da krenemo dalje. Predložio je da njegov sin Šaban, od oko 16 godina, pode sa nama kako bi nam pomogao pronaći ranjenu partizanku, da sa sobom ponese sjekiru i konopac koji će nam koristiti da napravimo nosila, a u slučaju da nas neprijatelj otkrije to će mu služiti kao izgovor da je pošao da nasiječe i donese drva. Ukoliko ne bi bilo drugog izlaza, dogovorili smo se da ja preuzmem odgovornost na sebe, rekavši da sam ja Šabana primorao da nam bude vodič. Dogovorili smo se da moj drug ostane u kući, jer je bio bolestan. Takođe smo dogovorili mjesto gdje ćemo skloniti ranjenu partizanku i naći se sa Mehom.

Po Mehinom uputstvu Šaban je išao naprijed, a ja za njim. Išli smo oprezno po oblačnom i tmurnom vremenu, u osvit zore. Odjednom kao u nekoj bajci, naidosmo na Veru i Riru. Vera je ležala na suhom granju. Velika je bila naša radost. Našli smo se kada nas je već počela napuštati nada da ćemo se više ikada vidjeti. Vera je junački podnosila bolove od rana koje su zahladene i još više boljale. Pitala je za ostale borce, između ostalih i za Veru Mujbegović, čiji se prsten nalazio kod nje, jer joj je ispao pri povlačenju.

Napravili smo nosila i krenuli u pravcu mjesta koje su Šaban i Meho na sastanku odredili. Nakon izvjesnog vremena, osjetismo da u blizini ima nekoga. Veru spustismo. Uperih pušku u tom pravcu. Kad iz jednog grma izadoše dva borca: Adburahman Žigić i Tasim Zaimović Bego koje sam dobro poznavao. Sa njima je bio i vodič - seljak. Bili smo iznenađeni, ali i sretni. Rekli su da ih je komandant zadužio da rade na traganju za dijelovima Odreda. Za mene su, kako rekoše, smatrali da sam poginuo. Dogovorili smo se da ja prvo baziram Veru u Priluku i da se preko Mehe Omića povežem sa Odredom. Potom smo se rastali.

Išli smo dalje kroz šumu. Na jednom proplanku čeka nas Meho. Donio nam graha i kiselih paprika. Predložio je da Veru smjestimo u Ibrahimpašića pčelinjaku, u šumi zvanoj Džafinovača, predloživši da se on brine za hranu i veze. Tada sam osjetio da pred sobom imamo velikog prijatelja NOP-a.

Sačekali smo mrak i krenuli. Kada se dobro smrklo, ušli smo u pčelinjak. Šaban. Meho i Riro su otišli kući, a ja sam ostao sa Verom.

Ta noć mi je bila neobično teška. Zatvoren u pčelinjaku, koji se nalazio u gustoj šumi, osjećao sam se nemoćnim kao u nekoj grobnici. Vera je usljed jakih bolova jecala, iako se dobro držala. Ni umor kojim sam bio obuzet nije mogao da savlada osjećanja koja su se javljala. Ipak sam malo zaspao i sa prvom najavom dana ustao. Izašao sam u predsooblje. Kroz okrugli otvor na vratima posmatrao sam okolinu. Nisam se usuđivao izaći.

U neko doba dana dođoše Meho. Šaban i Riro i doniješe nam nešto od hrane. Razgovarali smo o našem daljem boravku u pčelinjaku. Meho je insistirao da tu ostanemo, te da će sve učiniti zajedno sa svojim sinovima da nam pomogne. Tu smo i ostali. Istoga dana Šaban je donio drva i naložio peć u prostoriji u kojoj smo se nalazili. Pronašli su i melem na ranu. Pošto nismo imali zavoja, dao sam svoju košulju za zavoje, tako da smo Veri previli rane.

Vežu sa Odredom nismo imali. Međutim, jedne noći čuh žagor nepoznatih lica u blizini. Izašao sam sa puškom u kojoj su bila svega dva metka. Odmah sam prepoznao glas komandanta Odreda sa kojim je bilo još nekih drugova. Veoma sam se obradovao. Komandant mi je objasnio situaciju u kojoj se Odred nalazi, s obzirom na prisutnost neprijatelja i slično. Zato je i doveo nekoliko ranjenih drugova, a sa njima i drugaricu Ajku Rožnjaković iz Dubrava, radi njege ranjenika. Dao mi je 200 kuna da nešto kupim. Na kraju je rekao da će nastojati da nas što prije smjesti na drugo mjesto, ali da je za sada ovdje sigurno mjesto jer je selo naklonjeno partizanima.

Kad je komandant otišao, pitao sam pridošle drugove kako se zovu i odakle su rodom. Jedan je bio iz Bijeljine i zvao se Ibrahim. Bio je sav otekao. Drugi je bio od Gračanice i zvao se Branko. Bio je ranjen u predjelu bubrega. Treći se zvao Lazo, bio je iz Bosanskog Šamca. Bio je neobično iscrpljen. Četvrtom ranjeniku, rodom iz Obodnice, ne sjećam se imena, a znam da je imao nekoliko rana od gelera.

Sa pridošlim drugovima bilo nas je osam. Ležali smo na slami, a za prekrivanje smo imali tri deke. To nam je bilo dovoljno da

ublaži hladnoću. Ložiti nismo smjeli da nas neprijatelj ne bi otkrio, iako je Meho sa sinovima Šabanom i Rašidom donosio hranu onoliko koliko je imao. to nam nije bilo dovoljno. Sjetio sam se porodice Fjubović iz Foljica, sa kojom se moj otac poznavao i poslao tamo Rašida. Sutra dode Ejubović Hasan i donese nam hljeba i suvog mesa. Narednog dana sa Šabanom dodoše dva seljaka, noseći hljeba i kuvanog voća. Tako je veliki broj ljudi iz tog sela, naših simpatizera i aktivista, pružao pomoć u hrani i vodio brigu o našoj sigurnosti. Kada sam jedne noći sa Rirom i Brankom izašao u selo, saznao sam da se priča da u selu ima partizana. Zato smo u narednim danima bili znatno oprezniji. Manje smo izlazili iz pčelinjaka, a hranu nam je donosio Šaban.

Vrijeme je sporo prolazilo. Već desetak dana od komandantovog odlaska je prošlo, a nismo ništa saznali o Odredu. Od naših veza saznali smo da se partizani nalaze u Zelemboju, tri do četiri sata hoda od nas.

Jedne noći dode Šaban i reče daje Meho saznao od Omerina (Ahmet Abdihodžić Omerin zvani Hadžara) da su Nijemci pred selom i da su obaviješteni o mjestu našeg boravka. Raspitivali se za šumu Džafinovača i partizanskog komandanta Džemala, kakva su saznanja o meni imali.

Ova saznanja su me uznemirila. Razmišljao sam šta da uradim. Ispričao sam sve drugovima. Dogovorili smo se da Rizo, Lazo, Branko i ja izađemo iz pčelinjaka u obližnju šumu radi osmatranja i obezbjeđenja. pa ako primijetimo neprijatelja da i ostale iznesemo. Te noći dodoše Meho i Rašid. Ispričaše da su Nijemci kod škole u Poljicu susreli Omerina i tražili od njega da ih odvede u Džafinovaču. Primoran pošao je sa njima, ali je uz put uspio da im pobjegne i odmah došao Mehi i ispričao šta se dogodilo.

Te noći nisam spavao već razmišljao šta da uradim, kako da spasim drugove i sebe. U svanuće, kroz otvor na vratima, primijetio sam neke ljude za koje sam zaključio da pripadaju zelenom kadru. Kažem Riri, Lazi i Branku da izađu kroz prozor na zadnju stranu pčelinjaka i idu prema potoku. Vera i Ajka su tražile da i ja bježim. Teško je bilo ostaviti Veru, Ajku, Ibru i druga iz Obodnice. Ipak, skočio sam i ja kroz prozor i uputio se za borcima. Dok sam trčao, čuo sam komande zelenokadrovaca »Ne pucaj, predaj se«, i slično. Sakrili smo se iza jedne ograde, očajni zbog nemoći da pomognemo svojim drugovima. Razmišljao sam i da pucam, ali sa dva metka, koliko sam imao u pušci, mogao sam samo da otežam situaciju ranjenicima.

Zelenokadrovci su dovezli kola iz sela, utovarili ranjene partizane i otjerali ih. Sve je to trajalo nekoliko sati. Iza toga smo ušli u jednu kuću. Ubrzo nas domaćica obavijesti da se kući približavaju zelenokadrovci. Prvo smo se udaljili, ali u tom metežu Lazo i Branko su se odvojili. Ostao sam sam sa Rirom.

Sutra sam uspostavio vezu sa Šabanom. Rekao mi je da su naše drugove zelenokadrovci predali ustašama u Lukavac. Narednog dana sa Šabanom je došao Osman Halilčević Ćorko, seoski hodža. Rekli su da je u selo došla moja žena. Osman je ispričao da je sjedio u radnji Mustafe Azabagića, trgovca mješovite robe u Tuzli. Mustafa mu je ispričao daje čuo da sam ja poginuo, izražavajući žaljenje zbog toga jer smo bili prijatelji. Na to mu je Osman ispričao istinu o meni. Ubrzo je Mustafa doveo u radnju moju ženu. Kada joj je Osman objasnio sve o meni, ona se uputila sa njim u ovo selo.

Pošli smo Osmanovoj kući. Tada sam bio dobro bolestan od upale pluća i imao visoku temperaturu. Pričao sam sa ženom kao u snu, pitajući za dijete, rodbinu i slično. Te noći dodoše u kuću zelenokadrovci. Osman ih je ubijedio, kako mi je kasnije pričao, da sam toliko bolestan da neću živ dočekati zoru, a ukoliko ostanem živ da će me predati vlastima. Zadovoljni tim Osmanovim obećanjima, zelenokadrovci su otišli.

Sutra je Osman nabavio zaprežna kola i propusnice kojima smo se uputili u Tuzlu, navodno u bolnicu. Kod Kiseljaka smo susreli kolonu Nijemaca. Odmah je pokazao propusnice, tako da smo nastavili put za Tuzlu.

Odvezli su me mojoj kući. Srećom nisu u kući bili Nijemci, koji su tu bili nastanjeni. Međutim, došli su naveče, ali me nisu dirali jer im je rečeno da sam bio na službi u Brčkom, da sam se razbolio i došao.

Drugog dana iz Ustaškog redarstva došao je po mene agent. Strahovao sam da ne popustim u bolesti od ispitivanja i maltretiranja. Iza pravoslavne crkve (sada Ulica 1. maja) agent me predao policajcu. Poslije izvjesnog čekanja šef policije Bauer je naredio stražaru da me uvede. Počeo je da me ispituje. Pitao me za Veru Komšić, odakle je poznajem i slično, a onda je ispričao da sam ja pocijepao košulju i previo joj rane. Ove konstatacije nisam mogao da demantujem. Zato sam ćutao i buljio u njega, čekajući dalji rasplet. Potom je pozvao agenta, koji je naredio da me sprovedu u sobu broj četiri. Tu je ubrzo došao agent sa pisaćom mašinom, sjeo za stol i napisao nekoliko osnovnih podataka o meni. Potom mi je pružio papir i rekao: »Idi kući, ne igray se glavom«. U početku nisam mogao da shvatim da mi to ozbiljno govori, jer očekivao sam maltretira-

nje. Ipak, uputio sam se kući. Kasnije sam saznao da su ustaške vlasti imale tolerantan odnos prema gotovo svim povratnicima iz Odreda. Računali su da će time zadobiti neko povjerenje i postići propagandni efekat. U tome su se prevarili.

Duže vrijeme sam bio bolestan. Zbog toga sam od vojnih vlasti oslobođen služenja vojske. Kasnije sam preko Ćazima Ibrahimagića uspostavio vezu sa Odredom, koji se nalazio u rejonu Srebrenika.

PANTELIJA NEŠKOVIĆ

BIO SAM BORAC TUZLANSKOG NOP ODREDA

Narodnooslobodilački pokret je u okupiranoj Tuzli imao snažnu podršku od samog početka rata, posebno među tuzlanskim radništvom. Ideje NOP-a stizale su preko prekaljenih partijskih radnika i do nas omladinaca i sve čvršće nas vezale. Tako smo se, rukovođeni primjerima starijih drugarica i drugova, svojih roditelja i rodbine, i mi mladi uključivali u izvršavanje ilegalnih zadataka koje su oni pred nama postavljali. Sazrijevali smo brže nego što su to zakoni prirode predviđali. Revolucija je postala naše organsko opredjeljenje za koje čovjek nije žalio ništa, pa ni život. Pred nama se postavljalo samo jedno pitanje: kako što predanije izvršavati ilegalne zadatke i time što više doprinijeti stvari NOP-a.

Nakon dužeg ilegalnog rada u Tuzlanskoj skojevskoj organizaciji (kao član SKOJ-a od marta 1942. godine, a zatim i kao sekretar Aktiva SKOJ-a »Srpska varoš«), 15. avgusta 1943. godine, sam se preko punkta Alje Bijeljince iz Soline prebacio na Majevicu. U stvari, od Alje sam se sa kurirom Perom Jankovićem uputio prema Crnom Blatu, gdje smo se sastali sa grupom koja je tu stigla preko porodice Đapa: Muharem Fizović, Božidar Tuco, Muhamed Jogundžić. Ibrahim Žunić i drugi. Nakon toga nastavili smo put prema Mačkovcu. Tu nas je primio Bataljon Jovana Radovanovića Jovaša iz Majevičkog NOP odreda. Dobili smo oružje i učestvovali u svim borbama. Nakon oslobođenja Bijeljine upućen sam sa jednom grupom boraca u Birač, gdje sam susreo veliki broj Tuzlaka: Čedomira Tasovca, Slobodana Pavićevića, moju stariju sestru Antoniju Henjel i druge. Saznavši da je Tuzla oslobođena, uputili smo se u naš grad.

U oslobođenoj Tuzli se odvijala veoma živa društveno-politička aktivnost svih snaga i institucija NOP-a. Tada je, između ostalog, formiran i Tuzlanski NOP odred u koji sam i ja raspoređen.

Pripadao sam 3. bataljonu komandanta Abduhala Mujezinovića Kadije i komesara Ahmeta Šiljića Kadije. Komandir čete je bio Mehmed Sakić, a komesar Slobodan Jošilović Bodo.

Mehmed je bio seljak, ali veoma kulturan. Nije u sebi imao starješinske strogosti, već je imao prisan i drugarski odnos prema

borcima. Te svoje osobine je odmah pokazao i prema meni. Naime, jednoga dana nas trojicu boraca je odveo na stražu u predjelu Požarnice. Rasporedio nas je na određena mjesta sa zadatkom da osmatramo sve moguće pokrete neprijatelja prema Tuzli, posebno pokrete majevičkih četnika. Poslije određenog vremena došao je po nas drugi starješina. Pronašao je dvojicu drugova koji su bili bliže k njemu i otišao. Kada je Mehmed Sakić vidio da se ja nisam vratio, uputio se po mene. Našao me je na mjestu gdje me i ostavio. Prvom prilikom je pred četom istakao to kao primjer mog disciplinovanog i pravilnog ponašanja. Taj njegov gest prema meni ostao mi je duboko u sjećanju kao prava briga starješine prema svom borcu.

Ubrzo sam, dok se Odred nalazio u Tuzli, upućen na skojevski kurs na kojem je, koliko se sjećam, bilo 35 učesnika. Među njima su bili: Zejnil Bešlagić. Leopold Beve, Ismet Bešlagić, Jagoda Curić, Sakib Catić, Sadik Habibović, Dagmara Hodovski, Hasan Isabegović, Igor Krišković. Šemsa Madžo. Panto Nešković, Omer Nalić, Arif Tanović i Mujo Žigić (svi iz Tuzle), zatim Angelina Bošković, Jovanka Plazačić, Petko Plazačić, Grozda Plazačić, Anđelka Plazačić, Jovanka Mrkajić, Dobrila Vidaković, Sakib Hadžiomerović i Mujo Kurtagić iz Vlasenice, Mika Đujić i Šahza Muratbegović iz Modriče, Nezir Gradašćević iz Gradačca, Vera Borisavljević iz Mačve, Džemal Delić i Mustafa Hodžić iz Lukavca, Velizar Savić i Slavko Vuleta iz Bijeljine.

Do povlačenja naših snaga iz Tuzle, 10. novembra 1943. godine, kurs nije završen. Tuzlanski odred se povukao prema Živinici, a učesnici kursa prema Majevecu, sa ciljem da se rad nastavi. Tako je i bilo. Kurs je nastavio rad sa prekidima u Janji i Brodci, tako daje poslije mjesec dana nakon izlaska iz Tuzle završen. Ljudstvo je upućeno u svoje jedinice. Iz Odreda je sa mnom na kursu bio Hasan Isabegović. Nas dvojica smo se negdje na Majevecu priključili Omeru Gluhiću, komandantu Odreda, prilikom njegovog povratka sa nekog sastanka. Sa njim smo stigli u Odred, koji se nalazio negdje na području Srebrenika, na dan-dva pred napad na Tuzlu.

U drugoj polovini januara 1944. godine uslijedio je napad naših jedinica na Tuzlu sa ciljem da se grad oslobodi. U napadu je učestvovao i Tuzlanski NOP odred, napadajući na Moluhe. U veoma oštrim borbama Odred je ovladao većim dijelom Moluha. Pri tome je imao dosta ranjenih i poginulih boraca. Između ostalih poginuo je i Mehmed Sakić, komandir moje čete. Njegova smrt je teško pala svim borcima, a meni posebno, vjerovatno i zbog toga što mi je imponovao kao vrstan drug i čovjek.

Kao što je poznato, napad na Tuzlu nije uspio, pa su se naše jedinice morale povući. Tuzlanski NOP odred se uputio prema Srebreniku.

Veliki gubici i ponovno udaljavanje od svog rodnog grada su nam teško padali. U Odredu je zavladao neko mrtvilo. Tome su doprinijeli oštra zima i veliki snijeg, a naročito pojava tifusa od koga je obolio veliki broj boraca. Tifusari su smješteni u kućama, zajedno sa oboljelima iz vojvođanskih brigada. Ljekar u Odredu bio je Suljo Azapagić. Međutim, usljed nedostatka lijekova tifus se sve više širio, uzimajući svakodnevno svoj danak.

Tifus je »zakačio« i mene. Dugo vremena sam ležao. Briga o nama je bila na visini. Organizacije AFŽ-a i omladine su organizovale svesrdnu pomoć bolesnicima.

Tako nas je zatekla sedma neprijateljska ofanziva. U vrijeme pritiska neprijatelja na područje Srebrenika, odlučeno je da se Odred povuče prema Majevici, a da se ranjenici i bolesnici baziraju.

Trebalo je da i ja ostanem u bazi. Međutim, neko čudno osjećanje se tada javilo u meni. Nisam pristao da me smjestite u bazu, već sam se odlučio da krenem sa Odredom. To je za mene bilo spasonosno, jer je neprijatelj brzo uspio da otkrije sve baze sa ranjenicima. One koji su bili teže bolesni odmah je ubijao, a one koji su bili nešto zdraviji i sposobniji upućivao je u logore. Između ostalih, tada je ubijena i Melća Mustafić, aktivistkinja AFŽ-a. Nju su esesovci mučili, ali nikoga nije odala. Otišla je ponosno u smrt za ideale novog doba koje se i pred njom i njenim sugrađanima naziralo. Ostala je svijetao primjer žene aktivistkinje, koja je svoje skromno znanje stavila u funkciju potreba NOP-a, dajući i svoj život za bolju sutrašnjicu.

Pri povlačenju prema Majevici susreli smo se sa 38. divizionom - njenom 17. majevičkom brigadom, koja se usiljenim maršem uputila prema Trnovi, kako bi spasila ranjenike i bolesnike, u čemu je i uspjela. Odred se sklonio u majevičke šume, u predjelu šireg regiona sela Rašljani, tačnije u šumu Šibelj, koja se nalazila između sela Straža i Maoča. Očekivali smo da će se neprijatelj brzo povući, kao što je to bio slučaj u ranijim ofanzivama. Ali, on je ovoga puta izmijenio svoju taktiku.

Primoran da se duže vrijeme zadrži na tom prostoru, bez hrane. Odred se našao u veoma teškoj situaciji. U nedostatku drugih izvora hrane jeli smo tek izlistalo bukovo lišće, srijemoš i druge trave koje su tek nicale iz zemlje. Pošto je tako stanje potrajalo, a neki izlaz se nije nazirao u dogledno vrijeme. Odred je zahvatilo osipanje. Gotovo svakodnevno su pojedinci, pa čak i grupe, napuštali

Odred, tako da se za vrlo kratko vrijeme osulo više od polovine Odreda. Možda je neko od tih boraca odlazio i sa znanjem i odobrenjem Štaba Odreda radi izvršenja određenih zadataka i slično, ali borcima to niko nije objasnio, pa smo na sve to gledali kao na čisto dezerterstvo, jer se ostavljaju drugovi da bi se spasio goli život. Zbog toga smo osuđivali takva ponašanja.

Jednoga dana odlučeno je da se dio Odreda uputi prema selima u okolini Srebrenika. Krenuli smo pod komandom Boška Popovića Popca. koji je tada bio komandant Bataljona i Rade Perića, komesara Odreda. Došli smo ujedno selo, blizu Špionice i tu se razmjestili. Sutra je neprijatelj (mislim da se radi o 5. domobranskoj pukovniji) saznao za naše prisustvo, opkolio taj rejon i istoga dana popodne počeo sa akcijom. Nije mi poznato kako je naša komanda zamislila pružanje otpora i izlaz iz te situacije. Znam samo da smo bili podijeljeni u grupe. Grupa u kojoj sam se i ja našao brojala je desetak boraca. Kada smo vidjeli da nas opkoljavaju, uputili smo se preko jedne doline prema većoj kosi.

U trenutku kada smo se našli u podnožju te kose neprijatelj je otvorio na nas vatru, tražeći da se predamo. Međutim, mi smo i dalje trčali i uspjeli smo da se nekako domognemo te kose sa koje je put vodio prema selima Gračanice. Ali, pošto sam još uvijek bio iscrpljen od tifusa, nisam mogao izdržati toliki napor i održati korak sa ostalim borcima.

Izostao sam. Nemajući kud, sakrio sam se u paprat, dobro se maskirao i čekao dalji rasplet događaja. Neprijatelj je prošao i nije me primijetio. Nakon nešto više od jednog sata, neprijatelj se vratio sprovodeći cijelu grupu boraca - mojih drugova. Međutim, pošto sam jedino ja imao plavu kaput - dolamicu, vidjeli su da takvog među zarobljenicima nema. pa su me tražili. Posmatrao sam sve to iz svog skloništa, razmišljajući kako da postupim: da pucam u neprijatelja ili da ostanem gdje sam. Zaključivši da razoružanim drugovima ne bih mogao pomoći, jer je neprijatelj bio znatno brojniji, shvatio sam svoju nemoć i ostao pritajen. Poslije izvjesnog traganja za mnom, otišli su odvođeci zarobljenike.

Te noći se nisam pomicao. Ostao sam na tom mjestu, u nepoznatom kraju, iako je kiša cijelu noć rominjala. U zoru sam ustao. prethodno ocijedio odjeću i krenuo prema prvim kućama da uhvatim neku vezu sa Odredom ili sa pozadinskim radnicima. U blizini prvih kuća sam zastao. Putem je naišao jedan čovjek. Pripremivši prethodno pištolj, zaustavio sam ga. Tražio sam da me uputi odborniku. Rekao je da je baš on odbornik. Djelovao je na mene ubjedljivo. pa sam mu ispričao jučerašnji događaj. Tada mi

je rekao da se Flade Perić i Suljo Azapagić nalaze u blizini, pokazujući rukom prema jednoj kruški. To me je veoma obradovalo. Uputio me je k njima, rekavši da će on doći kasnije i donijeti hranu. Dao mi je malo proje i bijelog luka. Bio sam veoma zadovoljan ponašanjem i odgovorom odbornika. Saznanje da se u blizini nalaze moji drugovi kao daje skinulo breme sakupljenog tereta, a komadić proje mi je vratio snagu.

Došao sam do kruške i dozivao drugove, prvo polako pa onda sve glasnije. Nisu se odazivali. Pomislio sam da me možda nije odbornik prevario, pa sam počeo da razmišljam šta dalje da radim. Međutim, ubrzo je došao i odbornik, donijevši hranu. Na njegove pozive Rade i Suljo su se pojavili iz šikare, pa smo sva trojica, pod zaštitom mraka, krenuli dalje tragajući za Odredom. Naišli smo na selo Faletić, zaselak Brda. na jednu izdvojenu kuću. Odlučili smo da tu potražimo sklonište, a ako nas domaćin ne prihvati da mu i zaprijetimo. Međutim, naišli smo na veliko razumijevanje domaćina koji se zvao Peđić Mujo. Veoma nas je lijepo primio, kao i njegova žena i djeca. Tu smo se nahranili i odmorili. Sutra je Mujo sa sinom pošao da ore njivu, a nas je prebacio u jednu šumicu koja se nalazila u sredini te njive, računajući da smo tu najbezbjedniji.

Tako je bilo tri dana, noću kod Muje u kući, a preko dana u šumici. Četvrtog dana dođe Mujo sav veseo. Tražeći vezu za nas, saznao je da je u selo Urože stigla neka partizanska jedinica. Kada je pao mrak. Mujo nas je odveo tamo - bio je to naš Odred, onaj drugi dio koji se sa Majevice, nešto iza nas, povukao na taj teren. Pozdravili smo se sa Mujom, koji se vratio svojoj kući.*)

Sutra je osvanuo 1. maj. Odred se povukao iz sela na obližnje brdo pod šumom. I pored toga što je situacija bila veoma teška, kako na terenu tako i u Odredu, osjećali smo potrebu da se proslavi praznik rada - taj veliki radnički dan.

Prvo smo tiho otpjevali Internacionalu, zatim je o značaju 1. maja govorila Antonija Henjel, koja je bila član Okružnog komiteta KPJ Tuzla, koji se svo vrijeme kretao sa Odredom. Na kraju je Hasan Odošić recitovao »Pozdrav proleteru za 1. maj«. Evo te pjesme:

Pozdravljam vas proleter,
ko sunčane sjajne dane.
Pozdravljam vas mili druži
vašu borbu i mejdane.

*) Mujo je nakon završetka rata i dalje živio u tom selu. U znak zahvalnosti za pomoć koju nam je pružio nekoliko puta sam ga posjetio. Umro je sedamdesetih godina.

Nek se vaša misao širi
kao svjetlost brzim letom,
nek se vaša himna čuje
i pobjeda cijelim svijetom.

Nek umuknu ugnjetači,
pjesme njine nek prestanu,
i sloboda nek ovlada
jer nam Prvi maj osvanu.

Dosta je bilo bijede, patnje,
i deviza: muči, deri,
ali više ne smije biti,
dižite se proleterii.

Prestanite s radom sada.
odmorite tijelo svoje,
skupite se svi pod barjak
i pjevajte pjesme svoje.«

Neško kasnije Odred se povukao u rejon Srpske Tinje i Smoluće. Tu smo se bolje snalazili za hranu, mada su svi drugi problemi oko funkcionisanja Odreda ostali i dalje prisutni. Između ostalog, sjećam se pokušaja jaseničkih četnika da Odred privole u svoje redove. Naime, njihov komandant Vaskrsije Milaković je, budući dobro informisan o stanju u Odredu, poslao pismo u kojem je tražio da se predamo, garantujući nam bezbjednost. Naravno, Štab Odreda i Okružni komitet su odbili takvu mogućnost, poručujući im da je Odred spreman da sve svoje probleme sam riješi. Od tada nas jasenički četnici više nisu dirali.

Poslije nekoliko dana na taj teren je došla 16. vojvođanska divizija, a u Tinju je prispjela njena 1. brigada. Obradovali smo se njenom dolasku, računajući da će time doći i bolji dani za Odred. Međutim, ubrzo je donijeta odluka da jedan dio Odreda i neki članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla sa radio-stanicom ostanu na tom terenu, a da se drugi dio Odreda i Komiteta priključi Vojvođanima. U grupi koja je krenula sa 1. vojvođanskom brigadom su, koliko se sjećam, bili: Mustafa Vilović. Neda Kerec. Rafo Mott sa suprugom. Pero Eraković. Zejnil Bešlagić. Raif Mujezinović. Antonija Henjel, Slavica Mičić. Radojka Jakšić, Veselinka Čakelić, Milja Nikolić, Sveto Bujaković, Mustafa Mustačević, Mujbegović iz Tarevaca i ja. Kasnije nam se pridružio i Raif Dautović.

Krenuli smo prema Ozrenu. Tamo su vodene borbe sa ozrenskim četnicima. Potom smo se našli u selima ispod Konjuha (Litva, Hrvati i druga). Sjećam se tu smo saznali za desant na Drvar, koji je izvršen 25. maja 1944. godine. Odatle su sve jedinice izvršile pokret prema Majevici, gdje su vodene borbe oko Lopara i Zajednica. Poslije izvjesnog vremena jedinice su prešle cestu Tuzla-Zvornik i preko Sprečanskog polja ponovo došle u sela ispod Konjuha. Tu je u selu Litvi formiran 12. vojvođanski korpus. U stroju je bila i naša grupa boraca.

Sa padina Konjuha 12. vojvođanski korpus je nastavio kretanje na putu za Srbiju, gdje se bila odlučna bitka sa Nijemcima i četnicima. Prešli smo Konjuh, zatim Krivaju i uz stalne borbe došli do rijeke Bosne kod Busovače, gdje je omogućen prelaz 6. ličke divizije. Na Ličanima smo prvi put vidjeli oficirske oznake činova na rukavima i pozdravljanje rukom, a ne pesnicom. Od njih smo saznali pojedinosti o desantu na Vrhovni štab u Drvaru.

Nakon dolaska na Romaniju naša grupa se odvojila od Vojvodana. Oni su nastavili prodor prema Srbiji, a nas je preuzeo Nisim Albahari.

Uputili smo se prema Birču. Kretali smo se jedino noću. a u toku dana smo se zadržavali u šumi. Na taj način smo uspjeli preći Glasinac, gdje nam je i prijetila najveća opasnost.

Došli smo na prostor Milan planine. Bili smo umorni i gladni, tako da smo posustajali. U takvoj situaciji Albahari je uputio Raifa Dautovića i mene u obližnje selo sa zadatkom da nabavimo hranu. Dao nam je urednu potvrdu koju smo dužni da predamo domaćinu od kojeg uzmemo hranu.

Došli smo do prve kuće, našli domaćina i upoznali ga sa razlogom našeg dolaska. Imao je svega jednog ovna. Dali smo mu potvrdu i uzeli ovna. Nije se protivio, već je samo rekao: » Zar mi i ovo posljednje uzimate«. Za trenutak nam je bilo nelagodno, pa smo zastali. Međutim, prevagnuo je osjećaj potrebe da se spasi nekoliko naših života. Odgovorili smo mu da smo dobili tako naređenje i da se tako mora. Uprtio sam ovna na vrat i krenuo, rekavši Raifu da pripazi na leđa, jer je taj domaćin bio prava ljudeškara. Od tog ovna smo se hranili nekoliko dana i tako povratili snagu za dalje napore.

Poslije dva-tri dana čuli smo da se vode borbe oko Vlasenice. Saznali smo da su to naše jedinice i pošli prema njima. Uz put smo obaviješteni da je 27. divizija oslobodila Vlasenicu u koju smo i mi ušli. Nakon tolikog putovanja, napokon smo stigli u jedno oslobođeno mjesto. Međutim, to je bio i kraj našeg daljeg ratnog druženja, jer je grupa rasformirana. Mnogi su upućeni na druge zadatke.

Ja sam raspoređen u Kulturno-prosvjetnu ekipu 27. divizije, u kojoj sam ostao sve do novembra 1944. godine. Tada sam, iz sela Sokolovića, određen u jedinice ratnog vazduhoplovstva. Pošto su i iz drugih jedinica izabrani drugovi u jedinice garde i vazduhoplovstva, svi zajedno smo upućeni preko Tuzle. Osmaka, Šapca u Beograd. Tamo sam raspoređen u Inženjerski bataljon Komande vazduhoplovstva, gdje sam obavljao dužnost komesara čete. Kraj rata sam dočekao u Zagrebu.

SVETOZAR BUJAKOVIĆ

SJEĆANJA NA TUZLANSKI NOP ODRED*

Od decembra 1941. godine, do odlaska u Odred, obavljao sam poslove partijskog i političkog rada na području Kreke, a kasnije i Bukinja. Zadatke sam dobivao od Mjesnog komiteta KPJ Tuzla preko Mustafe Vilovića, a kasnije Mesinga Ferde iz Lukavca i njima podnosio izvještaje. Najviše se radilo na objašnjavanju ciljeva narodnooslobodilačke borbe, razobličavanju lažne propagande neprijateljskih grupa i pojedinaca, naročito među radnicima Rudnika i Solane, prikupljanju sanitetskog i ostalog materijala za jedinice Narodnooslobodilačke vojske, upućivanju dobrovoljaca, aktivista i simpatizera u naše oružane jedinice itd.

Tako organizovan rad davao je značajne rezultate, ali su oni došli do punog izražaja u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle 2. oktobra 1943. godine. Narednog dana uveče jedna veća grupa rudara iz Kreke je došla organizovano sa svojim lampama na miting ispred zgrade današnje opštine. Poslije mitinga kolektivno je krenula u jedinice naše vojske, koje su bile raspoređene u okolini grada.

U toku četrdeset dana života i rada u oslobođenoj Tuzli još više se poklanjala pažnja propagandno-političkom radu na razvijanju i jačanju svijesti i saznanja naroda o konačnom cilju naše oslobodilačke borbe. U to vrijeme mnogobrojni dobrovoljci iz grada i okoline popunili su naše jedinice, a formirane su i nove brigade.

Pripreme i odlazak

Početkom novembra 1943. godine dobili smo od Mjesnog komiteta KPJ Tuzla zadatak da pripremimo odlazak iz Tuzle članova Partije, aktivista kao i simpatizera i da se na određenom zbornom mjestu uključimo u Tuzlanski odred. Naređeno nam je da sa sobom ponesemo sve oružji i municiju, sa kojima smo bili oskudni, i što

*) U vremenskoj distanci od preko 40 godina izbljedila su mnoga sjećanja na burno doba NOR-a i revolucije. Ono, pak, što je ostalo u mom sjećanju na Odred, pokušao sam da iznesem u ovom prilogu. Pri tome sam svjestan izvjesnih manjkavosti, te molim saborce i čitaoce za razumijevanje.

više odjeće i obuće. Istoga dana, prije podne, pozvali smo određene drugarice i drugove na dogovor u dvorište tadašnje nabavljačko-prodajne zadruge. Svi pozvani su došli. Tu im je saopšten plan Mjesnog komiteta za uključivanje u Odred. Dogovorili smo se ko od drugova, koji se nisu vidno eksponirali u dotadašnjem radu za NOP, treba da privremeno ostane na ovom području radi određenih zadataka, dok ne budu naknadno pozvani u jedinice. Ostalim je saopšteno da, u određenim i formiranim grupama, istog dana uveče, obazrivo krenu preko Krojčice u selo Dubrave, na zbornu mjesto. Svima smo skrenuli posebnu pažnju na strogu tajnost kretanja.

Dogovor i akcija potpuno su uspjeli i pristigli smo svi, u odvojenim grupama, na zbornu mjesto. Sa nama se povukao i veći broj starijih osoba, simpatizera NOP-a. Oni su izrazili želju da u granicama svojih mogućnosti, iako nisu sposobni za oružane akcije, učestvuju u raznim oblicima kulturnog i političkog djelovanja. Za cijelo vrijeme njihovog boravka u Odredu, borci su o njima vodili ljudsku brigu, a oni su takvu pažnju opravdali svojim patriotskim osjećanjima i privrženošću ciljevima naše oslobodilačke borbe. U selima, u kojima se Odred zadržavao kraće ili duže vrijeme, oni su razgovarali sa žiteljima, ostavljali među njima vrlo povoljan utisak i doprinosili uspješnom objašnjavanju karaktera našeg rata i uspjesima naših jedinica širom zemlje.

Na zbornom mjestu u Dubravama javili smo se Štabu Odreda, podnijeli kratak izvještaj o broju prispjelih boraca i simpatizera i o stanju naoružanja.

Odmah je izvršeno raspoređivanje boraca i pratećih osoba po bataljonima.

Raspoređen sam u 3. bataljon, čiji je komandant bio Abdulah Mujezinović Kadija, a politički komesar Ahmet Šiljić, zvani Kadija. Određen sam za zamjenika političkog komesara. Ta dužnost u to vrijeme obuhvatala je djelokrug partijskog rada u bataljonu i na terenu.

U toku raspoređivanja boraca i preuzimanja dužnosti, upoznao sam komandanta Odreda Omera Gluhića. O njegovoj ličnosti i ulozi u našoj borbi ponešto sam saznao ranije, ali nije bilo prilike da se i lično upoznamo. Nakon što smo se pozdravili, detaljnije sam ga upoznao sa pripremama i načinom izlaska iz Kreke. Nismo imali vremena da porazgovaramo duže jer su nas sviju čekali krupniji poslovi oko ukupne organizacije i izrade operativnih zadataka. Ali i taj kratak razgovor ostavio je na mene lijep utisak. U kasnijim susretima i dogovorima osjetio sam Omerovu ljudsku toplinu i human odnos. Bio je realan u procjenjivanju uspjeha i teškoća, vidno je is-

poljavao vjeru u uspjeh naše borbe i nenametljivo je prenosio na borce i starješine. Dobro je poznao mentalitet stanovnika sela kroz koja smo prolazili i u kojima smo se zadržavali, i to je bio značajan faktor u našoj borbenoj, kulturnoj i političkoj djelatnosti. Uživao je veliki ugled u narodu, koji nam je bio dragocjen, naročito za vrijeme dužeg boravka na području Srebrenika.

Na drugarsko razumijevanje naišao sam i kod komandanta 3. bataljona Abdulaha Mujezinovića i političkog komesara Ahmeta Šiljića. Zahvaljujući takvoj atmosferi i odnosima tokom prvih dana mog boravka i rada u Odredu, osjećao sam radost i zadovoljstvo što ću sa ovim drugovima dijeliti sudbinu naše borbe i aktivnosti u Odredu.

Prve borbe sa neprijateljem

Nakon izvršenog rasporeda boraca i neboračkog ljudstva, organizovan je dogovor o osnovnim zadacima Odreda, organizaciji Bataljona, ciljevima i pravcu našeg kretanja. Na osnovu tog dogovora u toku noći krenuli smo prema selima Vukovije. Zlo Selo, Gračanica i Svojat radi zaposjedanja tog terena i početka borbene i političke aktivnosti.

Noć je bila prava jesenska, hladna, vlažna i tmurna. Krenuli smo u manjim grupama, tiho i oprezno, prema određenim dijelovima pomenutih sela. Nismo bili obaviješteni da se u tim selima nalaze prikrivene naoružane grupe pripadnika neprijateljskog zele-nog kadra, koje su nas čekale u zasjedi.

Najednom je zapucalo sa svih strana. Bili smo iznenađeni, te se nismo mogli odmah snaći i orijentisati odakle nas napadaju. Nismo smjeli da se glasno dovikujemo i razgovaramo, da se ne bismo otkrili, a morali smo držati grupe na okupu da ne bi došlo do rasula. Nismo smjeli ni da otvaramo vatru, bojeći se da u toj mrkloj noći ne bismo pucali u grupe naših boraca. Istovremeno morali smo voditi brigu i o neboračkom ljudstvu koje je bilo sa nama. Stoga smo odlučili i šapatom se dogovorili da se pojedinačno, na vidljivom odstojanju, uz ograde njiva, nečujno povlačimo prema Dubravama, odakle smo krenuli. Pucnjava neprijateljske grupe je postepeno jenjavala, te smo se ubrzano povukli na dogovoreno zbornu mjesto.

Pristigli su i borci ostalih grupa i bataljona. Kada smo se svi sabrali, odlučili smo da prvo po bataljonima ustanovimo koji nam borci nedostaju i da onda nastavimo dogovor šta da radimo dalje. Konstatovali smo, koliko se sjećam, da nam nema oko deset do dva-

naest boraca i rodoljuba. Pretpostavljali smo da su se neki odvojili od svojih grupa i da će doći naknadno.

Iza pola noći pristupili smo analizi okolnosti pod kojima je došlo do iznenadnog kukavičkog napada zelenokadrovaca, o posljedicama tog napada, našim zadacima i taktici u budućim oružanim akcijama. Raspoloženje većine boraca bilo je u početku veoma tmurno, što je i razumljivo. Jedan manji broj boraca izražavao je snažan revolt, ne samo prema pripadnicima zelenog kadra nego i prema dijelu stanovništva koje im je pružilo utočište i time omogućilo da nas iznenada i mučki napadnu.

Rukovodstvo Odreda i bataljona je smireno i sa iskrenom samokritikom uspjelo da stiša neraspoloženje boraca i da objasni razloge i okolnosti našeg neuspjelog ulaska u ta sela, kao i da su takve pojave sastavni dio svake oružane borbe. Obavezali smo se da ćemo ubuduće, poučeni ovim gorkim iskustvom, u organizaciji i izvršavanju naših borbenih zadataka voditi više brige o obezbjeđenju naših jedinica.

U dugom razgovoru sa borcima i simpatizerima objašnjavali smo daje neprihvatljivo da iskaljujemo svoj bijes prema nedužnim stanovnicima, jer mi nismo osvetnička vojska koja vrši nemilosrdnu odmazdu nad narodom. Ako bismo to uradili na ovom području, neprijatelj bi takve naše postupke iskoristio da i nas prikaže kao neku kaznenu ekspediciju. Objasnjavali smo da moramo biti na visini našeg zadatka i narodu ovih sela strpljivo ukazivati na karakter i ciljeve naše borbe i tako ih pridobijati za borbu protiv zajedničkog neprijatelja. Ovim dogovorom uspjeli smo da sredimo naše jedinice i da pristupimo organizaciji za zaposjedanje sela, koja smo odredili u našem ranije izrađenom planu.

Kada se razdanilo krenuli smo u borbenom rasporedu u pojedina sela. Prilikom ulaska u selo Vukovije, pored ceste, naišli smo na dvije ubijene drugarice i pet drugova. Zastali smo pred tim stravičnim prizorom, ogorčeni na podmaklo ubijanje naših boraca, i dogovorili se da ih sahranimo u zajedničku grobnicu najednom malom uzvišenju. Postavili smo jako obezbjeđenje i dostojanstveno, u tišini, obavili sahranu. U ime Odreda ja sam se kraćim govorom oprostio od poginulih, uz zavjet da ćemo osvetiti njihove živote.*) Nakon obavljene sahrane, krenuli smo u potjeru zaostalih pripadnika zelenog kadra koji su se razbjegli. Uspjeli smo da uhvatimo vođu napada, čuvenog zlikovca Muju Bajrića. Kada smo zaposjeli selo

*) Kostí ovih boraca kasnije su prenesene na partizansko groblje Trnovac u Tuzli.

Gračanicu, održali smo javno suđenje, na kome je Bajrić osuđen na smrt i strijeljan.

Nakon smještaja u Gračanici, na prvom sastanku, razradili smo program rada sa borcima i mještanima. Među borcima i simpatizerima, koji su bili sa nama, još uvijek je vladala potištenost zbog preživljenog zlikovačkog napada i palih žrtava. Stoga smo borcima ponovo objašnjavali da smo mi u ratu, da oko nas vršljaju razne naoružane neprijateljske grupacije i pljačkaši i da moramo biti uvijek spremni na ovakva iznenađenja, prepade i nepredvidive poteškoće. Stoga smo razradili plan borbe i obezbjeđenja i odmah pristupili obilasku i čišćenju terena od ostataka naoružanih grupa. Borci su radosno krenuli na izvršenje dogovorenih zadataka sa željom da i neprijatelju, a i stanovnicima sela, dokažu da ćemo se nemilosrdno boriti protiv svakog ko na bilo koji način pomaže okupatora. Uporedo sa ovim akcijama pristupili smo i organizaciji političke aktivnosti u narodu. Počeli smo organizovati grupne razgovore sa domaćinima i objašnjavati ciljeve i način naše borbe, obavještavajući ih o postignutim uspjesima naših jedinica protiv okupatora i njihovih pomagača.

Nastojali smo da narodu objašnjavamo ko su zelenokadrovci, ustaše, četnici i svi drugi, koji pomažu okupatora i za kakve mračne ciljeve se oni bore. U vezi sa ovim skretali smo im i pažnju da je svako pomaganje ovim grupacijama neprijateljsko djelovanje i da narod i pojedinci, koji vole ovu zemlju i njenu pravu slobodu, ne bi smjeli okupatorskim jedinicama i grupama pružati ma kakvu pomoć i utočište.

Pored ove aktivnosti, radili smo praktično i na prikupljanju hrane i odjevnih predmeta za potrebe Odreda. Da bi sve ove poslove obavljali organizovano i uspješno, formirali smo mjesne narodnooslobodilačke odbore i uspijevali da za odbornike budu, na javnim zborovima, izabrani ugledni domaćini, koji su bili opredijeljeni za ciljeve naše oslobodilačke borbe. Većina tada izabranih odbornika iz svih sela, u kojima se Odred zadržavao, a naročito sa užeg i šireg područja Srebrenika na kome se Odred kasnije našao, ostali su do kraja vjerni narodnooslobodilačkoj borbi i aktivni u obavljanju poslova koji su im povjereni.

U to vrijeme ovakav intenzivan politički rad bio je veoma važan, jer da nismo tako radili, u tim selima, nakon odlaska naših jedinica, nastala bi praznina, neizvjesnost i neobaviještenost, a to bi neprijatelj iskorištavao da unosi zabunu i plaši narod prijetnjama i obmanama. Međutim, našim radom, dostojanstvenim ponašanjem i pažnjom prema stanovništvu, uvjerali smo ih da smo mi is-

tinska narodna vojska, da se borimo za stvarnu slobodu, bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije.

Ovim ciljevima rukovodili smo se u našoj sveukupnoj aktivnosti za cijelo vrijeme kretanja i borbi Odreda u svim mjestima kroz koja smo prolazili i u kojima smo se zadržavali.

Nakon nekoliko dana boravka u Gračanici dobili smo, početkom decembra 1943. godine, naređenje da se pripremimo za odlazak sa ovog područja.

Kada smo se pripremili za polazak, nekoliko pripadnika zelenog kadra, koji su se skrivali u obližnjem selu, pokušali su da nas iznenada napadnu. Sa nekoliko strana su otvorili vatru. Međutim, zahvaljujući ranijem iskustvu, mi smo za sve vrijeme boravka organizovali odgovarajuće obezbjeđenje. Stoga je njihov napad uspješno odbijen, te je među njima bilo i nekoliko poginulih i ranjenih. Na žalost, tada je poginuo jedan naš borac i jedan drug iz sastava rodoljuba - neboraca. Kada smo dobro pregledali okolinu i put kuda treba da krenemo, formirali smo grupe Bataljona i došli u susjedno selo u kome smo se sastali sa bataljonom Odreda, kojim je komandovao Vehid Begić.

Tom prilikom upoznao sam druga Vehida, dobrog čovjeka i razumnog vojnog rukovodioca. Dok smo se zajednički kretali prema Konjuhu, razgovarali smo o našoj borbi, o utiscima za proteklih dvadeset dana boravka u Odredu i o svemu što smo do tada preživjeli. Obojica smo čvrsto vjerovali u konačnu pobjedu i žarko željeli da jednoga dana zajednički učestvujemo i u izgradnji novog socijalističkog društva. Obje želje su nam se ostvarile.

Nakon susreta sa ovim bataljonom zajednički smo krenuli prema Živinicama sa ciljem da se odatle prebacimo preko rijeke Spreče i uputimo preko Konjuha na područje Srebrenika.*)

Borba u Mačkovcu

U drugoj polovini decembra 1943. godine. Odred je iznad Živinica uspješno prešao cestu Tuzla - Kladanj i stigao u selo Omažiće. Tu su bataljoni Odreda dobili zadatak da odvojeno krenu različitim pravcima preko Konjuha i da dođu na zbornu mjesto, koje je određeno na jednoj planinskoj livadi iznad Mačkovca, odakle ćemo zajednički nastaviti put prema Srebreniku.

*) O pokretu, borbenim aktivnostima i političkom radu Odreda na putu do Srebrenika i u Srebreniku pisali su drugi saborci. pa nema potrebe da ija ponavljam te činjenice, jer su se bataljoni Odreda na tom putu, uglavnom, kretali zajednički.

Naš 3. bataljon dobio je zadatak da krene preko Mačkovca i stigne na zbornu mjesto. Na tom putu Bataljon je izveo zasebnu akciju. Naime, 24. decembra 1943. godine smo prije podne stigli na vrh planine iznad Mačkovca. Dan je bio sunčan, ali vrlo hladan, a snijeg dubok. Trebalo je da se spustimo niz vrlo strmu planinu u Mačkovac, da predemo rječicu i nastavimo put do zbornog mjesta. Bili smo za ovo prohladno doba godine veoma slabo obučeni, od puta promrzli i gladni. Neke drugarice su bile skoro bose. Morali smo toga dana stići na odredište. Kretali smo se u manjim grupama, jer smo se klizeći spuštali niz strminu prema jednoj šumovitoj livadi. Najednom, izvidnička grupa daje nam znak da stanemo. Štab Bataljona zaustavi dalje kretanje i side do izvidnice. Na tom mjestu smo u snijegu primijetili tragove telefonskih žica i vojničkih cipela koji su vodili prema jednoj kući u Mačkovcu. Zaključili smo da je tu smještena njemačka stražara i da se vjerovatno pripremaju za odlazak, jer su po snijegu vukli žice telefonskih linija, koje su poskidali sa drveća. Dogovorili smo se da jedna grupa bolje naoružanih boraca, kao izvidnica i prethodnica, pride bliže kući i osmotri da li ima stražara. Ostali dio Bataljona rasporedili smo u manjim grupama na razne strane prema stražari radi lakšeg i organizovanog oružanog napada, ukoliko do njega dode. Drugarice i dio boraca bez oružja ostavili smo podalje.

Štab Bataljona sa izvidnicom približio se kući i dobro osmotrio položaj. Primijetili smo da nema stražara pred kućom, da su vrata otvorena i da iz dimnjaka izlazi dim. Zaključili smo da u stražari ima vojnika i odlučili da se pet boraca, dobro naoružanih, obazrivo približi i na ugovoreni znak izvrši prepad. Ostalim grupama, koje su bile u pripravnosti, dali smo znak da se što više približe mjestu napada. Kada je završeno opkoljavanje kuće i kada smo vidjeli da još uvijek niko od stražara ne izlazi oružana grupa se približila ulazu i prozorima. Ostali su napregnuto osmatrali i čekali. Najednom su na dati znak dva borca sa uperenim puškama upali u stražaru, a za njima i ostali. Odmah smo pozvali ostale grupe da pridu bliže. U tom napetom iščekivanju izstražare su, sa uzdignutim rukama i bez oružja, izvedeni jedan njemački oficir, jedan podoficir i dva ili tri vojnika. Zatečeni su za stolom, punim jela i pića. sa odloženim oružjem, bezbrižno se veseleći. Bio je dan uoči katoličkog božića, pa su smatrali da u tom kraju i po takvom vremenu neće naići partizani.

Kada su borci vidjeli zarobljene Nijemce, zaboravili su na hladnoću i umor i grlili su drugove koji su hrabro i bez žrtava izvršili ovaj prepad. U kući smo pokupili oružje, municiju, odjeću i obu-

ću, od koje smo poneke dijelove dali drugaricama. a hranu i piće smo podijelili borcima.

Razgovarali smo sa zarobljenim oficirom, koji se uplašio i molio da njega i ostale ne strijeljamo. Pokazivao je sliku svoje porodice. Mi smo mu objasnili da smo mi regularna vojska i da ćemo ih prema normama naše borbe predati Štabu Odreda na dalji postupak. Pitali smo ga, pod prijetnjom odgovornosti, da li u blizini ima još njemačkih vojnika i da li očekuju da će njima doći smjena ili pojačanje. Objasnio nam je da je trebalo i oni da se uveče povuku u Tuzlu. Za svaki slučaj naredili smo ubrzani pokret prema zbornom mjestu. Zarobljenike smo dobro obezbijedili. Borci su bili veseli i zadovoljni što ćemo doći pred Štab Odreda i ostale bataljone svijetla obraza.

Prije mraka stigli smo na zbornu mjesto, podnijeli izvještaj i predali zarobljenike Štabu Odreda. Komandant i članovi Štaba Odreda, kao i borci ostalih bataljona, čestitali su nam drugarski toplo na ovom uspjehu, pa smo zbog toga osjećali se neobično srećnim. Nakon toga smo zajednički krenuli prema Srebreniku, na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa NOVJ.

Početkom januara 1944. godine. Odred je prešao preko rijeke Spreče i došao u sela Plane i Brezik i napokon u Srebrenik.

Boravak i aktivnost Odreda u Srebreniku

Najplodniji dio vojno-političke i kulturne aktivnosti Odreda odvijao se na područjima sela Srebrenik, Brezik, Smoluća, Dobrnja, Špionica, Cehaje. Podorašje i ostalih na sektoru prema Posavini i Trebavi.

Osnovni zadatak Odreda, u tom periodu, i na ovom području, bio je popuna Odreda i ostalih jedinica Narodnooslobodilačke vojske u ljudstvu i oružju, formiranje i razvijanje narodnooslobodilačkih odbora kao organa narodne vlasti i najzad organizovanje raznih oblika kulturne i prosvjetne aktivnosti. Uspjesima u radu Odreda na ovom području najviše je doprinijelo veoma snažno patriotsko raspoloženje ogromne većine stanovništva ovih sela. od najmlađih do starijih. U ovim selima duh bratstva i jedinstva dolazio je do punog izražaja u našem svakodnevnom zajedničkom životu. Skoro sva domaćinstva su nam ukazivala toplo gostoprimstvo u svakom pogledu.

Zahvaljujući njihovoj nepokolebljivoj i neustrašivoj odanosti, nije nam bilo teško organizovati uspješnu i razgranatu službu obavješćavanja i informisanja prema Tuzli i prema jedinicama Na-

rodnooslobodilačke vojske, koje su prolazile i kretale se ovim područjem na svoje borbene zadatke.

Nije nam bilo teško ni da organizujemo veoma uspješan i raznovrstan kulturni, prosvjetni i politički rad. Sijela, sastanci i konferencije bile su uvijek posjećene i narod je sa velikom pažnjom i zadovoljstvom slušao naša predavanja i vijesti o uspješnim borbama Narodnooslobodilačke vojske kao i naših saveznika, koji na velikim ratištima Evrope uništavaju fašističke armije i lome kičmu fašističke tvorevine.

Posebnu pažnju smo posvetili objašnjavanju suštine i značaja donesenih odluka na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. novembra 1943. godine i naših zadataka koji nas očekuju poslije oslobođenja zemlje na izgradnji socijalističkog društva.

Tokom ovih aktivnosti vladalo je potpuno jedinstvo Štaba Odreda i štabova bataljona prilikom dogovaranja i provođenja zadataka na svim područjima. Odred je u cjelini stekao ugled i poštovanje u narodu kao vojno-politički dobro organizovana jedinica naše narodne vojske.

Vrijedno je da u okviru aktivnosti i postignutih rezultata kažemo da je sa šireg područja Srebrenika veliki broj lica bio zaposlen u Rudniku i Solani »Kreka« i Fabrici sode u Lukavcu. Većina njih je prisustvovala našim konferencijama i sastancima, pa su bili dobro obaviješteni o borbama i uspjesima naših jedinica, kao i o opštoj vojnoj i političkoj situaciji u Jugoslaviji. Mnogi od njih uzimali su i aktivno učešće u tim diskusijama i izvjesnim konkretnim poslovima na terenu. Radi toga su oni vršili uspješan uticaj na svoje drugove na poslu i pridobijali ih kao aktivne simpatizere i pomagače naše borbe. Istovremeno, pojedinci su nas redovno obavještavali o prilikama i raspoloženju radnika u Rudniku i fabrikama.

Naš rad je pozitivno uticao i na mladu generaciju tako da ih je sve veći broj dobrovoljno pristupao u jedinice naše vojske i pomagao nam na ovom području u sakupljanju materijalnih dobara za Odred.

Partijski rad u organizacijama Odreda, bataljona i na terenu je takode dobro funkcionisao. pri čemu je ispoljavano jedinstvo u svim aktivnostima. Zahvaljujući tome i na području jačanja i omasovljavanja partijskih organizacija i ugleda Partije postizani su značajni rezultati.

Početkom marta 1944. godine delegacija Odreda prisustvovala je Oblasnom partijskom i skojevskom savjetovanju za istočnu Bosnu. koje je održano u Bijeljini.

Ostao mi je iz tog vremena u sjećanju jedan doživljaj vezan za organizaciju kurirske obavještajne službe. Naime, zapazio sam da u Štab Odreda povremeno dolazi jedan vojnik u njemačkoj uniformi - naoružan mašinkom. Zapitao sam komandanta Odreda, druga Omera, koje taj čovjek. Omer me je pogledao blago se smiješeći i rekao da će mi to objasniti drugom prilikom, jer je momentalno zauzet. Shvatio sam da je to tajna i da nije vrijeme da se o tome govori. Kasnije mi je ispričao da se taj vojnik zove Andreas Russ, da je bio aktivni njemački vojnik i da se kao naš simpatizer ponudio, preko određene veze u Tuzli, da obavlja izvjesne usluge za Odred. On je donosio važne informacije, kasnije je stupio u aktivnu borbu u našim jedinicama, pokazao je hrabrost i odanost i dobio čin potporučnika naše Armije. Odlikovan je i Ordenom za hrabrost.

Zahvaljujući svestranoj aktivnosti Odred je u Srebreniku i široj okolini stekao vrijedan ugled i učvrstio vjeru cjelokupnog stanovništva u bratstvo i jedinstvo naših naroda i konačni uspjeh naše oslobodilačke borbe za bolju budućnost nove Jugoslavije. S druge strane, i stanovništvo nas je nagrađivalo svojom neizmjernom pažnjom i svojim aktivnim učešćem u svim akcijama koje smo organizovali i preduzimali. To je omogućilo da se zadržimo dugo na tom području i obavimo značajan dio zadataka, koje je Odred dobivao od Oblasnog komiteta Partije i štabova naših jedinica.

1 prije dolaska u Srebrenik Odred je u selima bliže i dalje okoline Tuzle, u kojima se zadržavao i izvodio borbene akcije, razvijao, negdje sa više a negdje sa manje uspjeha, svoju aktivnost na razvijanju političke svijesti o opravdanosti i ciljevima naše borbe, raskrinkavajući lažne neprijateljske propagande i suzbijajući njihove osvetničke prijetnje našim pripadnicima i simpatizerima.

Odred je uspješno i korisno popunjavao prazninu u tuzlanskom regionu. do koje je povremeno dolazilo povlaćanjem naših jedinica iz Tuzle u periodu od novembra 1943. do septembra 1944. godine. Da Odred nije formiran, tu prazninu popunili bi neprijateljski elementi, naoružane formacije i grupe okupatora i njegovih pomagača. Oni bi zastrašivali i zlostavljali nedužno stanovništvo, svetili se i odvodili naše simpatizere u svoje jedinice ili na prisilni rad. pljačkali narod i vršili druga zvjerska nedjela i odmazdu. Međutim, Tuzlanski odred bio je i neka vrsta zaštitnice ovom stanovništvu i garancija njegove sigurnosti i oslonca, jer su znali da u okolini Tuzle postoji i vodi borbe Odred kao naoružana jedinica naše Narodnooslobodilačke vojske.

Tuzlanski partizanski odred jedna je od rijetkih jedinica ove vrste, koja je od svog osnivanja u oktobru 1943. godine opstala na svom terenu sve do ponovnog oslobađanja Tuzle u septembru 1944. godine. Tada je iz sastava Odreda izdvojen jedan bataljon za novoformiranu Tuzlansku narodnooslobodilačku brigadu.

Od Odreda sam se rastao u maju 1944. godine, kada sam premješten u 17. majevičku brigadu, na novu dužnost, učestvujući sa njom u borbama za konačno oslobođenje Tuzle septembra 1944. g. Nakon oslobođenja grada postavljen sam za komesara Komande mjesta u Kreki, a komandant je bio Huso Suljetović.

RAIF MUJEZINOVIĆ

TEŠKOĆE NAS NISU NAPUŠTALE

U Tuzlanski N'OP odred raspoređen sam od strane Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. Naime, vraćajući se sa terena Bratunca, gde sam radio kao sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a za srez Srebrenicu i član Okružnog komiteta SKOJ-a za Vlasenieu, u Vlasenici sam od cjelokupnog našeg rukovodstva zatekao samo Cvijetina Mijatovića Maju. Ostalo ljudstvo se već bilo povuklo. Bilo je to, koliko se sjećam, između 8. i 9. decembra 1943. godine. U razgovoru mi je Majo ispričao da su u toku prethodne noći neprijateljski tenkovi pokušali da uđu u Vlasenieu, ali pošto je cesta bila prekopana nisu uspjeli proći već su se povukli. To je i bio razlog za povlačenje naših snaga. Nakon razgovora o mojim zapažanjima na terenu. Majo mi je, kao sekretar Oblasnog komiteta, predložio da je najbolje da se priključim Tuzlanskom odred, koji se po njegovim saznanjima nalazio u Bijelom Polju, na području Šekovića. u kojem bi radio sa omladinom.

Postupajući po Majinom prijedlogu, uputio sam se u Bijelo Polje. Tamo sam našao Odred i njegovog komandanta Omera Gluhića, koga sam i ranije dobro poznavao. Objasnio mi je situaciju u kojoj se Odred nalazi u sklopu akcija koje neprijatelj preduzima. Rekao je da je zadatak Odreda da se probije na teren Srebrenika, da će se pokušati ići niz rijeku Spreću. upravo onako kako mi je i Majo objasnio dalji pokret i zadatak Odreda. A dok se ofanziva ne završi, rekao je. da se priključim jednoj četi. Tako je i bilo. Priključio sam se četi u kojoj je komandir bio, koliko se sjećam, Ekber Muf'tić.

Drugog dana Odred je izvršio povlačenje prema selu Bašigovci i došao do Đurđevika, sa namjerom da se pored Živinica ide dalje prema Srebreniku. Međutim, kod Đurđevika se stalo, jer je utvrđeno da se neprijatelj nalazi u Živinicama. te daje blokirao teren uzvodno uz Spreću. Zato je naredeno da skrenemo prema selu Omazićima. U Omaziće smo stigli u zoru i imali predah. Onda smo izvršili pokret do sela Podgorje. Odatle smo, po drugi put. pokušali da predemo Spreću. ali opet nismo uspjeli. Povukli smo se prema

Konjuhu i prije zore stigli u selo Bučik. gdje smo razmješteni po kućama radi odmora. Umorno ljudstvo je jedva dočekalo predah.

Uz Odred se tada kretao veliki broj neboračkog stanovništva koje se povuklo iz Tuzle, među kojima je bilo i mnogo starijih ljudi - kao Hajko Milanović - otac Nataše i Radomira Milanovića, koji su bili u 6. istočnobosanskoj brigadi, zatim Perko Radić, otac Đorda Radića, koji je još 1941. godine stupio u Majevički NOP odred, i drugi. To je, svakako, umanjivalo pokretljivost Odreda, u vrijeme kada mu se neprijatelj stalno nalazio za petama. U ovom pokretu je, usljed iznemoglosti, jer smo se kretali noću po lošem vremenu, izdahnuo Perko Radić.

Nenaviklu na posebne napore, premoreno ljudstvo je pospalo. Vjerovatno je zaspala i straža. Neprijatelj je to iskoristio, približio se i otvorio mitraljesku vatru. Iznenadeni pucnjavom, koja je mnoge probudila iz dubokog sna. iskakali smo iz kuće i panično bježali, suprotno od pucanja - prema jednoj šumi uz uzvišicu. Trčeći, čuo sam kako neko dovikuje: »Ne idite u istom pravcu«, te sam se odvojio od onih koji su bježali ispred mene. Za mnom je išla jedna grupa od oko petnaestak boraca. Izašli smo na jednu kosu. a onda nastavili zapadno od Bučika. Kada je pucnjava umanjena i neposredna opasnost prošla, zastali smo. Niko od nas nije znao gdje se nalazimo, jer niko nije poznavao to područje. Između ostalih, u grupi su bili: Šefkija Selimović, Džemal Kunosić Miko, Ešo Kunosić (kasnije dezertirao sa obuke za avijatičare u Africi i nije se više vraćao u Jugoslaviju), zatim, koliko se sjećam, Ekber Muftić, dok se imena ostalih ne sjećam. Bio je tu i neki Marko, koji je imao brkove, a radio je kao pekarski radnik u pekari Vinka Gregorića u Kreki. Imao je potpunu opremu: pun vojnički ranac, naprtač i na njemu uvijeno vojničko čebe. na nogama vojničke cokule i pravi vojnički šinjel.

Sjedeći na crnogoričnim granama razmišljali smo šta da činimo. kako da se povežemo sa Odredom. Složili smo se da najprije treba uspostaviti orijentaciju u prostoru, pa tek onda izvršiti pokret. Dok ne pronađemo Odred. Šefkija Selimović je predložio da ja kao najstariji partizan budem vođa grupe, što su i svi ostali prihvatili.

Još u toku našeg razgovora, čuo se zvuk sjekire. Bila je to prilika da ostvarimo kontakt sa drvosječom da bismo bar saznali gdje se nalazimo. Ostavivši grupu na tom mjestu, poveo sam sa sobom Ešu i Džemala Kunosića i uputio se prema drvosječi. Vidjevši da se radi o pravom seljaku, prišao sam mu i pitao gdje se nalazimo i da li u blizini ima neprijatelja. Objasnio je da se. koliko se sjećam

nalazimo u blizini sela Poljice, a zatim je rekao daje lijevo od nas jednom kosom u pokretu njemačka kolona, te daje potrebno da mirujemo, a da će on otići kući da nam donese hrane i da prikupi detaljnije vijesti. Zadovoljan razgovorom sa drvosječom, mada uz izvjesnu bojazan da će sve stoje obećao pošteno završiti, vratio sam se sa Ešom i Džemalom u grupu. Odlučili smo da sačekamo seljaka, a za svaki slučaj smo se dogovorili, ako dode do nekih iznenađenja, da se pojedinačno probijemo u pravcu Srebrenika.

Rasporedio sam grupu za slučaj iznenađenja pri susretu sa seljakom, i u određeno vrijeme uputio sam se na zakazano mjesto. Ešo i Džemal su bili zaštitnica. Međutim, radilo se o poštenom seljaku, koji je na vrijeme oprezno prilazio. Donio nam je hrane, veliku kukuruzu, sir iz čabra i crni luk. Rekao je da su njemačke jedinice otišle na Konjuh, uputivši nas da se popnemo na kosu. da se krećemo prema istoku kako bismo došli iznad sela Priluk, odakle je najbliže doći do Spreče, te da se taj put može preći za dva sata. Seljak je djelovao ubjedljivo. pošteno, tako da sam stekao utisak da je iskreno odan stvari NOP-a, onako kako su to bili paori u Sremu kada sam se, 1942. godine, našao u sličnoj situaciji.

Vratili smo se u grupu, ispričali drugovima o svemu što je seljak rekao. Hranu smo podijelili na jednake dijelove, kako se to uostalom u partizanima uvijek radilo. Odlučili smo da krenemo. Tada neko reče da je jedna drugarica bosih nogu. da ne može izdržati hladnoću, a da joj pekar Marko ne da svoje ćebe da zamota noge. Oni su ga prije toga svi ubjeđivali da joj dade ćebe, ali Marko nije dao. Zato su i tražili od mene kao vode grupe da mu naredim da to učini. To sam i uradio. Međutim, on se i dalje opirao, ali je na kraju dozvolio da se odsiječe dio ćebeta da bi se drugarica spasila, Iako njegovo ponašanje duboko mi je ostalo u sjećanju kao jedno potpuno naivno ponašanje druga prema drugu.

Prije mraka grupa je krenula prema uputstvima dobijenim od seljaka. Iznad sela smo naišli na partizansku stražu, koja nas je dovela u glavninu Odreda. Tako je. zahvaljujući i nekim slučajnostima. naša grupa prošla bez gubitaka. O svemu tome sam iste večeri obavijestio komandanta Odreda. Tada mi je rekao da je za tu noć planirao prebacivanje preko Spreče, uz pomoć vodiča.

Poslije kraćeg odmora. Odred je krenuo prema Spreči i u blizini »Johanovog mlina« prešao rijeku preko oborene vrbe. Pošli smo u Kiseljak, gdje sam od brata Avde Mujezinovića. koji je tu živio, pokušao da dobijem informacije o stanju na terenu. Međutim, on se tada nalazio u Tuzli, pa smo produžili u Bistarac. Jalu smo prešli preko mosta u Bukinju, potom pošli malo desno i prešli preko

puta Tuzla - Lukavac. Zora nas je zatekla u Dobrnji. Iako veoma umorni, nastavili smo put do sela Brezika. Krećući se danju, tada sam prvi put vidio Odred na okupu. On je tada bio znatno smanjen, jer je u toku šeste neprijateljske ofanzive pretrpio velike gubitke, a iz njega se osuo jedan broj onih koji nisu izdržali napore. Međutim, još uvijek je bilo dosta terenskih radnika koji su izdržali sve nedaće.

Područje Srebrenika je tada bilo oslobođeno, a na istom je Odred trebalo da djeluje vojnički i politički. Za neku veću vojničku aktivnost Odred nije bio osposobljen. Borački sastav činili su pretežno neiskusni ljudi. Starijih, iskusnijih partizana, bilo je malo. Bili su tu: Aleksandar Vokić Aco. Božidar Popović Popac. Slobodan Jošilović Bodo. Rade Perić, i ja. Naoružanje slabo, pretežno puške i pištolji. Bilo je nešto mašinki - šmajsera i nekoliko puškomitraljeza. Međutim, Odred je imao i relativno dobre uslove za politički rad. U njemu se nalazio veliki broj visokoobrazovanih ljudi kao: Nail Begić, profesor, Muhamed Gagić. profesor, Ivo Sunarić, pravnik, Adem Osmanbegović, pravnik, Vehid Begić, pravnik, Muhamed Dusinović. veterinar, zatim Salih Žilić, učitelj. Abdulah Mujezinović: Kadija, Ahmet Šiljić Kadija itd. Tu su bili i partijski radnici: Mustafa Vilović. Antonija Henjel, i drugi, zatim jedan broj predratnih aktivista iz Tuzle: Gojko Skvarica, Asim Omerdić, Ago Mandžić, Rasim Hadžihasanović i drugi. Na terenu se nalazilo dosta boraca, žena i omladinki koji su iz Tuzle za vrijeme povlačenja naših jedinica sklonjeni na to područje. Međutim, poseban politički kapital bio je ugled predratnog uče. sada komandanta Odreda Omera Gluhića. Službujući na tom području, on je stekao ugled kod naroda i veliki broj prijatelja i istomišljenika. To je bila solidna osnova za uspješno političko djelovanje Odreda.

Odred se kretao iz jednog sela u drugo, borci su razmješteni po kućama, a domaćini su obezbjeđivali ishranu. Bilo je određenih priredaba, ali nekog masovnijeg političkog djelovanja u početku nije bilo, osim što su terenski radnici na tome individualno radili. Nisu izvođene vojničke akcije.

Jedan broj starijih partizana, članova KPJ i aktivista, među kojima su, koliko se sjećam, bili Aleksandar Vokić Aco, Škvarica Gojko. Jošilović Slobodan Bodo, Popović Božidar Popac. ja i još neki. je smatrao da Odred treba da intenzivira svoju političku i vojničku aktivnost.

Dogovorili smo se da naše gledanje saopštimo komandantu Odreda. Tako smo i uradili. Tih dana u selu Uroža, u jednom šljiviku. smo pozvali Omera na razgovor. Po dogovoru objasnio sam

mu naše gledanje. On nas je pažljivo saslušao i prihvatio u potpunosti naše prijedloge. Bili smo prijatno iznenađeni razmišljanjem komandanta. Ubrzo su započele dogovorene promjene.

Ubrzo iza toga pozvan sam u Štab Odreda. Saopšteno mi je da Štab posjeduje obavještanje da se u selu Čanići, prema Tuzli, nalaze ustaše, te daje moj zadatak da to ispitam. U pratnju su mi dali dvojicu boraca. Bili su obučeni u odijela ustaške legije. Jedan je bio rodom iz Tuzle, a drugog se ne sjećam. Prihvatio sam se zadatka. Pretresli smo Čaniće. U jednoj kući smo zarobili ustašu. Mladić i njegova majka su me ubjeđivali da se ne radi o pravom ustaši, već daje stupio u ustaše samo da bi izbjegao odlazak u jedinice van tuzlanskog područja. I za mene je to bilo ubjedljivo, tim prije što sam znao daje takvih slučajeva bilo i prije. Međutim, nije se ništa smjelo prepustiti slučaju, pa smo mladića svezali i povelili sa sobom, ali smo obećali porodici da ćemo ga vratiti nazad nakon što se stvar ispita u Štabu Odreda. Koliko sam bio siguran u svoja ubjeđenja, govorio i to što sam im se predstavio pravim imenom.

Nakon dolaska u Štab Odreda, ispričao sam komandantu o čemu se radi. Ustaša je ispitan i nakon što je utvrđeno da su njegovi iskazi tačni, dat mi je da ga otpratim u Čaniće, onako kako sam obećao njegovoj majci. Došli smo do iza Previla, odakle sam ga pustio da ide kući. Sav srećan što se na tome završilo, ustaša je otišao svojoj kući. Za nas je ovakav postupak bio krupna politička propagandna poruka o pravičnosti naše borbe, o tome da se partizani bore za naord, a protiv okupatora i onih koji mu pomažu.

Ubrzo iza ovoga Odred je dobio zadatak da učestvuje u drugom napadu naših jedinica na Tuzlu, tako da za izvođenje nekih manjih akcija na terenu nije bilo vremena.

Iz Brezika je Odred krenuo prema Rasovcu. Tu je ostao Štab, dok je Odred, upućen prema Moluhama. Lijevo krilo Odreda je predvodio Džafer Hodžić i ono je direktno napadalo na neprijateljske bunkere u Moluhama, na prilazima Tuzli, sredina je nastupala pravcem Moluške rijeke – Moluhe, a desno krilo preko njiva i bašta. Došli smo do bunkera, koji su bili prazni. Tu smo se zadržali izvjesno vrijeme, i ne uspostavivši nikakav kontakt u zoru smo se povukli u Rasovac. Narednog jutra došao je u Odred kurir iz vojvođanskih jedinica, koje su napadale Tuzlu sa sjeverne strane. Dato je naređenje da se napad ponovi istog dana.

Nastupali smo danju u istom rasporedu. Neposredno pred bunkerom, smrtno je pogođen Džafer Hodžić. U jurišu na samom bunkeru, ranjen je u dlan jedan mlad borac, rodom iz Tuzle, preživio se Rahmanović ili Abdurahmanović. Na desnom krilu u sto-

mak je ranjen Sepe Žanko. rodom iz Kreke, koji je ubrzo iza toga izdahnuo. U bunkeru je Bodo Jošilović mitraljezom presjekao jednog mladog njemačkog vojnika. Potom je nastalo puškaranje sa drugim neprijateljskim bunkerom koji se nalazio na Pašabunaru. Tada je ranjen u nogu Asim Omerdić. Tako je završen taj dan borbe. Džafera i Sepea smo ostavili mještanima Moluha da ih sahrane. Inače, Džafer je i bio iz Moluha. poginuo je takoreći pred kućnim pragom.

Naveče sam dobio zadatak da uspostavim vezu sa Ozrenskim odredom, koji je napadao na Kreku. sa naše desne strane. Trebalo je da me veza čeka na željeznom mostu na rijeci Jali. Na putu prema mostu pokucao sam na vrata trgovca Zonića, koga sam ranije poznavao, a računao sam da mi nešto može pomoći. Ali, on se nije odazvao. Produžio sam do porušenog mosta. Nikoga nije bilo. Prvo sam čekao, onda i dozivao, ali niko se nije javljao. Vratio sam se u Moluhu i referisao komandantu Odreda. Treći dan u zoru naređeno je povlačenje. Preko Rasovca i Obodnice, ponovo smo došli u Srebrenik. Gubici od nekoliko mrtvih i ranjenih drugova bili su za Odred, koji je tada brojao oko 60 boraca, dosta veliki. Uz to i sam neuspjeh je imao negativnu psihološku posljedicu.

Nastavljajući aktivnost na području Srebrenika. Odred se i dalje pomjerao iz jednog sela u drugo. Održavane su konferencije sa seljacima na kojima je prikazivan prigodan kulturno-prosvjetni program. Uspostavljena je veza sa terenskim radnicima, pa je tako započelo šire političko djelovanje.

Ne sjećam se načina organizovanja i djelovanja partijske i skojevske organizacije u Odredu. Znam samo da je pri četi kojoj sam ja pripadao postojala partijska ćelija od oko 5-6 članova. Sekretar je bio Gojko Škvarica. Inače, većinu Tuzlanskog odreda činila je omladina. Redovno smo održavali sastanke na kojima su objašnjavani ciljevi naše borbe i zadaci omladine i boraca u istoj.

Nakon neuspješnog napada na Tuzlu još više su poremećene, a za kratko vrijeme i prekinute, veze koje su preko Odreda održavane sa snagama NOP-a u gradu. Međutim, jedna slučajnost je uticala na to da se veza ubrzo uspostavi. Naime, u selu Kuge živio je jedan domaćin (zvao se Alija), koji je prije rata radio kao najamni radnik kod moje porodice i rodbine. Komandant Odreda je znao za naše poznanstvo, pa me zadužio da ga na tome angažujem. Alija je prihvatio zadatak, otišao u Tuzlu obavljajući potrebne poslove. Menije tada donio paket iz Tuzle. Poslije kraćeg vremena u Brezik je, kao veza, došla i moja sestra Muradija. Potom je veza sa Tuzlom nesmetano funkcionisala. zahvaljujući aktivnosti Salke Meškovića

i Mustafe Ibrahimovića, kao dobrih terenskih radnika. Sjećam se, Mustafa je (jedno vrijeme bio hodža u Moluhama) koristio odredbe Kurana koji govore o božijoj jednakosti i pravdi kao oslonac za objašnjenje pravednosti borbe koju partizani vode, lako uspostavljajući kontakt sa religioznim muslimanskim stanovništvom što je, svakako, imalo uticaja i na njegovo opredjeljenje i stvaranje bratstva i jedinstva u borbi protiv osvajača.

Ovakav rad je nastavljen do početka sedme neprijateljske ofanzive. Negdje u tom periodu me je susreo Kadija Šiljić, koji je bio u Štabu Odreda, i započeo razgovor. Ističući da on zna koliko sam ja radio u Partiji, da zna da sam bolestan i slično, predložio je da idem u tehniku Okružnog komiteta KPJ u Donji Srebrenik kako bi mi bilo lakše. To je bio za mene neuobičajen razgovor, ali sam prihvatio njegov prijedlog. Poslije razgovora sa komandantom, tako sam i postupio.

U tehnici Okružnog komiteta je radio Esad Kevčić, koji je i rukovodio radom. On je bio jedan rutinirani trgovac iz Tuzle, veoma spretan i okretan za taj posao. Slušali smo vijesti: Moskvu, London i Njujork, što je Esad prekucavao. a onda smo umnožavali na šapirografu i rasturali po terenu. Materijala je bilo dosta, ponajviše iz rezervi koje su u Srebrenik deportovane iz oslobođene Tuzle.

Ispred esesovaca koji su stigli u Špionicu, u okviru svog krvavog pohoda na istočnu Bosnu, izvršena je evakuacija iz Srebrenika. Odred se locirao u Majevičkom potoku, prema Maoči, u blizini Karavlah. Sa Srebrenikom su održavani povratni kontakti preko trgovca Ševalije, koji nam je, nekoliko puta, donosio po malo hrane a i vijesti.

Nemajući mogućnosti za kretanje i djelovanje, jer su se esesovci stacionirali u Srebreniku i drugdje. Odred je duže vrijeme ostao u Majevičkom potoku. Uslovi boravka i rada bili su veoma teški. Jeli smo bukove pupoljke i razne trave. U nastojanju da se nađe neki izlaz, jedna grupa boraca, na čelu sa Radom Perićem, pomoćnikom komesara Odreda, je upućena da preko Špionice pređe u Sladnu i ispita mogućnosti prelaska cijelog Odreda. Međutim, sa tom grupom izgubljena je svaka veza tako da do prebacivanja Odreda na taj teren nije došlo.

Jednoga dana je iz naše grupe dezertirao jedan borac. Sutra je na glavninu Odreda napao neprijatelj, što je vjerovatno bila posljedica njegove izdaje. Otkrivši blagovremeno nastupanje neprijatelja, glavnina Odreda je izbjegla prema Jasenici. U toj žurbi ostao je Ekber Muftić, ležao je bolestan od tifusa. Esesovci su naišli na njega i zvjerski ga isjekli. Čuli smo njegove jauke.

Preko Jasenice Odred se, do svitanja, izvukao na jedno uzvišenje između sela Zahirovići i Srebrenika. i tu zadanio. Trebalo je ići dalje, naci sigurnije mjesto. U Srebreniku vidimo kako se esesovci šetaju. Trebalo je izvidjeti situaciju u selu Kugama da bismo se tamo uputili. Na traženje komandanta javio sam se dobrovoljno da ispitam ima li u Kugama neprijatelja. Na polasku mi se pridružio ijedan borac, bivši domobranski oficir, koji je bio ranjen u ruku. rekavši da poznaje odbornika i da hoće da od njega pribavi hrane.

Na prilazu selu razdvojili smo se. On je otišao lijevo, da bi što prije došao do odbornika, a ja desno. U prvoj trgovini sam kupio petero jaja i nešto rezanog duvana. Prodavačica mi nije znala reći da li u selu ima ustaša ili esesovaca, a za oca je rekla daje odsutan. Nastavio sam dalje sokakom, koji je bio ograden tarabama. Odjednom sam čuo komandu: »Stoj, predaj se!« Bili su to esesovci sa uperenim oružjem. Svjesno sam se sagnuo, uhvatio pištolj u ruku, jer sam pušku ostavio u Odredu, i dao se u bjekstvo. Plotun neprijatelja me nije pogodio. U trku sam tijelom probio kroz tarabe i nastavio bježanje kroz voćnjake. Esesovci su me pratili i za mnom pucali. Uz dosta sreće, nekako sam uspio da se dohvatim šume. Trčao sam i dalje koliko sam god mogao, ali ne prema Odredu, jer sam računao da me neprijatelj prati i da tako mogu otkriti njegov položaj. U sumrak sam stigao na ušće dvaju rijeka. Za veću sam znao da je Tinja. a za manju, koja je u nju uticala sa lijeve strane, nisam znao da je potok iz Rapatnice. To sam kasnije doznao. Uspio sam da izađem na brdo i tu pod jednom smrekom sam zaspao. U osvit zore sam nastavio kretanje, ne znajući kuda idem. Tako sam dva-tri dana tumarao tom šumom. Tada susretoh jednog seljaka, koji mi reče da je komandant sa drugovima nedaleko od nas. Pošao sam tamo. Kada su me ugledali, svi su bili iznenađeni. Računali su da sam stradao u pucnjavi, koju su i oni čuli. Ispričao sam im moje nevolje. Tu sam saznao da je poginuo borac koji je otišao odborniku.

Odatle smo nastavili pokret prema Smolući. Uz put je trebalo da. zajedno sa Ismetom Bešlagićem. preuzmem iz sela Kuge profesora Naila Begića. koji je bio baziran kod predsjednika NOO. Idući kroz selo naišli smo na esesovce. Tada je Ismet ranjen u ruku. Razbježali smo ^e. On je uspio da dode do svojih rođaka u Smoluću gdje se bazirao. Ja sam se uputio u pravcu sela Potpeć i ubrzo na basao na jednu grupu sa Kojom sam stigao kolonu Odreda.

U toku noći stigli smo u šumu kod sela Smoluće. gdje smo se stacionirali. Tu smo proveli nekoliko dana mirno. Za to vrijeme vršena su potrebna izviđanja, najčešće prema Tinji i Breziku.

Sve se ovo događalo, koliko se sjećam, u prvoj polovini maja 1944. godine, u vrijeme ofanzive jedinica NOVJ na prostoru cijele Majevice. Napad naših jedinica je započeo sa sektora Birač - Ozren prema sjeveru, a glavne borbe su vođene u Loparama, gdje je uništena neprijateljska artiljerija, a na lijevom (zapadnom) dijelu nastupanja naših jedinica, žestoke borbe su vođene na uporištu u selu Humci, gdje je nastupala 16. vojvođanska divizija. Načelnik Štaba Divizije je bio Ilija (ne sjećam se prezimena) sa kojim sam se dobro poznao još iz Birča. Susreo sam se tu i sa Nikicom (ni njegovog prezimena se ne sjećam), koga sam takode poznao iz Birča.*

I og dana u bunkerima je zarobljena jedna desetina esesovaca. Međutim, u predvečerje neprijatelj je izvršio bombardovanje osvojenih položaja iz »štuka«. Sutra je neprijatelj preduzeo kontraofanzivu. tako da su se naše snage morale povlačiti. Na našem sektoru povlačenje je izvršeno preko Jasenica. Potpeća. Sladne, a naredne noći preko Dobošnice na Ozren.

Sa vojvođanskim jedinicama se povlačio i jedan dio Tuzlanskog odreda i terenskih radnika - članova Okružnog komiteta KPJ i SKOJ-a i drugih. Drugi dio Odreda i jedan broj terenskih radnika je ostao u predjelu oko Smoluće. U toj grupi boraca je ostao i komandant Odreda Omer Gluhić, a zadatak im je bio, kako mi je Ilija Dilas tih dana pričao, da preko radio-stanice, koja je ostala sa njima, održavaju radio veze sa našim snagama koje su se povukle južno od Spreče.

Povlačeći se preko Ozrena, zadržali smo se. kraće vrijeme, u jednom selu. Ostalo mi je u sjećanju izlaganje Mustafe Vilovića, sekretara Okružnog komiteta KPJ za Tuzlu, o političkoj i vojnoj situaciji. Tada mu je jedan borac iz vojvođanskih jedinica postavio pitanje o tome kakav će biti stav prema Hrvatskoj seljačkoj stranci i njenim vojnim jedinicama u Hrvatskoj. Ne sjećam se konkretnog odgovora, ali mi je bilo neobično da tako nešto pita borac iz Vojvodine. Sjećam se da su tom izlaganju prisustvovali dr Ivo Sunarić, Rafo Mott, Antonija Henjel, Neda Kerec i drugi.

* Nikica je bio borac 4. crnogorske brigade. Nakon proboja iz pete neprijateljske ofanzive ova brigada je napadala na Kladanj. juna 1943. godine. U tom napadu je Nikica tešku ranjen od gelera bombe u predjelu potiljka. Nakon dva-tri dana donesen je. u besvjesnom stanju, u Centralnu bolnicu Vrhovnog štaba, koja se nalazila u konaku manastira Lovnica. u kojoj sam ja obavljao dužnost političkog komesara i intendanta. Za relativno kratko vrijeme Nikica je izliječen. Od tada ga više nisam vidio. Zato se on obradovao našem susretu i u znak zahvalnosti za brigu i njegu koja mu je ukazana, dao mi je jednu englesku košulju, dosta duvana. porciju pekmeza. Prisjećao se svega i o tome pričao sa osjećajem velike zahvalnosti. I meni je ovaj susret bio neobično drag.

Povlačenje je nastavljeno ispod Ozrena i Konjuha do u Birač. Tu se nalazio Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu, koji me je rasporedio u Kladanjski partizanski odred, ponovo za rad sa omladinom. Bio je to kraj mog druženja sa Tuzlanskim NOP-odredom.

RADE PERIĆ

U ODREDU IZMEĐU PRVOG I KONAČNOG OSLOBOĐENJA TUZLE

Oktobra 1943. godine nalazio sam se u Bijeljini kao član Sreskog komiteta SKOJ-a. Jednoga dana, negdje sredinom mjeseca, dobio sam poruku da se javim u Okružni komitet SKOJ-a u Tuzli. Kad sam došao, uputiše me drugu Cvijetinu Mijatoviću Maji, sekretaru Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. U kraćem razgovoru Majo mi objasni da sam raspoređen u Tuzlanski NOP odred, koji je, kako reče, u formiranju, dodavši da su u Štab Odreda imenovani Omer Gluhić. Pero Eraković i još neki, te da se njima javim radi daljeg rada. Nakon dolaska u Štab saopštiše mi da sam postavljen za pomoćnika političkog komesara Odreda, a to je dužnost partijskog rukovodioca.

Tih dana aktivno se radilo na popunjavanju Odreda komandnim kadrom i boračkim sastavom. A situacija je bila takva da je gotovo sve sposobno građanstvo već bilo stupilo u novoformirane jedinice ili, pak, u popunu postojećim, jer je Odred bio posljednja jedinica koja se formirala u oslobođenoj Tuzli. Zato su se - pored izvjesnog broja dobrovoljaca - uglavnom omladinaca, u boračkom sastavu Odreda našli, uglavnom, raniji pripadnici domobrana iz DOMDO pukovnije, najčešće iz Tuzle i bliže okoline, lako je među rukovodiocima bilo članova Partije (Adem Azapagić, Svetozar Bujaković i drugi), oni nisu imali nikakvog vojničkog iskustva, što je svakako bio izvjestan nedostatak. Ipak, formirana su četiri bataljona. Međutim, kod Odreda nije bio slučaj, kao kod drugih jedinica, da se svi prilikom formiranja nadu na okupu, već kako je koji bataljon formiran upućivan je na teren: prema Spreči, Lukavcu, Požarnici i slično, tako da nemam jasnu predstavu o njegovoj ukupnoj brojnosti.

U vrijeme evakuacije grada. Štab 3. korpusa je odlučio da sa Odredom krene oko 150 građana Tuzle, uglavnom rodoljuba, da se Odred o njima brine. Te noći, 10. novembra 1943. godine, kad je Tuzla bila evakuisana, kod zgrade Gradskog odbora, našli smo se Cvijetin Mijatović Majo, Omer Gluhić, Pero Eraković i ja. Tada me

Gluhčić poslao u Lukavac sa zadatkom da vidim kakva je tamo situacija. Uputim se tamo na motoru - koji je vozio Ešref Kunosić (kasnije emigrirao). Iz Lukavca je već bila izvršena evakuacija, samo sam zatekao Komandu mjesta koja je takode bila spremljena za pokret. Bilo je to na svega nekoliko minuta pred ulaz Nijemaca. Odmah smo se uputili nazad u Tuzlu. Međutim, već tada me uhvatilo u ledima tako da me Kunosić sa dosta napora jedva dovezao do Tuzle. Kolonu sa Štabom Odreda stigli smo na putu prema staroj Željezničkoj stanici. Drugovi su me stavili na konja, jer nisam mogao hodati, pa sam tako u koloni došao u Vukovije. Bolest me je držala petnaestak dana. U to vrijeme je Odred doživio teška iskušenja u borbama sa zelenokadrovcima u Vukovijama, Gračanicima i drugdje. To je imalo veoma negativne efekte, jer pored žrtava koje je Odred imao, došlo je i do osipanja, naročito neboračkog- civilnog dijela građana, koji su se najčešće vraćali u Tuzlu. Nesreća je bila u tome što su ti napadi neprijatelja uslijedili brzo, dok se Odred još nije konsolidovao ni vojnički ni politički. Da je bilo vremena da se Odred malo više vojnički sredi i pripremi, sasvim je sigurno da bi svi ti okršaji sa neprijateljem imali drugačiji ishod. To potvrđuje i činjenica da je u vrijeme šeste ofanzive jedan bataljon Odreda upućen u Šekoviće - selo Strmica, gdje je uspješno vodio borbe sa jednom četom Nijemaca. O tom događaju u narodu je ispijevana i pjesma.

Odred je tada stalno bio u pokretu, izbjegavajući udare neprijatelja. Sjećam se, dok smo bili pod Konjuhom, jedan broj naših boraca je u Mačkovcu zarobio jednu njemačku desetinu koja je uspostavljala telefonsku liniju. Iza toga smo se popeli na Zelembok - na Konjuhu, i tu smo se sreli sa III. hrvatskom brigadom i sa Južnomoravskom brigadom.

Potom se Odred našao u Bučiku. Te noći okupili su se Štab Odreda i Okružni komitet KPJ Tuzla. Ujutru krenem da obiđem jedan bataljon, kad nastaje pucnjava. Neprijatelj nas je iznenadio i nanio dosta žrtava. Kada smo se iza toga okupili, vidimo da je nestao Muhamed Pandža, koga nam je Štab 3. korpusa predao na čuvanje. Međutim, komandant Odreda ga je ubrzo pronašao skrivenog u jednom grmu, a potom ga je bazirao u nekom selu. Ne znam šta je kasnije sa njim bilo. I u ovoj borbi Odred je imao dosta žrtava. Izvjestan broj ljudi se i osuo. To je bio rezultat nedovoljnog političkog rada, kojeg u uslovima stalnih pokreta i neprijateljskih napada nije moglo ni biti. Težilo se više individualnim radom nešto postići, da se ljudi zadrže na okupu i slično. A u to vrijeme neprijatelj je razvio strahovitu propagandu. Neprijatelj je, između ostalog, iz

Tuzle preko roditelja i rođaka boraca, slao objave borcima sa garancijom da se mogu bezbjedno vratiti u Tuzlu. To je imalo značajnog efekta na neke borce, pa čak i Skojevence, koji su napustili Odred.

Dolaskom Odreda na područje Srebrenika. početkom januara 1944. godine, situacija se bitno izmijenila. Stanovništvo je bilo raspoloženo za NOP. što je stvaralo osnovu za organizovan politički rad. kako u Odredu tako i na terenu. Izvršena je reorganizacija Odreda, a i neke kadrovske promjene. Između ostalog, umjesto Pere Erakovića, za komesara Odreda je postavljen Meša Selimović. U Odred su stupali novi dobrovoljci sa tog područja a vršena je i mobilizacija u nekim selima (Tinja, Obodnica, Podorašje itd.). U to vrijeme, polovinom januara 1944. godine, Odred je učestvovao u napadu naših jedinica na neprijateljske snage u Tuzli. Tom prilikom je imao nekoliko poginulih i ranjenih boraca, ali sve to nije zaustavilo proces njegove dalje konsolidacije. Krajem februara 1944. godine, našao sam se u grupi delegata koja se uputila u Bijeljinu na savjetovanje komunista istočne Bosne. Tih dana me, sjećam se, pozvao drug Majo i u razgovoru uputio oštru kritiku za stanje u Odredu. U povratku sa savjetovanja upućen sam na srednji partijski kurs u Vlasenieu. Na njemu su, između ostalih, bili Jovica Lazarević, Mustafa Sabić i drugi. Međutim, pošto je zaprijetila sedma neprijateljska ofanziva povukli smo se u Trnovu, odakle sam preko Jelice došao u Jasenice. Tu sam susreo Miloša Zekića, komandanta 27. NOU divizije, koji mi je dao naredbu Štaba Divizije za Odred. Tako sam se pred početak sedme ofanzive ponovo našao u Odredu.

Ispred esesovaca (pripadnici 13. SS »Handžar« divizije) Odred se iz Srebrenika povukao u Ljenobud. Pod navalom nadmoćnih neprijateljskih snaga. Odred se stalno povlačio. Neprijatelj nas je tukao i artiljerijom. Ozbiljno se postavilo pitanje ishrane, jeli smo bukov list. U takvoj situaciji Odred je ponovo zahvatilo osipanje boračkog sastava, tako da se brojno stanje znatno smanjilo. Dok smo tu bili dođe čovjek iz sela Avdibašića i moli me da mu pustim sina jedinca koji je imao svega 16 godina. Pustio sam ga. Pukom slučajnošću ja ću se kasnije, ponovo sa njim susresti.

Dok smo bili u selu Rašljani u Odred dođe grupa od oko 20-25 ranjenika i tifusara. Odlučimo da ih smjestimo u selo Babunoviće. Preko noći pređemo preko Spionice i drugih sela i dođemo u Babunoviće. Ujutro, borci počeli da čiste oružje. Odjednom počela pucnjava sa svih strana. Svi se razbježasmo u obližnju šumu. Kad je pucnjava prestala, izađem ali nema nikoga. Pred veće nađem na Sulju Azapagića, referenta saniteta Odreda, a potom i

Pantu Neškovića. Krenemo dalje, tražeći Odred. U noći zakucamo na vrata jedne kuće. Domaćin nam otvori. Ispriča nam da mu je jedan sin u esesovcima koje je pred nama psovao. Obeća da će nam pomoći da pronađemo Odred. Tako je i bilo. Nakon nekoliko dana preko njega smo došli u Odred koji se nalazio u jednom selu blizu Srebrenika. Bilo je to oko 1. maja 1944. godine. Tih dana je pošla u selo patrola, u kojoj su bili Ahmet Šiljić Kadija, Rizo Morankić zvani Trobeg i još jedan borac, da pribavi nešto hrane. Naidu na patrolu esesovaca. Tada je Kadija poginuo, a Rizo je ranjen kroz usta i kao takav uhvaćen i upućen u logor u Zemun. Kasnije je uspio da pobjegne, prepliva Savu i dođe u Odred. Inače, Ahmet Sljivić Kadija, učitelj iz (Jračanice, je bio divan drug i komunista. U op-hođenju pristupačan i taktičan. Cijenjen i vrlo ugledan među borcima. Zato smo ga svi žalili.

Neprijatelj je pojačavao svoj pritisak, stalno pratio i napadao Odred. Nastala je veoma teška situacija. Osipanje se nastavljalo, tako da se Odred iz dana u dan sve više smanjivao. Trebalo je nešto preduzeti da bi se Odred održao. Jer, u naredjenju Štaba 27. divizije, stajalo je da se Odred održi na teritoriji Srebrenika, a ukoliko to ne bude moguće da se poveže sa Majevičkim odredom.

Jednoga jutra, dok smo se nalazili negdje kod Potpeća, razgovarali smo u Štabu Odreda, uz prisustvo članova OK KPJ za Tuzlu. Ispostavilo se da samo Božidar Popović Popac i ja znamo put za Majevicu. Zbog toga, pošto Popac objektivno nije mogao da krene, odrede mene da krenem na Majevicu radi uspostavljanja veze sa Majevičkim odredom. Uzmem dvojicu boraca: Jakuba Joldića iz Obodnice i Nuragu, čijeg se prezimena ne sjećam, iz Osoja. Prvu noć smo prenoćili u Osoju - kod Nurage, a sutra veče nastavimo put. U Obodnici smo naišli na neprijateljsku patrolu, pa smo bili prinuđeni da se vratimo u Osoje. Iza toga oko mjesec dana sam se nalazio na prostoru Osoje - Obodnica - Mujezinovića dolovi. Joldić se prilikom ponovnog pokušaja da dođe do kuće susreo sa neprijateljskom patrolom, tako da je bio prinuđen da pređe u ilegalnost. A Nuraga se razbolio i ostao kod kuće. Pokušavao sam da se preko Nuragine braće i drugih saradnika NOP-a prebacim na Majevicu, ali u tome nisam uspio. Nalazio sam na raznovrsne opasnosti, na četnike iz Crnog Blata i slično, a esesovci su me tražili potjernicom na ime Radić Pero. Nisam stradao, zahvaljujući tom narodu koji me skrivao od neprijatelja.

Preko Jakubovog brata. Mehmeda Joldića, uspostavio sam vezu sa Jakubom. Pošto nismo uspjeli da se prebacimo na Majevicu, trebalo je da se vratim u Odred iako nismo znali gdje se nalazi.

Odlučimo i uputimo se njihovoj sestri u Tinju. Odatle nas njen muž odvede u Gavranovac, gdje se tada nalazio Odred. Međutim, tu se nalazila jedna do dvije desetine boraca sa radio stanicom da po zadatku Štaba 3. korpusa rade na obavještanju, dok je veći dio pošao sa vojvođanskim jedinicama. U grupi su bili: Omer Gluhić, Nebojša Spasojević. Boško Popović Popac. Rasim -Jogunčić, Jusuf Mukić, Ilija Đilas koji je radio na radio-stanici, Ivan Rižovski kao terenski radnik. Miljo Marković i još nekoliko boraca. Pozdravim se sa drugovima, ali vidim neka hladna atmosfera. Pitam Popca o čemu se radi. Reče mi daje zbog mog jednomjesečnog odsustva iz Odreda partijska ćelija donijela Odluku da me razduži dužnosti zamjenika političkog komesara, jer su mislili da sam dezertirao. Međutim, kada sam objasnio komandantu i drugovima o čemu se radi, oni su to prihvatili i stanje je postalo normalno.

U to vrijeme neprijateljska ofanziva je počela da jenjava. Odred se prebacio u Smoluću. Iz opreznosti smo svaku noć mijenjali mjesto boravka. Narod nas je dobro primio. Već tada su pojedinci koji su ranije dezertirali (iz Odreda ili iz drugih jedinica), počeli da nam prilaze. Tada je počelo osipanje i 13. SS divizije, tako daje Odred .sve više rastao. Veoma značajnu ulogu u tome odigrao je Miljo Marković iz Smoluće. član Partije i terenski radnik, koji ih je dovodio u vodovima. U takvoj situaciji postavilo se pitanje kako sve njih prihvatiti i uključiti ih u Odred. Održavali smo sa njima sastanke na kojima smo im objašnjavali suštinu naše borbe, zatim smo vršili provjere: onih za koje smo utvrdili da su počinio zločin snio se oslobađali, a ostale smo zadržavali u Odredu. Naoružanje smo dijelili svim borcima.

U to vrijeme vratila se iz srednje Bosne IH. hrvatska brigada, a sa njom i izvjestan broj kadrova - omladinaca koji su učestvovali u radu Kongresa USAOJ-a. Među njima su bili: Mišo Vokić, Sreten Lopandić, Mićo Rakić i drugi. U to vrijeme došli su u Odred Snut i Mesing, koji su u toku šeste ofanzive dezertirali. Zadržani su do dolaska Oblasnog komiteta KPJ, kada je formirana posebna komisija koja je utvrdila njihovu odgovornost, pa su kasnije osuđeni na smrt strijeljanjem.

Odred je naglo brojčano rastao, a naročito se broj naoružanja povećavao. Bio je u veličini jednog bataljona. tako da smo već tada mogli formirati čete. Dok smo bih u Šikuljama dođe nam žena Milana Lisice i reče da u Lukavcu nema neprijateljskih jedinica. Pošto tu komaYidanta Gluhića nije bilo, jer je on u to vrijeme obdazio punktove za vezu sa Tuzlom. Lukavcem, Srebrenikom i slično, Boško Popović Popac, Nebojša Spasojević i ja se dogovorimo da

Odred usmjerimo ka Lukavcu radi njegovog zauzimanja. Bilo je to negdje početkom septembra. Krenemo u dvije kolone: jedna preko Turskog Lukavca a druga pored katoličke crkve, sa ciljem da se spojimo u gradu. Ušli smo bez otpora. Prvo smo otvorili magacine hrane i podijelili je narodu.

Štab Odreda je smješten u Lukavcu Fabrici. Međutim, ubrzo je Odred upućen u Turski Lukavac radi obezbjeđenja puta i prihvatanja ljudstva iz zelenog kadra. Odred je tada bio veoma brojna. Tih dana je jedan broj boraca iz Odreda prešao u 16. muslimansku brigadu.

Pred oslobođenje Tuzle upućen sam sa jednom četom u Gnojnicu radi formiranja novog bataljona Odreda, za čijeg je komesara određen Ahmet Ibrahimagić (kasnije je poginuo kao komesar bataljona u 21. brigadi), te zbog toga nisam bio sa Odredom prema Tuzli. Međutim, ubrzo iza toga. Popac i ja smo pozvani u Štab 27. NOU divizije, gdje nam je saopšteno da kao komandant i komesar bataljona idemo u novoformiranu 21. brigadu. Rečeno nam je da proberemo jedan bataljon boraca iz Odreda. Sjećam se, iza toga se Odred postrojio u Bukinju. Tada je već komandant bio Mehmedalija Hukić. Izdvojili smo jedan bataljon boraca i sa njim prešli u 21. brigadu. To je bio kraj našeg boravka u Tuzlanskom NOP odred.

MAHMUT MESKOVIC MASAN

MOLUHE SA OKOLINOM I TUZLANSKI PARTIZANSKI ODRED

Rudarsko-solarsko naselje Moluhe bilo je centar rudarsko-industrijskog basena Kreka. Moluški proletarijat se rano opredijelio za revolucionarni radnički pokret. Znajući za to, ustaške vlasti su još od aprilskih dana 1941. godine svoje akcije (pretrage terena, kuća, hapšenja i deportovanja) usmjerile na Moluhe i okolinu. Tada su uhapšeni mnogi aktivisti: Mitar Trifunović Učo, Albin Herljević, Enver Šiljak. Rudolf Vikić, Memo Suljetović, Vojo Knežević. Frida Laufer. Ahmed Ahmedić i mnogi drugi. Međutim, ovi i drugi postupci ustaških vlasti nisu pokolebali Molušane. Odlučno su stali na stranu svojih drugova i susjeda i onih društvenih snaga koje su u tim teškim danima, pod vodstvom KPJ i SKOJ-a, vodile organizovanu borbu za oslobođenje od okupatora. Između ostalog, jedan broj Molušana i drugih drugova je uhodanim vezama i kanalima otpreman u partizanske jedinice, a najveći broj ih je stupio u redove jedinica NOV u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle.*)

Iako broj boraca iz Moluha i okoline u Tuzlanskom odredu nije bio naročito velik, ipak je opredijeljenost i vezanost većine stanovništva Moluha i okoline za NOP imala određenog uticaja na formiranje i djelovanje Tuzlanskog partizanskog odreda. Naime, u ljeto 1943. godine, u vrijeme pojačane političke diferencijacije među širokim narodnim masama, vojno-političko rukovodstvo NOP-a je pojačalo partijsko-političku aktivnost na području Srebrenika i prema Lukavcu i Tuzli, sa ciljem da se pripremi teren za dolazak naših jedinica. Na tom području, naseljenom pretežno muslimanskim življem, nalazila se Hadžiefendićeva DOMDO legija sa sjedištem u Crvenom Brdu (Muslimanska Jasenica). Njen komandant na tom terenu bio je Muhamed Gagić, ugledni profesor tuzlanske Gimnazije. Zahvaljujući njemu i još nekim aktivistima sa terena Srebrenika, kakvi su bili Ibrahim Fejzić, Mehmedalija Mujedino-

*) O tome više vidi »Moluhe u narodnooslobodilačkoj borbi«. Edicija »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«, knjiga 3. Tuzla. 1987. g. strana 652-679.

vić i drugi, ova kvislinška formacija je od samog početka imala prilično tolerantan odnos prema pripadnicima NOP-a. Uticaj na ljudstvo u legiji, između ostalih, imali su aktivisti KPJ i SKOJ-a Moluha, a naročito Salko Mešković, koji je u ovim ljetnim mjesecima 1943. godine, kao partijski radnik na ovom terenu, bio zadužen i za diferencijaciju u legiji.

Nakon dolaska naših jedinica na teren Srebrenika sredinom septembra 1943. godine, radi učešća u borbama za oslobođenje Tuzle. Gagićeva jedinica, koja je tada brojala oko 120 ljudi, napušta to područje i povlači se prema Podorašju i drugim selima bliže Lukavcu i Tuzli, tako da se krajem septembra 1943. godine našla na liniji Tinja - Lipnica - Osoje - Obodnica. I dok je neprijatelj računao na lojalnost i saradnju ove formacije u svojoj odbrani Tuzle, preko njenih položaja nesmetano su prošle jedinice Majevičkog odreda za Lukavac,*) 16. muslimanska, 6. istočnobosanska i 2. krajiška brigada za Tuzlu. Osim toga, naše jedinice su, preko mreže aktivista, dobile značajne informacije o snazi i rasporedu neprijatelja, a pojedinci su im poslužili kao pouzdani vodiči.

Drugog dana borbi za Tuzlu, 1. oktobra 1943. godine ujutro, na raskršću iznad gornje Lipnice i Rasovca, ova formacija je posredstvom Salke Meškovića predata komandantu 17. divizije Gligi Mandiću.-čime je i zvanično postala partizanska jedinica. Odmah je upućena na položaj prema Grabovici kao zaštitnica 2. krajiškoj brigadi koja je napadala na Gradinu. Sa njima je otišao i Ibrahim Nurkić iz Tušnja. Ova jedinica će kao bataljon ući u sastav novog formiranog Tuzlanskog odreda.

Dok je još trajala borba za grad, na Moluhama je formirana Komanda mjesta Kreke i partizanska straža. Za komandanta je postavljen Salko Mešković.

*

*

*

Oslobođenjem grada ostvario se davnašnji san radničke klase tuzlanskog basena. Sve je na nogama - staro i mlado. Ni tuga i žalost za izgubljenim drugovima i drugaricama nije mogla da sprječiti erupciju radosti i veselja. Sve je svježije od krvavih borbi. Od Pašabunara do Pazara ostali su mrtvi neprijateljski vojnici - među kojima je bilo dosta i Nijemaca, ali i naših drugova i drugarica.**)

*) Sjećanje Esada Salihpahića Moše dato autoru. Naime, Mošo se te noći kao borac Majevičkog odreda susreo sa Salkom Meškovićem i Muhamedom Gagićem.

**) Tek stvorena partizanska straža Komande mjesta Kreka sahranila je sve izginule naše borce ali i neprijateljske vojnike.

Po gradu se nalaze rastureni ostaci vojnog oružja i oruđa. Borci jure svojim rođacima i drugovima. U Moluhe je, između ostalih, stigao i Ramo Uzeir Mešković, komandir čete u 16. muslimanskoj brigadi. Priča okupljenom narodu o borbama koje je njegova jedinica vodila za Ilinčicu i oko Željezničke stanice, jer je njegova četa imala zadatak da zauzme »Štok« i oslobodi zatvorenike. Iz ilegalnosti i anonimnosti izlaze brojni aktivisti KPJ i SKOJ-a - rudarsko-industrijski radnici - i u slobodnoj Kreki na sastancima govore, predlažu, pokazujući spremnost da izvrše svaki zadatak. Već 3. oktobra u Kreki je održan zbor radnika, a zatim i u Tuzli zbor građana. Kao što je poznato, zbor je prekinut zbog prodora neprijatelja prema Bukinju. Većina građana, sposobnih za borbu, se odman uključila u naše jedinice. Upućeni su na front prema neprijatelju. U koloni znanih i neznanih rudara-solara, industrijskih radnika i drugih, primijetih Hamida Kanića, Mehmeda Kurbašića. Ibru Meškovića i druge, a sa njima i Juru Keroševića.

Međutim, brz i nepredviđen odlazak većine rukovodilaca aktivista NOP-a u jedinice NOV nije izmijenilo redoslijed zakazanih zborova po naseljima i selima s terena Moluha, Kreke i okoline. Tako je 4. oktobra u zakazano vrijeme, pred kućom Hane Mešković, održan zbor radnika i omladine sa terena Moluha i okoline, kojem su prisustvovali i stanovnici sa šireg terena Kreke i okolnih sela, kao i iz drugih mahala Tuzle. Dok je Salko Mešković govorio prisutnima o potrebi stupanja u jedinice NOV i POJ, nadomak Moluha, na prostoru Bukinja, naše jedinice su vodile teške borbe protiv neprijatelja. Istovremeno, partizanska straža je sjećom velikih hrastova napravila barikade kod Suljetovića kuća, a grupa минера - rudara pripremala se da izvrši miniranje mosta na Moluškoj rijeci, u neposrednoj blizini bolnice u Kreki. Zbor je za kratko prekinut usljed mitraljiranja neprijateljskog aviona koji je nadlijetao taj prostor. Sve je to doprinijelo veoma masovnom stupanju dobrovoljaca za odbranu grada. Brojna kolona dobrovoljaca, od kojih su neki dobili i naoružanje, uputila se prema Rasovcu. U koloni su Hasan Ribić, Ljubo Kosteljić, Kadila Karić, Alosman Horozić i drugi tek stasali mladići, zatim djevojke koje su uniformisane u mušku odjeću, umjesto dimija, djelovale veoma neobično. Iste večeri u Rasovcu je održana konferencija kada se ovoj koloni priključio i veći broj Rasovćana. Ujutro, 5. oktobra 1943. godine, ova neobična kolona boraca - dobrovoljaca je pjevajući preko Piskavice i Tušnja stigla do Vatrogasnog doma, gdje se nalazilo naše rukovodstvo, na raspored u jedinicu. Odatle su, zajedno sa brojnim drugim Tuzlacima, raspoređeni pretežno u 2. krajišku brigadu. Sljedećih dana

takvi zborovi su održani u Lipnici, Dobrnji. Planama, Bukinju. Miladijama i Mosniku, kao i po prometima Rudnika i Solane. Sa svih ovih zborova regrutovani su novi borci za jedinice NOV.

Pored omladine koja je stupila u operativne jedinice, veliki prilog odbrani grada dala je partizanska straža, sastavljena pretežno od starijih ljudi - rudara, solara i industrijskih radnika sa terena Moluha, Lipnice. Bukinja. Miladija. Mosnika i Tušnja. Ti ljudi su se spontano prijavljivali od početka borbi za Tuzlu za one poslove koje na terenu mogu uspješno obaviti, a isticali su se i u agitaciji za NOP. Kada se saznalo da Nijemci nadiru prema Bukinju, ova rudarska partizanska straža, sa potrebnim eksplozivom i alatom, raspoređena u dvije grupe od po 20 ljudi, isturena je na dvije osjetljive tačke na prilazima Kreki. Jedna grupa je upućena prema Miladijama a druga prema Bukinju. sa zadatkom da postave vještačke prepreke na putu i minira mostove, što su one uspješno i izvršile.*)

Nakon odbacivanja neprijateljskih snaga prema Lukavcu, Komanda mjesta i partizanska straža se definitivno konstituišu. Za zamjenika komandanta Komande mjesta određen je Tomas Lebeničnik. radnik, a za komesara Sveto Bujaković, činovnik. Tu su bili Drago Dorn, činovnik, te Džafer Hodžić, radnik, komandir partizanske straže itd. Poslije organizacionog sređivanja. Komanda mjesta uspješno obavlja svoje poslove: nastavlja mobilizaciju novih boraca, vrši rekviziciju i konfiskaciju hrane i odjeće za jedinice NOV, brine se o snabdijevanju porodica drugova koji su stupili u jedinice, koordinira rad sa NOO Kreke i okolnih sela, sa susjednim komandama mjesta u Tuzli i Srebreniku, izvršava zadatke dobijene od Štaba Korpusa i štabova drugih jedinica, otkriva i hapsi skrivene pripadnike neprijateljskih formacija itd.

Nakon opredjeljenja rukovodstva NOP-a za napuštanje Tuzle, partizanska straža Kreke obavlja značajne zadatke: miniranje zaostalih postrojenja na objektima Kreke - rudarskih jama, Solane, Špiritane, Termoelektrane i drugim pogonima i radionicama, izvlačenje zaostalih količina soli iz Solane u Srebrenik, mobilizaciju volovske zaprege sa terena Kreke, Moluha i okoline radi evakuacije hrane i ratnog materijala itd. Desetog novembra, u popodnevnim časovima, saznali smo i pravac povlačenja: sjeverno od Moluha prema Srebreniku. A povlačiće se članovi NOO, skojevsko jezgro sa aktivistima SKOJ-a i USAOJ-a. Odbor AFŽ-a, te porodice

*) O tome vidi u knjizi Glige Mandića » 17. istočnobosanska udarna divizija«. Beograd. 1976, str. 56.

i pojedinci - saradnici NOP-a. Prilikom povlačenja iz Tuzle i Kreke noću 10/11. novembra 1943. godine, najveći dio Komande mjesta i rudarske partizanske straže, sa svojim komandrom Đaferom Hodžićem na čelu, kao i komora koja je vozila razni materijal iz magacina Solane, Kreke, Spiritane i rudarske zadruge, po naredjenju, povlači se južno od Tuzle i ulazi u sastav Tuzlanskog partizanskog odreda, koji je u međuvremenu bio formiran. U njoj je bilo oko 60-80 boraca starih rudara i solara. već tada isluženih i bolesnih od teškog rada u jamama i kraj solarskih kazana.

Spakovali smo našu skromnu komoru od dvije volovske zaprege sa prikupljenim ratnim materijalom, opremom i hranom od nekoliko vreća i nešto soli - sve što se našlo u dva magacina koja su bila u Moluhama. Pred sam polazak Salko Mešković je dobio preko kurira poruku da hitno pode na sastanak u Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu u osnovnu školu Dubrave. Po dogovoru sa njim ostali smo da čekamo da se on vrati, pa da onda krenemo. Međutim, duboka noć i hladnoća pritiska sve, a naročito sitnu djecu, a Salke Meškovića nema. Isturili smo stražu na brijeg iznad Solane i na Galibovo brdo, i tako dočekasmo jutro. Tada smo donijeli odluku da krenemo prema Lipnici - kući aktiviste Salke Imamovića. U koloni su žene, djeca, aktivisti (Husein Mešković, Ibrahim Hurić, Suljo Jahić, Salih Ahmedbašić i drugi). Kada smo bili pri vrhu Ciljuga, oglasio se njemački mitraljez iz pravca Moluha i počeo da tuče po nama. Sva sreća da smo brzo stigli na put za Delića rijeku koji je zaštićen brijegom. Tako smo izmakli mitraljeskim rafalima. U Muslimanskoj Lipnici zatekosmo brojne izbjeglice sa terena Moluha i okoline. Tu su i odbornici NOO: Salko Imamović, Zejćir Dadanović, Mujo Sadiković, Malkočević i drugi aktivisti NOP-a sa terena Lipnice. Tu je izvršen smještaj izbjeglih porodica po kućama. Tek oko ponoći 11/12. novembra došao je Salko Mešković, ispričavši nam na koje je sve prepreke nailazio. Rekao je, između ostalog, da mu je od njemačkog rafala stradao konj tako da je došao pješice i slično. Bilo je očigledno da smo mi bili posljednja partizanska grupacija koja je napustila Tuzlu.

Dolaskom neprijateljskih snaga u Tuzlu i Kreku, stvorena je nova politička situacija. Radi nastavka političke aktivnosti za NOP prije svega su bila značajna saznanja o rasporedu i namjerama neprijateljskih jedinica, jer je od toga zavisilo u kom pravcu ćemo krenuti i kakve mjere ćemo preduzimati. U vezi s tim, šaljemo naše aktiviste u Obodnicu. Osoje. Dobrnju i Plane. U Moluhe smo poslali radi izviđanja situacije Džemu Softića. Neko ga je izdao Nijemci-

ma, koji su ga vezanog odveli u nepoznatom pravcu i ubili. Nakon nekoliko dana od našeg povlačenja iz Moluha došao je Hasan Mešković, koji nas je izvijestio o sudbini Džemala Softića. zatim o pretresu kuća od strane ustaša, i uopšte o situaciji u Moluhama i okolini.

Na osnovu prikupljenih informacija i procjene novonastale situacije, na sastanku aktivista NOP-a sa terena Moluhe - Lipnica, održanom u kući Salke Imamovića, odlučeno je da se NOO (Fehrat Hodžić, Pašan Ahmedbašić, Mehmed Rahmanović i dr.), zatim skopjevsko jezgro sa aktivistima SKOJ-a i USAOJ-a i Odbor AFŽ-a vrate sa izbjeglim porodicama na okupirani teren Moluha, gdje će u novim uslovima nastaviti svoje djelovanje. Na teren sjeverno od Tuzle dogovoreno je da idu Salko Mešković i Mustafa Ibrahimović, moluški hodža, sekretar NOO. kao i da tamo bude smještena Kaduna Mešković sa troje sitne djece, s tim da se po potrebi kreću i na okupiranom terenu Moluha - Rasovca - Lipnice - Dobrnje - Plana. Vezu između NOO i organizacija kao i aktivista NOP-a na ovom terenu sa Salkom Meškovićem i Mustafom Ibrahimovićem održavaće Mahmut Mešković. Na sastanku je takođe dogovoreno da se jedan dio opreme (pisaća mašina i šapirograf i nešto oružja i municije) prenese u štalu Pašana Aličića. u šumu Odore, u blizini Ratiša, a da se drugi dio prebaci u Komandu mjesta Srebrenik kod Mehmedalije Mujedinovića. Dogovoreno je da se, najvažniji je to zadatak, izvrši mobilizacija novih boraca radi stvaranja partizanskog bataljona sjeverno od Tuzle - Kreke, koji će izvršavati potrebne zadatke na ovom terenu, a biće u sastavu Tuzlanskog partizanskog odreda, koji je, kako je rečeno, upućen na borbene zadatke južno od Tuzle. Nakon analize ukupne situacije, zaključeno je da aktivisti idu na ranije određen teren, jer će to biti korisnije nego da ih odmah sakupimo u taj novi bataljon. Aktivnost treba usmjeriti na sela sjeverno od Moluha i Lipnice, od Obodnice, Osoja i Tinje, prema Breziku i Srebreniku, jer je tamo diferencijacija među stanovništvom još uvijek u toku. Na kraju sastanka precizirane su i kuće gdje aktivisti NOP-a mogu ostavljati poruke za sastanke ili obavijesti o ljudima i događajima, a naročito o pokretima neprijateljskih jedinica i patrola prema ovom terenu. U Moluhama su te kuće Hane Mešković i dućandžije Hašima Šehića, u Rasovcu Bego i Sena Zonić, u Lipnici Salko Imamović i Zejćir Dadanović, u Osoju Mujo i Derviš Muminović, u Tinji Mujo Brašnjčić, u Dobrnji Rašid Džambić i Ahmed Omeraga Kišić, u Planama Muharem Čatić, Muhamed Strašević i Ešefa Kušljugić, u solani Mujo Suljetović, u Jasicima Božo Peranović itd.

Novembar 1943. godine ostao mi je u sjećanju po brojnim obrtima situacija i nepredviđenih događaja kojima smo se morali prilagođavati i koji su nam otežavali rad i bili velika prepreka da brzo i blagovremeno ispunjavamo zadatke, koje smo, na pomenu-tom sastanku u Lipnici, postavili pred našu grupu aktivista. Krizne situacije i nepredviđeni događaji kao da će nam određivati sve naše zadatke vezane za Tuzlanski odred.

Sredinom novembra naša grupa aktivista, na čelu sa Salkom Meškovićem, našla se na terenu Obodnice. Mnogi mještani poznavali su Salku kao partizanskog terenskog radnika koji je dolazio i ranije sa Muhamedom Gagićem i drugima, jer su mnogi od njih pripadali legiji komandanta Gagića. Osim toga, tradicionalno su postojala lična i familijarna poznanstva između starih Molušana i Obodničana, a moluški hodža Mustafa Ibrahimović je svima bio dobro poznat. Sve je to govorilo da je pomjeranje centra naše djelatnosti u Obodnicu sasvim opravdano i da će dati odgovarajuće rezultate na planu stvaranja ovog bataljona Odreda. Ali, ni neprijatelj tada nije mirovao. Usmjerio je aktivnost na formiranje zelenog kadra. Zato smo organizovali konferencije da bismo raskrinkali takve neprijateljske namjere i ljudstvo okrenuli u bataljon umjesto u zeleni kadar. Tako je održana veoma uspješna konferencija u Obodnici, na kojoj su govorili Salko i Mustafa, a potom smo sa istim zadatkom krenuli u Avdibašiće. Tu smo zanoćili u jednoj kući u razgovoru sa domaćinom, a zatim ostali i na spavanju. U toku noći, nekoje ušao u sobu u kojoj smo spavali i saopštio nam da se neki ljudi spremaju da nas likvidiraju. Odmah smo ustali, uzeli oružje i onako bunovni upali u susjednu sobu gdje se nalazilo 10-15 naoružanih ljudi, koji su nam spremali neku vrstu zelenokadrovskog puča. Sa njima smo ostali do zore u razgovoru o prljavoj raboti okupatora i svih izdajnika - pa i zelenog kadra, objašnjavajući im da je jedini izlaz u bratstvu i jedinstvu i zajedničkoj borbi protiv okupatora i izdajnika. Kada je svanulo uputili smo se u Osoje kući Muje i Derviša Muminovića. I tu je održan sastanak sa aktivistima. Sutra smo nastavili put preko Podorašja, Lisovića i Brezika za Srebrenik, gdje se Salko Mešković sastao sa drugovima Džemalom Bijedićem, sekretarom Okružnog komiteta KPJ za Trebavu. Mehmedalijom Mujedinovićem komesarom Komande mjesta Srebrenik. Tada je dogovorena koordinirana akcija na razbijanju zelenog kadra, odnosno na stvaranju partizanske jedinice.

Nakon ovog dogovora većina nas se ponovo vraća na teret Osoja - Obodnice radi izvršenja postavljenih zadataka. A teren oko Obodnice je bio bliže Tuzli i veoma interesantan za neprijatelji

radi stvaranja zelenog kadra. Bio je takode strateški interesantan i za snage NOP-a radi stvaranja terenske partizanske jedinice. Zato smo morali raditi brzo i odlučno. Energičnom akcijom aktivista NOP-a protjeran je sa ovog terena Mumin Kulović sa grupom svojih pristaša. Bio je upućen da formira zelenokadrovske jedinice. Na sastancima sa ljudima uspjeli smo da raskrinkamo ovu podlu i izdajničku rabotu. Tada je oformljena manja partizanska četa. Tako je, već krajem novembra, situacija na ovom terenu bila u potpunosti u našim rukama, a novoformirana partizanska četa je bila jezgro novog bataljona koji je trebalo formirati u selima sjeverno od Tuzle u skladu sa direktivom Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu.*) Tokom decembra stvoriće se partizanske grupe - vodovi i u drugim selima sa ovog terena prema Breziku (Lisovići. Tinja, Potpeć, Brezje, Podorašje, Crveno Brdo, Jasenica, Zahirovići, Kuge, Ljenobud i dr.) u okviru ove jedinstvene partizanske jedinice.

Uporedo sa ovim formirani su NOO u svim selima radi prikupljanja hrane za ovu kao i za druge partizanske jedinice zatim oružja i municije, sanitetskog materijala, odjeće, obuće. Radilo se i na zbrinjavanju i pomaganju porodica drugova koji se nalaze u NOV, kao i stvaranju mreže pouzdanih saradnika NOP-a u svim selima gdje je to bilo moguće, kako na području oko Brezika, tako i na terenima prema Tuzli i Lukavcu koje je kontrolisao neprijatelj.

U prvoj polovini decembra 1943. godine okupili smo se u kući Salke Imamovića u Lipnici radi dogovora sa aktivistima s terena Moluha - Lipnice o novim zadacima, naročito o snabdijevanju naših jedinica i organizacija na slobodnom terenu prema Majevidi i Srebreniku. Međutim, dok smo čekali da se iskupe pozvani aktivisti NOP-a, uđe u sobu zadihana domaćica kuće govoreći da su pred kućom ustaše. Tek što je zaključala vrata, stigle su ustaše. Lupali su i tražili da im otvorimo. Odšarafili smo bombe i čekali. Tada je Salko Mešković iskočio kroz prozor u čarapama bježeći preko Karagića potoka prema Čanićima. Za njim nastade jurnjava ustaša, a mi smo to iskoristili i pobjegli u pravcu Delića potoka. I Salko je pobjegao, a ustaše su se vratile i odvele domaćina Salku Imamovića u Ustaški tabor u Bukinje, gdje su ga izložili saslušanjima i maltretiranju. Poslije ovoga smo pojačali budnost i prešli u potpunu ilegalnost. Opet smo se morali služiti žarovima i javkama.

* U pismu Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu upućenog iz Šekovića 26. 11. 1943. godine Okružnom komitetu KPJ za Trebavu, između ostalog, piše i ovo: »Pomozite Tuzlanskom odredu oko stvaranja bataljona sjeverno od Tuzle, a po tom zadatku otišao je Salko Mešković« (Vidi arhiv Instituta RP. Sarajevo. OB. KPJ IB. 1942-1943. str. 56).

Na području Srebrenika je. u ovo vrijeme, djelovala Komanda mjesta, sastavljena od neumornih aktivista, naših starih poznanika, među kojima su Salih Žilić i Mehmedalija Mujedinović. Tu je djelovao Opštinski komitet KPJ i SKOJ-a sa drugovima Enverom Humom i Muhamedom Kešetovićem. Pri Komitetu je bila i tehnika za propagandu (pisaća mašina, šapirograf. papir i radio-aparat na baterije) Okružnog komiteta KPJ za Trebavu. Oni su nam pružali svestranu pomoć. Sa njima je redovno kontaktirao Salko, posebno od početka decembra kada je Okružni komitet iz Gradačca prešao u Donji Srebrenik. U ovo vrijeme su, s obzirom na ofanzivu neprijatelja čiji se dolazak očekivao i na području Srebrenika, preduzete mjere na stvaranju baza za ranjenike na čemu je najviše radio Mehmedalija Mujedinović. Početkom decembra 1943. godine na ovom terenu su se našli još neki aktivisti, među kojima i slušaoci političkog kursa organizovanog u Janji: Hazim Smajlović, Zejnil Bešlagić, Šemsa Madžo, Rasim Jogunčić, Mustafa Madžar Muharemagić, Atlaga Mujezinović, Osman Ganić, jedna drugarica po imenu Aranka, kao i još neki čijih se imena ne sjećam. Neki od njih su raspoređeni od strane Opštinskog komiteta Srebrenika na teren Brezika i okolnih sela kao pomoć našoj partizanskoj grupaciji terenskih radnika.

Do polovine januara 1944. godine ova terenska partizanska grupacija će brojčano jačati i pokrivače sela oko Brezika i na pravcima prema Tuzli i Lukavcu. U najtješnjoj vezi sarađivaće i koordinirati svoje brojne akcije sa Okružnim komitetom KPJ za Trebavu i Majevicu, Komandom mjesta i Opštinskim komitetima KPJ Srebrenika. kao i sa jedinicama 16. vojvođanske divizije radi razbijanja zelenog kadra. Centar ove aktivnosti za ovaj naš teren nalazio se u Breziku. Do dolaska glavnine Tuzlanskog odreda na ovaj teren, početkom januara 1944. godine, ova partizanska formacija brojala je oko 70-90 boraca i prema mom sjećanju zvala se Srebrenički bataljon. Ovi borci su regrutovani iz sela oko Brezika - Srebrenika i sela koja gravitiraju Tuzli i Lukavcu. Tako je izvršen zadatak koji je postavljen od strane Oblasnog komiteta. Ova grupacija je tokom 6. neprijateljske ofanzive održala slobodni teren sela od Brezika prema Tuzli i Lukavcu, kao i mrežu aktivista NOP-a na okupiranim terenima oko Tuzle i Kreke, vezujući ih za sebe i usmjeravajući njihov rad.

Jedan od glavnih zadataka Tuzlanskog odreda kome je pripadala i naša grupa je aktivnost na političkoj diferencijaciji u samom narodu. Međutim, značajna pažnja je posvećivana i djelovanju među pripadnicima neprijateljskih formacija koje je već zahva-

tao proces raslojavanja. Tu orijentaciju smo imali u vidu i pri vraćanju aktivista u Moluhe i Kreku, jer smo pretpostavljali da se u Tuzlu vratio jedan broj ljudi koji se nalazio u neprijateljskim jedinicama te da sa njima treba stupiti u kontakt, objasniti im situaciju. Zato smo se i uputili tamo da vidimo kako se izvršavaju ti i drugi zadaci.

U Moluhama smo prvo sreli Uzeira Mešića Agu predratnog simpatizera i aktivistu KPJ i SKOJ-a, po zadatku upućenog u domobrane. Došao je svojoj kući u Moluhe, izrazivši spremnost da ide u partizane, bez obzira na narušeno zdravlje. Međutim, nakon razgovora sa Salkom Meškovićem, odlučeno je da ostane na zadatku pri domobranskom zapovjedništvu u Tuzli. To je on i uradio, i sve do svoje pogibije radio je nenametljivo, tiho, savjesno i oprezno, kakav je bio i po svojoj prirodi, na pridobijanju ljudi za NOP među pripadnicima neprijateljskih formacija. Nešto docnije na ovim poslovima je radio i Mehmed Ahmedić Meho, član SKOJ-a od 1941. godine. To je bio početak stvaranja mreže aktivista NOP-a u neprijateljskim formacijama u uslovima ponovne okupacije Tuzle. Njima će se oko nove 1944. godine priključiti Mujo Mandžić, Aljo Džinić, a potom i mnogi drugi. Već krajem novembra sa Agom Mešićem sam išao u Tuzlu, najprije Jakubu Hukiću, vulkanizeru, koji nas je odveo do Dragutina Vrhovca, urara. Pitali smo ga da li je kakva poruka stigla za Salku Meškovića. Odgovorio je da nije. Ago mu je ostavio svoj sat za opravku i rekao da će doći po njega. Tako smo se rastali sa Vrhovcem i Hukićem. Grad je na mene ostavio izuzetno težak utisak: na svakom koraku susrećemo Nijemce, ustaše, žandarme, domobrane. Sav grad je tužan i beživotan. Kao da to nije onaj grad od prije dvadesetak dana.

Prve vijesti o zelenokadrovskim pučevima na Dubravama i Vukovijama i o stradanjima Tuzlanskog odreda i naroda koji se kretao sa njim, saznali smo od komordžija sa ovog terena, sjeverno od Kreke i Bukinja, koji su nakon mučkog napada zelenog kadra, ostavljajući volove i kola sa materijalom, bježali kućama samo da izvuku živu glavu, a zatim i od prvih dezertera. Pojava dezertera i njihove stravične priče o gubicima naših jedinica i izginulim Tuzlacima kao poručene su se uklapale u mozaik neprijateljske propagande.

To je ono što nam je mnogo smetalo rad na terenu Moluha i okoline. Moluhe su, u ovo ratno vrijeme, bile najistureniji dio grada prema slobodnoj teritoriji Srebrenika i zapadnih ogranaka Majevice na kome su se nalazile i jedinice NOV. Međutim, sve to nije moglo biti prepreka za uspješan obavještajno-kurirski rad koji je

na tom području razvijen. Pri tome smo se oslanjali na partizanske porodice koje su dale svoj doprinos na stvaranju, mreže naših saradnika među pripadnicima neprijateljskih formacija, u prvom redu među domobranskim jedinicama, a kasnije i u drugim, a naročito među pripadnicima 13. SS »Handžar« divizije od početka sedme neprijateljske ofanzive. Nosioc te aktivnosti je skojevsko jezgro Moluha: Husejn Mešković, Salih Ahmedbašić, Rizah Sejdinović, Ibrahim Hurić i Mahmut Mešković, zajedno sa članovima i aktivistima SKOJ-a i USAOJ-a: Ćazimom Kurbašićem, Fehratom Suljetovićem, Esadom Horozićem. Suljom Jahićem, Osmanom Zahirovićem, Rasimom Žabićem. Mehmedom Ahmedićem Mehom. Mehmedom Softićem. Rizahom Pašićem, Latifom Ahmedićem. Mehmedom Ribićem, Halilom Aličićem. Izetom Sejdinovićem. Fehimom Softićem. Jusufom Smajićem i Feridom, Senijom Kurbašić, Mujesirom Aličić, Ešefom Kušljugić, Hanifom Ahmedić, Zinetom Suljetović. Hasibom Kurbašić. Hanumicom Pašić, i drugim sa užeg područja Moluha i okoline.

Dezerteri koji u tako teškoj situaciji napuštaju Odred i bježe svojim kućama, sklanjajući se kod prijatelja a neki prelaze i u neprijateljske formacije, prave nam situaciju još težom. Jedan od njih je prošao kroz Moluhe i okupljenim ženama pričao da su Molušani svi izginuli. Pričao je i pojedinosti o pogibiji Molušana Idriza Hodžića. Semse Kanića i Muharema Zahirovića. Žene su ga slušale kroz plač i kuknjavu, a kada je završio sa pričom, stara Bejta gaje priupitala: »A što bolan i ti ne pogide...?« Otišao je posramljen.

Dolazak Odreda na teren Srebrenika i učesće u napadu na Tuzlu

Poslije velikih teškoća u toku šeste neprijateljske ofanzive Tuzlanski odred je najzad, krajem prve sedmice januara 1944. godine, uspio da preko Plana i Dobrnje stigne u Brzeik. *) Radovali smo se kao mala djeca njihovom dolasku. Među borcima je bilo bolesnih i premrzlih drugova, tako da im je od stanovništva i aktivista ovoga kraja pružena topla dobrodošlica i svaka druga pomoć za njihovo liječenje i brz oporavak. Sa Odredom su bili i članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla.

Dolaskom Odreda na ovaj teren, svi do tada regrutovani borci sa terena Obodnice, Osoje, Tinje. Podorašja, Lisovića, Ljenobu-

*) Prema sjećanju Nebojše Spasojevića. Salko Mešković je dočeka Odred u Dobrnji.

da. Zahirovića, Brezika i drugih sela sa ovog terena, koji su se nalazili u sastavu pomenute partizanske terenske grupacije, ulaze u sastav Odreda kao njegova popuna. Učestvovaće i u predstojećem (drugom) napadu na Tuzlu. Na terenu i dalje ostaju i rade politički terenski radnici Salko Mešković, Mustafa Ibrahimović, Atlaga Mujzinović, Rasim .Jogunčić, Mustafa Madžar i drugi.

U vrijeme neposrednih priprema naših jedinica za napad na neprijateljsku posadu u Tuzli, 14. januara 1944. godine, stigao sam u Brezik kod Salke Meškovića. Predao sam mu pismo sa podacima o neprijateljskim posadama i utvrđenjima u Moluhama. Batvi. Kreki i Solani, koje su mi dali Ago Mešić i Fehrat Hodžić. Sljedećeg dana vratio sam se u Moluhe sa porukom od Salke za Fehrata i Agu. Bila je to obavijest o predstojećem napadu na Tuzlu, odnosno Moluhe, na čiju je njemačku posadu od 19 vojnika, naoružanih automatskim oružjem i utvrđenim na Miješiću i Straži (Gladovo), trebalo da napadne Tuzlanski odred u toku noći. Salko im poručuje da neće biti sa Odredom zbog zadataka, pripreme konferencije islamskih sveštenika - imama koji su bili simpatizeri i aktivisti NOP-a sa terena od Tuzle do Srebrenika u Breziku,*) pa traži od njih da pruže svaku pomoć borcima Tuzlanskog odreda kada stignu u Moluhe. O predstojećem napadu obavijestio sam i skojevsko jezgro Moluha. Svi smo se radovali, nadajući se da će Moluhe i Tuzla ponovo biti slobodni.

U prvi mrak 16. januara nekoliko nas aktivista smo se sastali prema dogovoru sa Fehratom Hodžićem i Agom Mešićem u kući Salke Meškovića, koja je bila prazna i služila nam za sastanke. Brojimo sate i minute kada će se oglasiti početak napada na Moluhe, s obzirom da se na drugim terenima oko Tuzle već uveliko vode borbe. Tek poslije ponoći, u neposrednoj blizini kuće Fate Zahirović, oglasila se kraća pucnjava iz automatskog oružja, a potom se sve utiša.***) Ujutro, 17. januara, posmatramo kako se Nijemci smjenjuju na položaju, u bunkerima kod Miješića i na Straži gdje je iskopana tranšeja preko cijelog brijega.

1 dok se oko Tuzle (posebno na Kojšinu i Boriću) vode teške borbe, na Moluhama je mirno. Tek oko podne prolomiše se eksplo-

*) Vidi »Front slobode«, broj 4. strana 14. od 10. 3. 1944. godine.

**) Ubrzo iza toga Fata nam je kroz plač pričala da joj je u toj pucnjava ubijena krava, kojajoj je bila jedini spas za djecu. Jer, njen muž Muharem. solarski radnik, poginuo je kao borac Tuzlanskog odreda, negdje na Dubravama - Vukovijama u borbi sa zelenim kadrom. a ona je ostala sa brojnom sitnom djecom o kojima se brinula. Nešto docnije poginuo je joj i najstariji sin Osman.

zije i začu štektnje automatskog oružja, najprije kod bunkera Miješić, a odmah zatim i na Straži. Napad je izveden po naređenju Danila Lekića, Španca, komandanta 16. vojvodanske divizije. Za svega petnaestak minuta Nijemci su bili potisnuti sa svojih utvrđenja, pa se borba prenijela u samo naselje. Na raskršću puteva, ispod samog mezarja, ranjen je jedan naš borac, mislim da je to bio Kadija Šiljić. Vidjevši to, Hasan Mešković je izašao iz svoje kuće sa namjerom da mu pruži pomoć. Međutim, od neprijateljskih rafala sa Batve pao je pokošen ispod svoje kuće. Dva borca su pristigla da izvuku svog ranjenog druga, a ja sam pritrčao da pomognem Hasanu. Vidim da je teško ranjen u desnu nogu i da jako krvari. Pošto ga nisam mogao sam povući u zaklon, pozvao sam u pomoć komšiju Hasana Bakalovića, koji je, izložen neprijateljskim mecima, dotrčao te smo ga zajedno uvukli u kuću. Međutim, iskrvario je i nešto kasnije umro. U isto vrijeme, borci Odreda vode borbu ispod mezarja na raskršću kod Hašimove kafane. a onda se sa ranjenima počinje da povlači kada su Nijemci već bili istjerani iz Moluha. Nijemci ih potiskuju i ponovo preuzimaju svoje prvobitne položaje i ostaju u Moluhama. Mitraljeskom vatrom i minobacačima sa Batve »prate« njihovo povlačenje i iz Moluške rijeke. Ova borba je trajala oko jedan sat. U njoj su borci pokazali veliki heroizam. srčanost i volju za pobjedom.

Ubrzo saznajem i o drugim našim žrtvama. Naš aktivista Alija Ahmedić Ago, takođe je ubijen ispred svoje kuće. U strani brijega Straže (Gladova) iznad Miješića. u pokušaju da se privuče njemačkom rovu. pokošen mitraljeskom vatrom, leži mrtav Džafer Hodžić. Ferhat gleda brata mrtvog, ali nije u mogućnosti da mu pride. U Miješiću, u neposrednoj blizini bunkera, poginuo je Sepe Zanko, a nešto dalje od njega bolničarka Ivanka Musić. Na drugoj strani brijega Straže prema Gladovu poginuo je Mehmed Sakić. Nešto docnije, u povlačenju, poginuo je još jedan borac na Rovinama. rodom iz Srebrenika. po imenu Muhamed. Ukupno je. koliko se sjećam, poginulo 5 a ranjeno 6 boraca Odreda. I Nijemci donose sa Straže dva poginula vojnika, odakle su ih povukli u grad. U Moluhama niko ne izlazi iz kuća. jer neprijatelj sa Batve budno prati svaki pokret i tuče mitraljeskom vatrom.

Pod takvim okolnostima u prvi sumrak krećem sa Salihom Ahmedbašićem u Brezik da bih izvijestio Salku Meškovića i druge o svemu šta se toga dana dogodilo u Moluhama. Ispričali smo da je u narodu prisutno nezadovoljstvo zbog neuspješnog napada Odreda i žrtava koje su pale. Salki i drugovima nije bilo jasno kako je do svega toga došlo, jer je Odred imao sve podatke o neprijatelju.

Nakon kraćeg razmišljanja Salko nas je uputio nazad sa zadatkom da u toku noći predamo poruku Fehratu Hodžiću, Agi Mešiću i Fati Zahirović. U poruci je stajalo, kako nam je objasnio, da će Salko sutra oko 10 časova stići u Molušku rijeku sa petnaestak boraca - terenskih radnika, a da oni (Ago. Ferhat i Fata u čijoj su kući stanovali njemački vojnici) treba da pronesu glasine da stiže nekoliko hiljada partizana.

Postupili smo po dogovoru. Do jutra, 1H. januara, smo stigli u Moluhe i prenijeli poruku Agi. Ferhatu i Fati. Kada su u dogovoreno vrijeme zapucale puške iz pravca Miješića. nastala je kuknjava Fate i ostalih i. tobože, ubrzane pripreme za bježanje. Nijemci su to vidjeli i čuvši objašnjenje da napada nekoliko hiljada partizana dali se u panično bjekstvo, ostavljajući čak i ruksake sa opremom. Da bi sve bilo ubjedljivo i Ago je. budući da je nosio domobransku uniformu, pobjegao sa Nijemcima iz Moluha.

Nijemci su otvorili vatru sa Batve na njima vidljiv gornji dio Moluha, ali to nije smetalo da se sahrane naši poginuli drugovi. Uz to, iz kuća u kojima su stanovali njemački vojnici pokupili smo ruksake, nešto municije i druge opreme, utovarili na volovsku zapregu Alije Razića i uputili u Brezik. *) Toga dana radilo se brzo i oprezno. Do prvih popodnevničkih časova izvršena je sahrana poginulih drugova. Tada je Salko poslao jednog borca sa porukom za Štab Odreda, koji se nalazio u Rasovcu, da su Moluhe slobodne i da sa Odredom mogu doći u Moluhe. Kada je pao mrak u kuću Salke Meškovića u Moluhe stiže Štab Odreda: Omer Gluhić, Meša Selimović i Rado Perić, a sa njima i Abdulah Mujezinović Kadija. Počeo je razgovor, pa i prepirka. Posmatrao sam ih, osvijetljene gasnom lampom, iz ugla sobe. veoma zainteresovan da saznam šta ko kaže u ovoj kritičkoj analizi borbe za Moluhe. Drugovi iz Štaba su Salki zamjerali daje ovu akciju oslobađanja Moluha izveo nezavisno od Odreda i odobrenja Štaba, a Salko je njima prigovarao što su ostali u Rasovcu, a komandu nad Odredom prepustili Kadiji Mujezinoviću i Kadiji Šiljiću. Pošto vremena za neka duža objašnjenja i analize nije bilo, razišli su se ljuti jedni na druge. Te noći. pošto su i južna i sjeverna strana Jale, Kreka i Solana, bili slobodni. Štab Odreda preduzima mjere izviđanja do Vikića kuća, rudarskih jama i Solane. Naime, trebalo je da Odred sadjejestvuje i koordinira svoje akcije sa našim jedinicama koje su već prvog dana borbi uspjele da protjeraju nep-

*) .Jedino, sjećam se, moja majka Hana nije dala da uzmemo ruksake dvojice Nijemaca koji su kod nje stanovali. Strahovala je od osвете nad svoje troje male djece. Pokazalo se da je to bilo veoma promućurno.

rijatelja sa južne strane -Jale, kada se povukla i neprijateljska posada sa sjeverne strane Jale (Solane-Kreke). Međutim, do toga nije došlo jer se Štab Odreda nalazio u Rasovcu, pa nije čak ni znao za napad u toku 17. januara koji je izvršen po naređenju Španca. O tome je saznao tek nakon završetka borbe i povlačenja Odreda u Gornju Lipnicu.

Tuzlanski odred se povukao sa terena Moluha, negdje 19. ili 20. januara 1944. godine, dok su još trajale borbe oko Tuzle. U Moluhama su ostali aktivisti NOP-a. Zadržao se i Salko Mešković. Trebalo je smiriti situaciju i prekinuti sve priče i dileme oko borbi i žrtava. Na tom planu su održani brojni razgovori sa grupama i pojedincima na kojima je otvoreno govoreno o nekim propustima, ali i o činjenici da nas ovo gorko iskustvo ne smije obeshrabriti i da se mora nastaviti borba. Posljednji sastanak sa ključnim aktivistima na kome su postavljeni zadaci propagandne djelatnosti: održavanje veza sa aktivistima na širem terenu, prikupljanje odjeće, obuće, oružja i municije, sanitetskog materijala i dr. održan je u kući Hane Mešković, 21. januara 1944. godine, kada smo zahvaljujući obavještenju Kate Pašić, takoreći pred nosom kolone 8. lovačke domobranske pukovnije uspjeli da izmaknemo. Bježali smo svako na svoju stranu, a oni su za nama pucali i trčali, ali nikog nisu ubili niti uhvatili.

Ustaška vlast i neprijateljsko političko podzemlje povlačenje naših snaga slave i veličaju kao svoju veliku pobjedu nad partizanskim snagama. Napunili su prostor Štoka i drugih baraka Istočnog i Zapadnog logora gdje su se našli naši borci i aktivisti. Bili su prinuđeni da i Hotel »Bristol« pretvore u zarobljenički logor. Samo su se pojedinci (obično podmićivanjem vlasti) uspjeli iščupati iz neprijateljskih kandži. Između ostalih nije uspio ni pokušaj da se spasi ranjeni Hasan Žabić iz Moluha. Neuspjeh naših snaga i gubici koje smo imali prouzrokovali su negativne političke posljedice. Pojavilo se i dezerterstvo sa svim svojim negativnim posljedicama.

Nakon povlačenja Odreda iz napada na Tuzlu, i teritorijalnih razgraničenja u raspodjeli rada između okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a posavsko-trebavskog i tuzlanskog okruga, slobodni teren Srebrenika - Brezika preuzima Tuzlanski odred sa Okružnim komitetom KPJ za okrug tuzlanski. Razvija se politička aktivnost u slobodnim selima prema Lukavcu i Tuzli, održavaju se konferencije i slično. U tijesnoj saradnji sa Okružnim komitetom i Štabom Odreda nastavlja aktivnost naša grupa terenskih radnika, kako na slobodnom terenu Srebrenika - Brezika prema Tuzli i Lukavcu, tako i na okupiranom terenu sjeverno od Kreke-Tuzle, sve do 7.

neprijateljske ofanzive, aprila 1944. godine, kada u novonastaloj situaciji prelazi na okupirani dio terena Moluha i okoline. U vezi sa promjenama do kojih je došlo na slobodnom terenu Srebrenika - Brezika i sela koja gravitiraju Tuzli i Lukavcu, na okupiranom terenu Moluha i okoline sastav našeg moluškog obavještajno-kurirskog partizanskog punkta, sa mrežom aktivista NOP-a, ostao je nepromijenjen. On nastavlja svoju pojačanu djelatnost na zadacima koje je nametala situacija: obavještavanje o pokretima neprijateljskih jedinica, informacija o stanju i drugim događajima u Tuzli - Kreki i okolini, kao i pojačana naša propaganda i širenje mreže aktivista NOP-a na ovom terenu. Za razliku od ranijeg perioda sada smo prihvatili kontakte i sa nekim dezerterima. Kao i u ranijem periodu mladi ljudi su bili izloženi mobilizaciji od strane vojnih vlasti NDH, tako da su u neprijateljske jedinice stupali pod silom ustaških zakona a ne usljed ideoloških razloga. Najviše je bilo mladih politički bezbojnih ljudi stasalih za vojsku koji su morali da se odazivaju pozivima vojnih vlasti za stupanje u njihove vojne formacije. Bilo je i takvih omladinaca koji su bili idejno opredijeljeni za NOP, ali mogućnosti za odlazak u NOV su bile neizvjesne i skopčane sa opasnošću hapšenja ili da se izgubi život. Ova kategorija mladih ljudi, regrutovanih u neprijateljske formacije, bila je izložena velikim iskušenjima indoktrinacije neprijateljske propagande.

U takvoj situaciji sve je zavisilo od konkretnog rada i uticaja organizovanih snaga NOP-a na okupiranoj teritoriji. Trebalo je sa puno hrabrosti, budnosti, ljudske svijesti, koristeći raznolike forme rada, smjelije stupati u kontakte sa ovim mladim ljudima koji su bez svoje volje bili prinuđeni da se nadu u neprijateljskim formacijama. Trebalo je otvoriti humani front borbe protiv okupatora i kvislinškog režima, prihvatiti sve one koji su svjesni položaja u kome su se našli, suzbijati indoktrinaciju i zablude onih koji još nisu shvatili sve što se oko njih zbiva. Trebalo je, drugim riječima, odbraniti i čast ovih nevinih sinova naših naroda koji nisu svojom krivicom dospjeli na suprotnu stranu. To su sve znali naše skojevsko jezgro i obavještajno-kurirski partizanski punkt Moluha sa svim aktivistima NOP-a koji su bili vezani za ovaj punkt. U periodu od januara do aprila 1944. godine taj punkt neumorno radi na izvršenju postavljenih zadataka na širenju postojeće mreže aktivista, obavještava Štab Odreda o pokretima neprijateljskih jedinica i događajima koji se odvijaju na okupiranoj teritoriji Tuzle - Kreke, dostavlja oružje, municiju, sanitetski materijal, odjeću i obuću, kao i mnoge poruke, pisma, materijale, koji su bili od interesa za

organizacije NOI'-u i jedinice NOV na slobodnom terenu Srebrenika i Majevice. Dobijene propagandne materijale - vijesti i letke smo, kao i ranije, umnožavali u našoj maloj tehnici u Raištima i dostavljali našim aktivistima na korištenje pod parolom »Pročitaj i daj svome provjerenom prijatelju da pročita«. Naročita pažnja je pndavana rasturanju letaka, koji nisu rasturani na klasičan način kako ne bi izazvali odmazdu policije nad nevinim ljudima, već su organizovano proturani. Na letke smo računali kao na ubojito oružje naše propagande, što se i u praktičnom radu potvrdilo. Naša aktivnost je pojačana dolaskom Time Kurević iz Tuzlanskog odreda, početkom januara, i Kadune Mešković sa terena Srebrenika, marta 1944. godine, s obzirom da su one kao stari aktivisti poznavali veliki broj ljudi u Tuzli sa kojima se mogla uspostavljati veza.

U ovom periodu relativno mirnog razdoblja bilo je i drugih događaja i naših akcija sa karakterističnim sponama vezanim za Tuzlanski odred. Naime. Odred je blagovremeno obavještavan o planovima neprijateljskih obavještajnih službi, odnosno akcijama i mjerama za likvidaciju nekih članova Štaba Odreda i slično, pokušali smo i sa izvođenjem diverzantskih akcija: miniranje željeznog mosta na Jali, skladišta municije na Pašabunaru i dr. ali u tome nismo uspjeli. Radilo se na spasavanju naših aktivista od hapšenja i racija koje su vršene od strane neprijatelja itd.

Krajem marta 1944. godine već su stizali glasovi da iz pravca Srema i Slavonije treba da stignu snažne neprijateljske formacije 13. SS »Handžar« divizije i na slobodni teren sjeveroistočne Bosne. To je bio nagovještaj početka nove neprijateljske ofanzive. Zato su i naše jedinice vršile odgovarajuće pripreme.

Na terenu Majevice, Srebrenika i Trebave, sredinom aprila 1944. godine, nalaze se jedinice 16. vojvođanske divizije. Majevički partizanski odred. Tuzlanski partizanski odred, kao i Okružni komiteti KPJ i SKOJ-a majevičkog i tuzlanskog okruga sa pozadinskim partijskim radnicima i brojnim aktivistima NOP-a. kako na ovoj slobodnoj, tako i na okupiranoj teritoriji Tuzle. Kreke, Lukavca i drugih dijelova ovoga područja. Sve se spremalo za pokrete, borbe i manevrisanja na širokom prostoru sjeverne i sjeveroistočne Bosne.

L' drugoj polovini aprila 1944. godine Tuzlanski odred sa Okružnim komitetom i partijsko-političkim terenskim radnicima i aktivistima napuštaju teren Srebrenika-Brezika i povlače se dublje u Majevicu: l' Srebreniku i okolnim selima ostaje određen broj aktivista kao i ranjeni, bolesni, iznemogli borci i izbjeglice, među kojima je bilo i pripadnika jevrejske narodnosti. Ostaje i goloruk

dobročudni narod u neizvjesnosti i strepnji šta će biti sutra, ali i sa skrivenim simpatijama u srcu prema partizanima sa kojima je drugovao mjesecima. Jer, već punih osam mjeseci Srebrenik je bio mala partizanska metropola, tvrđava i raskrsnica partizanskih puteva prema Majevici i Semberiji, Trebavi i Posavini. Tuzli, Lukavcu i Gračanici. Nestalo je partizanskog žagora, sve je postalo pusto, a jeziva tišina u narodu kao da je naslućivala da će se nešto brzo i strašno dogoditi. 1 zaista, nakon nekoliko sati na grebenima stijena i brda sa sjeveroistočne strane Srebrenika pojavile su se prve izviđačke jedinice 13. SS divizije. U Srebreniku počinje krvava hajka i teror nad spokojnim i mirnim narodom, pod vidom traganja za partizanima - ranjenim i bolesnim, aktivistima NOP-a i izbjeglicama. Odmah su oformili logor u koji su dovodili ranjene i bolesne partizane, aktiviste i izbjeglice. Uz pomoć izdajnika otkrivali su naše simpatizere i aktiviste, otkrivali im kuće, baze i skloništa i sa njima se divljački obračunavali. Najčešće su ih dovodili do sabirnog logora u Srebrenik, gdje je vršena selekcija, a zatim su raspoređivani u zatvore Brčkog ili Tuzle, odakle su neki upućivani u logore. Neke naše aktiviste ubijali su bez ikakvog postupka, druge su raspoređivali u neprijateljske jedinice, a neznatan broj otpušten je svojim kućama.

Tuzlanski odred, sa terenskim radnicima i aktivistima, manevrisao je na ovom terenu između padina Majevice i sela oko Srebrenika. izbjegavajući sukobe sa nadmoćnijim neprijateljskim jedinicama. Pri tome je trpio stalne gubitke, a zahvatio ga je i proces osipanja. Krajem aprila 1944. godine na zapadne padine Majevice, iznad Srebrenika, stigao je Štab 3. korpusa sa nekim jedinicama. Vodene su višednevne teške borbe protivu snaga 13. SS divizije. Tada je Štab Korpusa donio odluku da cijela grupacija izvrši pokret preko Spreče put Ozrena i Konjuha, ponovo za Šekoviće. Sa njima je krenuo Okružni komitet KPJ Tuzla i jedan broj boraca Tuzlanskog odreda, dok je jedan broj partijsko-političkih radnika i boraca Odreda, na čelu sa Omerom Gluhićem, ostavljen na terenu Majevice - Srebrenika sa radio-stanicom i zadacima obavještajnog karaktera o kretanju neprijateljskih jedinica i praćenja situacije i događaja na terenu Srebrenika prema Tuzli. Lukavcu, Gračanici i Gradačcu. Tako prikupljene podatke trebalo je da putem radioveze dostavljaju Štabu 3. korpusa i Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu. U grupi su bili: Omer Gluhić, Ferhatbeg Azabagić, Hasan Odošić, Muhamed Selimović Bobi, Rado Perić, Slobodan Vokić. Abdulah Mujezinović Kadija, Boško Popović Popac, Ahmet Siljić Kadija. Zvonko Primorac. Nebojša Spasojević, Vehid Begić.

Ilija Đilas, Adem Osmanbegović, Slobodan Jošilović Bodo, Jakub Joldić, Memiš Džanić, Nuraga Hodžić, Taib Sarajlić. Jusuf Mukić Zorule, Mustafa Ibrahimović Hodža, Rasim Jogunčić. Stevo Mičić, Spahić - zubar, Muhamed Jogunčić i drugi. Međutim, oni će na prostoru od Rašljana i Maoče do Smoluće biti desetkovani u maju 1944. godine. Bili su prinuđeni da neprestano manevrišu i tragaju za sigurnijim prebivalištem. Tada su mnogi borci stradali. Tako su, koliko se sjećam, na teren Smoluće, krajem maja 1944. godine, stigli: Omer Gluhić. Boško Popović Popac, Nebojša Spasojević, Ilija Đilas, radista sa radio-stanicom, Vehid Begić, Adem Osmanbegović, Taib Sarajlić, Rasim Jogunčić, Jusuf Mukić i Memiš Džanić.

Situacija na terenu Moluha i okoline u toku sedme neprijateljske ofanzive, kada je riječ o opstanku, uslovima za rad i borbi protiv neprijateljskih snaga, nije ništa bila bolja od stanja na drugim terenima cijele sjeveroistočne Bosne. Ustaška kvislinška vlast sa svojim formacijama - ustašama, domobranima, zelenim kadrom, policijskim i obavještajnim aparatom i okupatorske njemačke vlasti sa svojim formacijama i policijskim obavještajnim službama uzajamno se dopunjuju i koordiniraju sve svoje akcije na terenu Tuzle-Kreke-Bukinja-Lukavca. Tuzla je, u to vrijeme, centar svih okupatorskih i kvislinških neprijateljskih snaga za sjeveroistočnu Bosnu odakle kreću svi planovi, kombinacije i akcije protiv partizanskih snaga i NOP-a uopšte. Cio ovaj teren bio je pokriven pripadnicima ustaških, domobranskih, zelenokadrovskih, SS-ovačkih i njemačkih jedinica.

Jedini tada naoružan, u uniformi partizan, sa petokrakom na kapi, bio je Salko Mešković. On se u olistaloj šumi mogao sklanjati tokom dana od svih neprijateljskih patrola, izvidnica i kolona koje su prolazile ovim terenom. Tokom noći se mogao kretati, ali danju samo u krajnjoj nuždi, i tosa žarom, sa pratnjom za izviđanje i obezbjeđenje.

Početkom maja na teren Moluha i okoline došao je Salko Mešković. Naša aktivnost je usmjerena na pojačanu propagandnu djelatnost među pripadnicima - vojnicima neprijateljskih formacija. Cilj su novi dobrovoljci za prelazak u jedinice NOV-a. Naš zadatak je bio da te borce pripremamo i usmjeravamo u Tuzlanski NOP odred iako su neki aktivisti tražili da se formira Krekanski rudarski partizanski odred, koji bi se locirao sjeverno od Kreke-Moluha prema Majeveci. Međutim, ti prijedlozi su energično odbijeni, pa se insistiralo isključivo na obnovi Tuzlanskog partizanskog odreda i popuni drugih jedinica NOV-e. Tako je naša organizacija aktivista

SKOJ-a, koju je Hasan Mešković prije svoje pogibije popularno nazivao »Crveni rasadnik«, bila spremna na izvršavanje svih zadataka, nalazeći se u nekoj vrsti mobilnog stanja, još od marta 1944. godine, kada se nagovještavala neprijateljska ofanziva. Tako smo, do početka aprila, već imali na vezi solidnu i uhodanu mrežu aktivista NOP-a, koji su u toku sedme neprijateljske ofanzive prešli u kontraofanzivu na širokom prostoru od Tuzle, Kreke, Bukinja i okoline, sa pojačanom propagandom za pridobijanje novih boraca za NOV-u. kako iz redova građanstva, tako i iz sastava neprijateljskih formacija, posebno iz jedinica 13. SS divizije.

Popuna Odreda i drugih jedinica NOV

Partizanske jedinice su se u teškoj neprijateljskoj ofanzivi nalazile u stalnim pokretima i oštrim neprekidnim borbama protiv neprijateljskih snaga, daleko od užeg terena Tuzle-Kreke i okoline, koji je pokriven velikom koncentracijom neprijateljskih snaga. Tada je malobrojni Tuzlanski odred, sa radio-stanicom, bio prinuđen da stalno manevriše. »Crveni rasadnik«, sa aktivistima NOP-a na okupiranom terenu, u strogim uslovima ilegalnog rada, prelazi na konkretne akcije radi popune Tuzlanskog partizanskog odreda i ostalih jedinica NOV. Uporno smo kontaktirali sa pripadnicima neprijateljskih snaga i radili na njihovom pridobijanju za NOP, iako smo bili svjesni uslova pod kojima se radilo, odnosno opasnosti koje su vrebale svakog aktivistu. Među aktivistima je isticano borbeno geslo da se ne treba bojati uniformisanih Nijemaca i ustaša koliko njihovih tajnih pristaša. To je tražilo veliku opreznost i umijeće u obavljanju teških poslova ilegalnog rada.

Period od aprila do 17. septembra 1944. godine je karakterističan po velikoj dinamici u obavljanju zadataka, koja je, između ostalog, uslovljena objektivnim stanjem osipanja kvislinških formacija, što je trebalo iskoristiti. A situacija se stalno mijenjala. Nikada se ne zna šta donosi noć. a šta dan i kakvi će se zadaci nametnuti. Stalni kontakti sa aktivistima i našim simpatizerima oko ove ili one akcije za pridobijanje novih boraca - pojedinaca ili grupa, izvlačenje oružja, municije, odjeće, sanitetskog materijala, bombi, granata i slično, nametalo je potrebu za novim susretima sa poznatim i nepoznatim ljudima. Ostavljene poruke na javkama koje sam primao, vodile su me u sve dijelove grada i dalje prema Tinji, Smolući i drugdje, svuda gdje je to situacija diktirala da se obavi konkretan zadatak, koji vremenski nije trpio odlaganje. Jer, svaki pojedinac ili grupa koja se priprema za odlazak u NOV zahtijeva so-

lidne pripreme: od izlaska iz grada do prvih naših prihvatnih baza, njihovog baziranja, ishrane, obezbjeđenja, liječenja do prebacivanja na teren Smoluće. Često sam odlazio na dogovorene sastanke samo na osnovu ugovorenih znakova raspoznavanja naših aktivista sa pojedincima ili grupom naoružanih, meni nepoznatih pripadnika neprijateljskih formacija. Sačekivao sam ih na raznim mjestima u gradu ili Kreki Bukinju. Kad stignu, bez ikakvog razgovora sa njima, kretao sam se na 10 do 15 metara ispred njih, do naše prve prihvatne baze, u šumama iza Moluha i Rasovca - Cerova. Tada se tek sa njima moglo razgovarati. Ugovoreni znaci raspoznavanja sa ovim ljudima bili su najčešće: dječak sa novinom, grančicom određenog drveta, paprati, listom kukuruza i slično. Prijedlozi i inicijative za sve akcije koje su izvođene u ovom periodu, po pravilu su išle preko Salke Meškovića, koji je imao veliko iskustvo u ovoj vrsti rada.

Među prvima u popunu Tuzlanskog odreda, tokom maja 1944. godine, su upućeni: Ahmed Ahmedić, Mehmed Ahmedić Meho, Ramo Bakalović, Habera Korjenić, Ševčet Kurbašić. Šerif Kurbašić, Bego Mekić Begaća, a potom ovoj grupi biće priključeni Andreas Russ, njemački vojnik, a zatim i Nikola Herljević Špico.

Još sredinom aprila 1944. godine, upravo kada se Odred povlačio našao sam se sa Salkom Meškovićem u Srebreniku. Pored ostalih novosti sa terena Tuzle - Kreke, obavijestio sam ga da je iz Jasenovca svojoj kući stigao Ahmed Ahmedić, predratni član KPJ, i da još niko nije sa njim razgovarao od strane naših aktivista, osim Mehe Ahmedića, koji me je i izvijestio o njegovom dolasku. On se svaki dan morao javljati ustaškim vlastima kao njihov zatočenik. Njegov otac Mujo je od imućnog ugostitelja u ovo vrijeme postao siromah, podmićujući korumpirane ustaške funkcionere koji su mogli uticati na Ahmedovo puštanje iz logora Jasenovac. Ali, nezavisno od toga, moralo se tražiti odobrenje da bi se stupilo u kontakt sa Ahmedom. Kada su, početkom maja, pokrenuti problemi oko mobilizacije novih boraca za NOV, među prvima je tretiran slučaj Ahmeda Ahmedića. Njegova sestra Refija i brat Hamdija u međuvremenu su stupili u naše jedinice. Analizirajući njegovo držanje pred vlastima i u logoru, zaključeno je da ja, sa Mehom Ahmedićem, pođem na sastanak sa Ahmedom i saopštim mu poziv da ide u NOV. Pošao sam sa Mehom. Posjetio sam Ahmeda kod njegove kuće i saopštio mu poziv Partije za NOV. Ahmed ga je sa oduševljenjem prihvatio.

Da bi se neprijatelj zavarao, došlo se na ideju da uzme odjavu i putne isprave od ustaških vlasti za odlazak i prebivalište u Za-

greb. Na tome je angažovan naš aktivista u domobranskoj uniformi Meho Ahmedić, koji ga je lično pratio do Željezničke stanice u Bukinju. Tu sam ga preuzeo a zatim se sa njim uputio preko Hudeča u bazu Odore-Raišta.

Sa Ramom Bakalovićem je bila sasvim druga situacija. On je juna 1943. godine mobilisan u vojsku da bi poslije više prekomandi bio upućen na vojnu obuku u Njemačku. Sredinom aprila njegova jedinica je upućena u Jugoslaviju tako da je početkom maja stigla u Bijeljino. Tada je Ramo molio da mu se omogući da posjeti svoju porodicu u Tuzli (Moluhamu), što mu je i odobreno. Čim sam saznao za njegov dolazak, uspostavio sam sa njim kontakt preko Mehe Ahmedića. Dogovorili smo se da nakon isteka odsustva krene u NOV, ali da se prije polaska odjavi u komandanturi u Tuzli da mu je isteklo odsustvo i da odlazi u svoju jedinicu, kako bi porodica izbjegla eventualne neprilike. Sve je ispalo kako je dogovoreno. Familija ga je ispratila do Željezničke stanice u Kreki, a vozom ga je pratio Meho Ahmedić do Željezničke stanice u Bukinju, gdje sam ga kompletno naoružanog prihvatio i odveo u bazu u Raišta.

Omladinci koji su se nalazili pod sličnim okolnostima u domobranskim. SS i drugim neprijateljskim formacijama na sličan način su dovodeni pojedinačno ili grupno do naših prihvatnih baza na teren Moluha-Rasovca-Cerova. Kad bi se iskupio dovoljan broj, onda smo ih isključivo noću prebacivali na teren Smoluće. Prije toga smo ih držali odvojeno u bazama. Najčešće su korištena dva puta: Od Lipnice preko Tinje ili Dobrnje, ili pak od Moluha-Raišta preko Jasika-Ljepunica-Dobrnje. 1 jedan i drugi put bio je rizičan zbog ustaša iz Bukinja i zelenog kadra Ibrahima Suljića koji su opsjedali ovaj teren. Uvijek smo bili prinuđeni da utvrđujemo prisustvo i raspored neprijatelja na ovom terenu i da sa grupama krećemo veoma kasno noću. Tada bi u Smoluću stizali obično pred zoru ili rano ujutro. Pod sličnim ili istim okolnostima i uslovima preuzeti su i prihvaćeni u našim bazama i ostali drugovi iz ove prve grupe. Jedino su, prema dogovoru, sami došli u bazu Raišta Habera Korjenić i Meho Ahmedić.

U maju 1944. godine stigla je poruka iz grada od Rade i Ruže Ninić da održavaju vezu sa jednim njemačkim vojnikom, koji bi htio da pristupi partizanima. Želio je da razgovara sa nekim od aktivista NOP-a. Rečeno nam je da je prije dolaska na vlast Hitlera pripadao komunističkom pokretu. Dogovoreno je da se Zulfo Baraković i ja uputimo na sastanak s Nijemcem. Za svaki slučaj uzeli smo bombe i krenuli u Ninićevu kuću. Domaćini nas dobro dočekali. Najzad stigao je i Nijemac u uniformi, naoružan, krupan čovjek.

nasmijan, sa zlatnim zubom koji je dolazio do punog izražaja kada bi se smijao. Razgovor sa ovim Nijemcem nije dugo trajao. Dogovorili smo se preko Ružice koja je dobro govorila njemački da se sutra pred veče nađemo u istoj kući i da zajedno krenemo u šumu. u partizane. Tako je i bilo. Sutra me. u dogovoreno vrijeme, čekao ovaj njemački vojnik. Zvao se Andreas Russ. Išli smo prema Kreki

Moluhama. Na rampi, u neposrednoj blizini Šljivovičkog potoka, stražar pozdravlja Nijemca i ne traži nikakve isprave. Brzo smo prošli kraj Vikića kuća i krenuli iznad rudarske jame »Moluhe« i izašli na glavni moluški put i preko Moluške rijeke i Raišta stigli u štalu Odore, kada je već uveliko pao mrak. Odatle sam ga u toku noći prebacio u štalu Tone Kilinčara u Gladovo, gdje je ostao nekoliko dana. Poslije je priključen grupi koja je bila razmještena po drugim bazama, da bi nakon petnaestak dana, početkom juna, bio sa njima prebačen u Smoluću.

Nikola Herljević Špico je kao dječak deportovan u logor, odakle je, nekim slučajem, uspio da se izvuče i dođe u Tuzlu. Naši aktivisti u gradu su vodili brigu o njemu, sklanjajući ga na sigurno mjesto. Iz tih razloga našao se u Moluhama u kući Hane Mešković. Tu je ostao nekoliko dana. a zatim je priključen grupi drugova u kojoj je bio i Andreas. Njih je na teren Smoluće odveo Salko Mešković preko Lipnice. Previla i Tinje. Priključeni su grupi boraca sa radio-stanicom.

U ovo vrijeme, maja 1944. godine, naša organizovanost, na području Moluha. je na zavidnoj visini, svojim organizacijama i širokom mrežom aktivista NOP-a na širem području Tuzle. Kreke i okoline. Pored male tehnike (u Odorima Raišta) za umnožavanje propagandnog materijala, imali smo radio aparat koji je slušan u kući Muje Suljetovića. zatim imali smo našeg ljekara dr Adolfa Zamolu, majstora za opravku oružja Rasima Žabića. berberina Mehmeda Hećamovića Mešu. koji je brijao i šišao novopridošle borce za vrijeme zadržavanja u bazama, krojačicu za krpljenje odjeće Aliju Hećamović, kojoj su donošena šatorska krila za izradu novih pantalona na šivaćoj mašini. Nešto docnije imali smo i štanc-napravu za izradu petokraka, koja je izrađena u Solani. Svaki aktivista je besprijekorno izvršavao postavljene zadatke. U tome su nam pomagali i mnogobrojni simpatizeri.

I u narednom periodu, od početka juna do definitivnog oslobođenja Tuzle 17. septembra 1944. godine, nastavljena je naša aktivnost nesmanjenim intenzitetom. To je. u stvari, bila borba za svakog novog borca, kako među građanstvom, tako i među pripadnicima vojnih neprijateljskih formacija. Među njima je bilo onih

koji su već bili u našim jedinicama, a koji su se pod raznim okolnostima. tokom šeste i sedme neprijateljske ofanzive. našli kao civili ili pak u neprijateljskim formacijama. Bilo je i onih koji su uspjeli da se izvuku iz neprijateljskih zatvora ili logora. Njih smo nazivali povratnicima. Ipak, najveći broj je onih mladih ljudi koji, po prvi put, dolaze i postaju borci NOV kao dobrovoljci, i to direktno iz neprijateljskih formacija, posebno iz 13. SS divizije. Na njihovom pridobijanju je radio pravi ilegalni, za neprijatelja nevidljivi, antifašistički front Tuzle, Kreke i okoline. Preuzimali smo ih i smiještali u naše sabirne baze. a zatim smo ih. u većim grupama, najčešće Salko Mešković ili ja odvodili na teren Smoluće. za popunu Tuzlanskog odreda. Najveći broj ljudstva smo dobijali iz 13. SS divizije, iz koje su pristizale i kompletne jedinice sa nekoliko desetina boraca, sa modernim njemačkim naoružanjem. Sa sobom su nosili: puške, puške-trombolke. šarce-mitraljeze, šmajsere. revolve-re. municiju, bombe, granate kao i drugu opremu. U dva navrata sa sobom su donijeli i dva mala minobacača i dvije radio-stanice. Osim toga. preko naših saradnika u vojnim magacinima i skladištima dobijali smo dosta oružja, municije, revolvera, bombi, sanitetskog materijala i druge opreme. U ovom periodu Moluhe sa svojom okolinom su postale pravi ilegalni prihvatni centar za regrutaciju novih boraca i prihvatanje naoružanja, hrane i druge opreme za jedinice NOV.

Brojni su aktivisti NOP-a sa kojima sam se sretao i sastajao, kako na užem terenu Moluha i okoline, tako i šire sa terena grada Tuzle i Kreke. Mnoge od njih i sada pamtim. Od njih. mahom starijih aktivista, mogao sam samo da učim kako se treba boriti za svoj narod i njegovu slobodu Likovi Age Mešića. Time Kurević, Zulfe Barakovića, Sulje Sejranica, Sulje Muhlisije. Selima Mujanovića, Sene i Bege Zonić. Dušana i Srpka Gavrilovića, Fadila Topčagića. Ahmeda Bajrića, Meše Mešića. Dragutina Vrhovca. Vlade Kereca. Ibrahima Hurića, Saliha Bešlagića. Omera Isovića. Hajrudina Kunosića Pište, Kašida Džambića. Salke Imamovića, Zejčira Dadanovića, Muje Muminovića, Muje i Salke Brašnjića, Bože Peranovića, Derviša Čustovića, Blaška Marićevića i mnogih drugih*) ostaće u mom sjećanju kao istinski borci za stvar slobode svog naroda, spremni u svakom času d'ći žrtvuju i svoj život. Svi su oni dali dragocjen doprinos za popunu Tuzlanskog odreda. Neki od njih. Ibrahim Hurić Duće, Ago Meić, Suljo Sejranic. Derviš Čustović su na

*) Vidi bliže o tome citirani članak u Ediciji »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«. knjiga 3.

drastičan način ubijeni, a neki su uhapšeni, tučeni i zlostavljani i tako pretvoreni u doživotne invalide.

Hurić Ibrahim Duče je kao član skojevskog jezgra Moluha dobio zadatak da uspostavi kontakt sa Begom Mekićem Begačom. koji je došao na odsustvo iz 13. SS divizije. Trebalo je izvršiti sve pripreme za njegov odlazak u Tuzlanski odred. U tome je Hurić sasvim uspio. Begača je upućen u Tuzlanski odred na teren Smoluće. U avgustu je prešao u 18. hrvatsku brigadu u kojoj je ubrzo poginuo u borbama oko Živinica. Međutim, usljed izdaje, Hurić je, zbog odlaska Begače, uhapsila vojna policija - felžandarmerija. Izložila ga je strašnoj torturi. Ogrezlog u krvi su ga doveli u pretres terena Moluha, prisiljavajući ga da doziva Begaču. Ubrzo je, zatim, obješen u kasarni na Gradini.

Uzeir Mešić Ago, pekarski a i rudarski radnik, je bio predratni aktivista. U jesen 1942. godine je kao rudar po kazni upućen u domobrane, prvo u Doboju, pa onda u Bijeljinu i Brčko. U proljeće 1943. godine je osumnjičen za saradnju sa NOP-om i kao takav sproveden u tuzlanski zatvor. U nedostatku dokaza pušten je na slobodu i ponovo upućen u domobrane u Bijeljinu. Nakon povlačenja naših snaga iz Tuzle, Ago je došao u Moluhe kao bolesnik, malokrvan i slabog vida. Tu se liječio. Više se nije vraćao u jedinicu, već je ostao pri mjesnom domobranskom zapovjedništvu u Tuzli. S obzirom na njegovo ranije opredjeljenje, postao je veoma vrijedan obavještajac koji je uspješno stvarao i širio mrežu aktivista NOP-a u domobranima. Preko njega smo dobijali brojna obavještenja o namjerama i pokretima neprijatelja kao i dosta oružja i ratne opreme. Preko njega su nam došle desetine domobrana i esesovaca. U jednoj takvoj akciji bio sam sa njim. U stvari, bilo je zamišljeno da izvedemo pet domobrana preko njegovih saradnika. Sa njim smo dogovorili tok akcije pred zgradom. Potom smo se uputili preko Tabašnica, jer je trebalo ići u Mosnik. Kod mosta (Lederovog) Ago je svratio prvo u jednu trgovinu, a potom u aščinicu. Čekao sam oko 30 minuta. Najednom dode džip pun naoružanih njemačkih vojnika koji odmah uđu u aščinicu. Odmah se začula vika i pucanj mašinke. Ja sam se nekako izvukao niz Jalu do Kreke i potom u Moluhe. Sutra smo saznali da je zvjerski ubijen. Nakon dva dana dozvolili su da ga porodica sahrani na groblju Borić. Tako je umoren jedan veliki aktivista koji je dao ogroman doprinos stvari NOP-a. Njegovim ubistvom neprijatelj nije postigao željeni cilj. Naprotiv, to je bio još veći podstrek svima nama koji smo ga znali, a i drugima, da još odlučnije izvršavamo svoje zadatke.

Suljo Sejranić, omladinac, aktivista iz Tušnja. je došao do saznanja da su iz Tuzle evakuisane neprijateljske jedinice, pa je to htio da javi Salki ili meni. Kako nas nije našao u Cerovima - Rasovcu. drugovi su ga uputili u Dobrnju Eminu i Hajri Džambić. Oni su njega, i Sulju Saletovića sa kojim je došao, lijepo primili, ali im nisu mogli pouzdano reći gdje se nalazimo. Tada su naišli zelenokadrovci Ibrahima Suljića. Uхватili su ih. tukli i maltretirali. Potom su Sulju Sejranića ubili u jednoj šumici prema Bukinju. Njegov leš je pronađen u bašti blizu Kojšina. nakon nekoliko dana. Ovaj postupak zelenokadrovaca izazvao je veliki revolt naroda. Tada se. kako vidimo, i najmanja neizvjesnost i greška životom plaćala.*)

Derviša Čustovića, ugostitelja iz Džafer mahale, upoznao sam preko Hajrudina Kunosića Pište. Od njega kao našeg saradnika smo jednom preuzeli dva esesovca. Kunosić je sa njim stalno saradivao. Otkrili su ga Nijemci, uhapsili i sa Amirom Rapovićem povelili prema Kreki i Moluhama. Sa mosta, na tušanjskom potoku, je skočio s ciljem da pobjegne, ali je bio pokošen mecima iz automata.

Ustaške vlasti bile su kivne na stanovništvo Tuzle. Kreke i okoline. Nisu poštadjeli ni najmirnije građane, koji nisu imali nikakve veze sa NOP-om. Cio narod im je bio sumnjiv. Stalna sumnjičenja, racije, hapšenja, prebijanje, ubijanja, stanovništvu su dozlogrdila, tako da je ono sa prezrenjem gledalo na takvu vlast, željno iščekujući njenu propast. Ali, sve to nije moglo da zaustavi rad i borbu zahuktalih aktivista i simpatizera NOP-a. Oni su poslije svakog zločina vlasti odgovarali novim akcijama. Ostali su mi u sjećanju brojni susreti sa aktivistima NOP-a sa terena Tuzle, Kreke. Moluha i terena Soline - Dolova - Crnog Blata. Cerova - Rasovca, Lipnice - Plana - Osoja - Dobrnje - Tinje i Smoluće. Ovom prilikom iznićeću samo neke detalje iz susreta sa pojedinim aktivistima sa terena Tuzla. Tako mi jednom prilikom Ismet Pirić, koji je bio zaposlen u Zapadnom logoru pri mjesnom zapovjedništvu, javlja da je izvukao neku vojnu opremu u kolima do svoje kuće ispod Moluha; zatim Ahmet Bajrić daje zatvor »Stok« bio otključan i da su se po kukuružištima Jalskog polja zatvorenici rasturili i da policija za njima traga; Zulfo Baraković javlja daje korpa bombi spremljena u njegovoj kući; Mujo Mandžić, sa položaja Batve javlja daje ostavio pošiljku - paket u vreći sa bombama i granatama pod mostom Sljivovičkog potoka; Salih Bešlagić javlja daje obavio razgovor sa jednim tabormanom iz 13. SSdivizije; Suljo Muhlisija obavještava

*1 Izdajnike je. poslije rata, stigla pravična kazna narodnog suda.

du će određena grupa stići na dogovoreno mjesto da ih na vrijeme sačekam i prihvatim; Tima Kurević predaje mi neku kovertu za Salku Meškovića od Vladimira Kereca i obavještava me o jednoj grupi esesovaca koja je sklonjena u Medenicama i čeka dogovor za izlazak itd.

Jednom prilikom, veća jedinica 13. SS divizije stigla je u Cerove. Pred stroj izlazi Salko Mešković, naoružan u partizanskoj uniformi, i pita ih da li žele dobrovoljno da postanu borci NOV. Svi odgovaraju da dobrovoljno stupaju u redove NOV. Drugi put jednu veću grupu treba sačekati u Planama, pa u Dobrnji, zatim iz Soline javljaju daje stigao Pero Janković Potočar, sa ženom Slavkom i kurirrom Srpkom. Šaljemo Muradifa Mušanovića i Srpka Gavrilovića da ih dovedu na teren Cerova itd. Tako su se stalno smjenjivah dogovori, sastanci, poruke, akcije sve do definitivnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine.

Zahvaljujući svoj toj aktivnosti Tuzlanski partizanski odred je bio u stalnom porastu i usponu, što je stvaralo povoljnu klimu i uslove za rad i borbu Odreda i njegovih političkih radnika i na širem terenu Smoluće prema Gračanici, Lukavcu i Srebreniku. Odred počinje da izvodi više akcija protiv četnika, zatim protiv zelenokadrovaca (borba na Ratišu i druge), te nekoliko akcija na lik-

Borci Odreda sa aktivistima i terenskim radnicima u Smolući juna 1944. godine

vidaciji neprijateljske špijunske mreže na terenu prema Srebreniku itd. Sredinom avgusta Odred je dodijelio jednu četu boraca u popunu 18. hrvatskoj brigadi, a vršena je i popuna drugih jedinica koje su prolazile preko ovog terena, a kasnije i druge.

Brojne pojedince, grupe, pa i jedinice, najčešće smo Salko i ja predavali rukovodstvu Odreda. Salko je najviše kontaktirao sa Omerom Gluhićem, a ja sa Boškom Popovićem Popcem i Nebojšom Spasojevićem. Naime, Popac je bio zamjenik komandanta Odreda i kao takav bio zadužen za vojničku organizaciju i borbene akcije Odreda, svakako uz dogovor sa Omerom Gluhićem i Nebojšom Spasojevićem, koji su se. u ovo vrijeme, najviše bavili političkim radom.

Tako sam. jednom prilikom, u šumici prema Smolući. predao Popcu jednu veću jedinicu esesovaca. Tada umalo nije došlo do nesporazuma, jer Popac, i pored dogovora, nije očekivao tako brojnu jedinicu. pa se pripremao da otvori vatru na nas. Ipak, sve se dobro završilo. Još jednu brojnu kolonu esesovaca predao sam Popcu onoga dana kada je Tuzlanski odred oslobodio Lukavac. Vodio sam ih prvo u Smoluću. jer nisam znao za pokret Odreda, pa onda u Lukavac. Sjećam se. razmjestio sam ih u mezarju kod džamije u Muslimanskom Lukavcu prije nego što sam pronašao Popca. Tako je Tuzlanski odred rastao i zrio u pravu partizansku jedinicu. Propale su sve priče neprijateljske propagande da je Odred uništen pod udarcima njihovih nadmoćnijih snaga. A narodu je u tom teškom vremenu Odred bio veoma potreban i nije dozvolio da se ugasi. Izrastao je kao ptica feniks u još snažniju partizansku jedinicu koja je, eto, spremna da oslobađa i gradove.

Posljednju grupu od oko 40 novih boraca sam predao Nebojši Spasojeviću dok je Odred bio u Lukavcu. Vodio sam ih noću preko Mramora i Crvenog Brda. Znam da mi je tada Spasojević saopštio daje Odred te noći preko Bistarca. Bukinja i Kreke upućen u napad na Tuzlu. Rastao sam se brzo s Nebojšom. jer sam žarko želio da učestvujem s Odredom u tom napadu. Preko Bistarca i Bukinja stigao sam u Raištu. uzeo svoje oružje i krenuo na Moluhe. U Moluhama sam sustigao Odred u zoru kada je napad tek počeo na neprijateljska utvrđenja na Batvi. Nakon jednočasovne borbe zauzeli smo Batvu i tom prilikom zarobili oko 10 ustaša, dok su se drugi povukli prema Piskavici. Rasovcu i Cerovima. Bataljoni 16. muslimanske brigade, koji su napadali sa juga. zauzeli su grad. tako da Tuzlanski odred, poslije zauzimanja Batve. nije ni ulazio u grad. nego se povukao na Kulovića imanje, u Bukinje. Nakon odmora. 19. septembra 1944. godine. Tuzlanski odred je reorganizovan. Za

novog komandanta je došao Mehmedalija Hukić. A jedan bataljon. zvali smo ga Momački, na čelu sa Popcem, ušao je u sastav 21. tuzlanske brigade. Tada sam se i ja rastao sa tim drugovima, koje sam i kasnije rado sretao. A Moluhe sa okolinom i dalje su ostale pravi oslonac snagama NOP-a.

EKREM NUHIĆ

VEZE TUZLANSKOG PARTIZANSKOG ODREDA SA SNAGAMA NOP-a U LUKAVCU I OKOLINI

Tuzlanski partizanski odred se od formiranja pa do konačnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine, stalno nalazio i vojno-politički djelovao na terenu tuzlanskog bazena. Izvršavajući vojno-političke zadatke u pozadini - pored svog osnovnog vojno-političkog i borbenog zadatka u šticeanju oslobođene teritorije i u oslobađanju novih područja - Odred je okupljao i organizovano uključivao na obavljanje tih zadataka široki krug partijskih i omladinskih aktivista, članova narodnooslobodilačkih odbora i saradnika i time sve više širio redove narodnooslobodilačkog pokreta, između ostalih i na područje Lukavca i okoline. Otuda i potreba da se otrgnu od zaborava bar neke aktivnosti pojedinaca i grupa, koji su. u organizovanoj i aktivnoj saradnji sa Odredom, dali značajan doprinos opštoj stvari NOP-a.

U periodu prvog oslobođenja tuzlanskog bazena, tokom oktobra - novembra 1943. godine, novoformirana Komanda mjesta Lukavac obuhvatala je prvih dana i puračičko i dobošničko područje, ali je ubrzo, nakon formiranja posebne Komande mjesta Puračić, područje Puračića i Dobošnice izdvojeno iz sastava lukavačke komande.

Zadaci tih komandi bili su. pored ostalih, i u tome da pomognu u radu novonastalim narodnooslobodilačkim odborima: u Lukavcu Fabrici. Lukavcu Turskom, Bistarcu Gornjem i Bistarcu Donjem, Smolući, Planama, Crvenom Brdu, Huskićima. Zagorju, Modracu. Puračiću, Turiji, Babicama. Treštenici, Dobošnici, Prokosovićima. Gnojnici i drugim. Takođe da pomognu organizacijama - partijskim i omladinskim - koje su, zajedno sa članovima narodnooslobodilačkih odbora, djelovale na oslobođenoj teritoriji u vršenju priprema za djelovanje i na teritoriji koju kontroliše neprijatelj.

Zadatak Komande mjesta Lukavac, od prvih dana oslobođenja Lukavca i okoline 30. septembra pa do 10. novembra 1943. go-

dine, bio je - pored spomenutih - da se u prvom redu nastavi rušenje željezničke pruge u pravcu prema Miričini, unište mostovi i da se postavi što više prepreka od oborenog drveća, kamenja i dr. na glavnu cestu i pristupne puteve. kao i da se izvrši onesposobljavanje objekata i postrojenja Fabrike sode Lukavac tako da više ne može da proizvodi za ratne i druge potrebe okupatora. Pored toga, posebno je bilo potrebno da se, uz mobilizaciju ljudstva i velikog broja prevoznih sredstava, iz skladišta Fabrike sode i drugih u Lukavcu, Puračiću i okolini, izvuku što veće količine raznog materijala i opreme koji su mogli biti od koristi našim vojnim jedinicama i organizacijama NOP-a. Evakuaciju je trebalo izvršiti što dublje u pozadinu - na smolučku i srebreničku teritoriju i druga bezbjedna mjesta na slobodnoj teritoriji.*)

U ostvarivanju ovih zadataka bilo je dosta teškoća. Već prvog dana nakon oslobođenja Lukavca, Majevički partizanski odred je organizovao evakuaciju zaplijenjenog materijala iz fabričkih i drugih skladišta, a živežne namirnice iz skladišta fabričke aprovizacije stoje, međutim, ubrzo prekinuto uslijed iznenadnog prodora neprijatelja u Lukavac. Kasnije, nakon što je neprijatelj zaustavljen kod Bukinja i protjeran, evakuacija je bila nastavljena.

Komanda mjesta Lukavac otpočela je sa radom u zgradi ondašnjeg činovničkog kluba (u sadašnjoj ulici »Marija Macan«, koja je upravo pred tom zgradom poginula). U istim prostorijama počela su da nastaju i da odatle djeluju novoformirana rukovodstva (partijska, omladinska, odbori i dr.) koja su bila zajednička za do tada postojeće dvije zasebne opštine: Lukavac Fabrika i Lukavac Turški, a na sastanke i dogovore dolazili su i aktivisti iz puračićkog i dobošničkog područja

Zahvaljujući organizovanoj aktivnosti snaga NOP-a. u oslobođenom Lukavcu i okolini život je počeo da se normalizuje. Narodnooslobodilački odbori su dijelili stanovništvu živežne namirnice, koje su zaplijenjene najviše u skladištu fabričke aprovizacije i u trgovačkim magacinima. Raspolagalo se i sa nešto sanitetskog materijala i lijekova, koji su zatečeni u ambulanti. Krug Fabrike i njenog naselja osvijetljavala je pomoćna lokomotiva iz Fabrike, koja je ostavljena neoštećena. U naseljima su počele da rade i zanatske i druge radnje (pekara, mesara, krojači, obučari, brijači i drugi), kao i neke gostionice i kafane.

*) Dobošnički NOO je iskoristio džamijski tavan kao svoju bazu. koja je ostala neotkrivena do konačnog oslobođenja

Tih dana u Lukavcu je djelovalo svega nekoliko partijsko-političkih aktivista, koji su 2. septembra, u većoj grupi Lukavčana, izbjegavši ustaško hapšenje, izašli na slobodnu teritoriju Smoluce.*) Pošto su u grupi bili u većini majstori i pogonski radnici u Fabrici od kojih je umnogome zavisila proizvodnja, njihovim odlaskom bio je veoma poremećen rad cijele Fabrike.

Na organizovanju i vođenju poslova Komande mjesta najviše je radio Ivan Rižovski, a u istoj su na raznim dužnostima bili i Bogosav Souček, Ibro Ćerimagić, Božo Bašić, Safet Ćehajić, Simo Plešić, Fadil Zečević, Ibro Softić. Ekrem Nuhić, Ivan Likić, Aleksej Lindeman i drugi.

Nakon povlačenja ispred navale neprijatelja, 10. novembra 1943. godine, na prostoru Omazića u banovićkom kraju, grupa vojno-pozadinskih i političkih radnika iz komandi mjesta Puračić i Lukavac, (koje su sada objedinjeno djelovale u zajedničkoj komandi za oba područja), priključila se Ozrenskom partizanskom odredu koji se tada nalazio na tom terenu. U toj grupi iz Lukavca bili su: Ibro Ćerimagić, Fadil Zečević, Ekrem Nuhić i još neki, dok su Ibro Softić i Ivan Likić sticajem okolnosti dospjeli u drugu jedinicu. Većina iz lukavačke komande mjesta se, međutim, prilikom povlačenja 10. novembra na večer, priključila Tuzlanskom partizanskom odredu (Bogosav Souček, Safet Ćehajić, Suljo Gluhić, Rasim Hasanović, Blažan Vasiljević, Emin Hamustafić, Nazif Aljukić i drugi).

U grupi iz Puračića, koja se priključila Ozrenskom partizanskom odredu, bili su Adem Fatušić, na funkciji komandanta zajedničke komande mjesta, zatim Borka Dobanovački, Nedo Milošević, Milan Blagojević, Siniša Ćuk i drugi, dok su Ivan Ćorić i Duka Vasić otišli u druge jedinice. Sulejman Tinjić, Zagorka Kakić, Smajl Fatušić i drugi ostali su na ilegalnom radu u Puračiću.

U Dobošnici i okolini, koju su uskoro zaposjeli zelenokadrovci, ostala je na ilegalnom radu grupa odbornika i aktivista na čelu sa Osmanom Ibrahimovićem, predsjednikom NOO-a, povezani za Muhameda Gagića, komandanta bataljona u Tuzlanskom NOP odredu, koji je sa ovoga područja prihvatio dosta Dobošničana, Gnojničana i drugih koji su se u vrijeme oslobođenja nalazili u Dobošnici

*) Većina tih aktivista iz Lukavca bila je raspoređena u jedinice NOVJ (Hazim Avdibegović, Dobrosav Braco Mišinović, Mujo Hodžić, Fikret Azabagić, Mitar Radojčić, Božo Popović, Branko Lukić, Adem Hanifić, Ivan Hans Vroblevski i drugi), dok su neki. Mujo Halilović, Brajko Biković, Osmo Mujčinović, Omer Alihodžić, Huso Bajrić i još neki stariji radnici Fabrike ostavljeni da djeluju kao terenski aktivisti NOP-a. Od ranije je na ovdašnjim terenima djelovao njihov drug i saborac Meho Tubić, nakon što je iz zatvora izbjegao na slobodnu teritoriju.

i okolini i svrstao ih u svoj bataljon, odakle su raspoređeni i u druge jedinice tokom novembra 1943. godine.

Grupa spomenutih vojno-pozadinskih radnika, uz Ozrenski partizanski odred, djelovala je na teritoriji sa lijeve strane Spreče - od potkonjuških Omazića do ozrenske Porječine i drugih naselja, na desnoj strani Spreče u okolini Lukavca sa kojima su postojale i održavane veze. Pored političkog djelovanja na terenu zadaci su se odnosili i na prikupljanje podataka o kretanju neprijatelja u dolini Spreče.*)

Održavanje veza sa aktivistima na okupiranoj teritoriji Lukavca, Puračića, Dobošnice i okoline značilo je jačanje kontinuiteta aktivnosti snaga NOP-a na neoslobođenom području. iMedutim. u uslovima šeste neprijateljske ofanzive, Ozrenski partizanski odred je krenuo prema Ribnici, u predjele Krivaje, da bi u povratku, uslijed ofanzivnih operacija, preko Konjuha, stigao u dolinu Spreče i u januaru 1944. godine učestvovao u drugom napadu na Tuzlu. Nakon toga, Odred je bio reorganizovan i njegovi dijelovi su uključeni u sastav 6. istočnobosanske i 18. hrvatske brigade, odnosno u obnovljeni Kladanjsko-ozrenski partizanski odred.**)

Vojno-pozadinski i politički radnici iz sastava zajedničke Komande mjesta Puračić - Lukavac, ostavši na teritoriji sa lijeve strane Spreče. na koju su tih dana masovno nastupali Nijemci i Čerkezi, četnici i zelenokadrovci. našli su se u veoma teškim uslovima - bez zaštite Odreda. Izlaz je bio u prebacivanju na teritoriju sa desne strane Spreče. u podmajevičke predjele oko Srebrenika u koje se i sam Tuzlanski partizanski odred uputio početkom januara 1944. godine.

U ostvarivanju ovog cilja i izbjegavanja uništenja koje je prijetilo, vojno-pozadinski i politički radnici su preko aktivista NOP-a sa tog područja i ilegalnim putevima otpočeli prebacivanje na područje djelovanja Tuzlanskog partizanskog odreda, a neki i u razne baze pod okriljem aktivista NOP-a u selima na prostoru Lukavac - Smoluća - Srebrenik. u kojima su provodili izvjesno vrijeme i dalje postupali u skladu sa zadacima koje su dobijali putem veza koje su održavali.

Tuzlanski partizanski odred je nakon odlaska u rejon podmajevičkih sela - zajedno sa okružnim partijskim rukovodstvom

•) O tome piše Todor Vujasinović u knjizi Ozrenski partizanski odred. 1979. str. 405.

**) Više o tome vidi u sjećanjima Mehmedalije Hukića. objavljenim u listu »Trinaesti septembar« 1975. kao i knjizi Toše Vujasinovića »Ozrenski partizanski odred«, str. 406 - 413.

koje se nalazilo uz njega - između ostalog - djelovao na obezbjeđivanju aktiviranja i povezivanja svih snaga NOP-a i uspostavljanju i jačanju veza i saradnje sa okolnim područjima. Tako su od prvih dana - na terenu od Smoluće do Srebrenika i šire - oživjele ranije postojeće i uspostavljane nove partijske i omladinske veze i kanali sa Lukavcem na kojima su radili stariji i iskusniji partijski radnici i aktivisti iz grupe koja je 2. septembra prešla na slobodnu teritoriju i tu ostala na radu.

Prvu vezu nakon prebacivanja Tuzlanskog partizanskog odreda u rejon Brezika uspostavio je Ivan Rižovski, preko spomenutih terenskih radnika, sa kojima je ilegalno saradivao u Lukavcu i prije odlaska u partizane 2. septembra 1943, u čemu mu je pomagao i Mehmed Delić Ilica, skojevski rukovodilac bataljonskog komiteta u Odredu - prethodni sekretar privremenog Opštinskog komiteta SKOJ-a za Lukavac, zajedničkog za obadvije lukavačke opštine, koji je u oktobru 1943. godine formiran pod rukovodstvom Fadila Horozića u Lukavcu. Olakšavajuća okolnost bila je u tome da su otac i Delićev brat bili na ilegalnom radu u Lukavcu, pa je uspostavljanje i održavanje takvih veza i time bilo olakšano.

Veze su bile uspostavljene i održavane su redovno sa Lukavcem, Puračićem, Dobošnicom, Tuzlom i drugim mjestima.

Međutim, u uslovima tzv. šeste neprijateljske ofanzive, održavanje veza je bilo sve otežanije. Zbog bolesti Ivana Rižovskog, koji je provodio vrijeme u bolnici i bazama Srebrenika, a kasnije i odlaska Mehmeda Delića Ilice na Kongres USAOJ-a u Drvar, veze se preusmjeravaju na nove kanale koje, pored drugih, obezbjeđuje smolučki aktivista Miljo Marković oslanjajući se na skojevsku organizaciju. članove seoskog narodnooslobodilačkog odbora i punkt NOP-a kod Mitra Maksimovića, Voje i Mile Vasiljevića i drugih.

Dok se Tuzlanski partizanski odred, kasnije, nalazi u rejonu Smoluće, mreža aktivista i saradnika NOP-a i njihove veze sa Odredom se znatno proširuju i ojačavaju. Tome, u uslovima nastalim uslijed početka tzv. sedme neprijateljske ofanzive, doprinosi stroga konspirativnost u radu. Samo su ovlašteni pojedinci iz Štaba Odreda i Okružnog partijskog rukovodstva uz Odred znali ko na kojoj relaciji i sa kime održava veze, koje povezan sa članovima KPJ i SKOJ-a, ko sa odbornicima a ko sa ostalim saradnicima u organizacijama NOP-a. Pored ovih, od ranije uhodanih veza, posebne veze su imali obavještajni oficir i komandant Odreda, a Sekulić Dušan, njihov kurir, održavao je veze sa Lukavcem i okolinim mjestima, najviše preko Taleta Halilovića i Hašima Begića iz Huskića, Fadila Suljagića i Redže Okića Osmanovića iz Šikulja, Osmana Akeljića i

Mustafe Kovačevića iz Crvenog Brda, a ovi putem punkta NOP-a u Lukavcu koji su držali Ekrem Nuhić i Kasim Delić, do kojih je dolazila i Sekulićeva majka, dalje preko Hasnije Čerimagić, Vlade Popića, Kove Batalo u fabričkom naselju i drugih.

Imena aktivista održavana su u punoj diskreciji. Radilo se po sistemu povezivanja dvojki, da bi u slučaju otkrivanja bilo što manje ugroženih. Redovi simpatizera i aktivista NOP-a su svakodnevno rasli i jačali. I u redovima oružnika - narednika Obada, simpatizere NOP-a, držali su na vezi Ibro Čerimagić i Juso Tubić, da bi bilo omogućeno blagovremeno otkrivanje mjera režima, naročito onih koje su se odnosile na pravoslavno stanovništvo Smoluće i okoline. Preko narednika Ramića u Puračiću, kojeg je još od ranije uključio u saradnju sa aktivistima NOP-a Mehmedalija Hukić, Saliko Mujagić i Smajl Fatušić, a i neki drugi aktivisti NOP-a dobijali su značajne podatke. Osman Ibrahimović je držao na vezi oružnike simpatizere koji su kontrolisali Dobošnicu i okolinu. Olgu Kren u fabričkom Lukavcu držale su na vezi Hasnija Čerimagić i Manja Krsek. Veza Omera Gluhića sa Mihovilom Banom, domobranskim oficirom u Vojnoj posadi u Lukavcu, koji je ilegalno radio za NOP, održavana je i preko punkta Ekrema Nuhića, kojim putem je držan na vezi i saradnik NOP-a u lukavačkoj pošti Murat Salihović. Sa saradnicima NOP-a u redovima lukavačkih zelenokadrovaca veza je održavana putem Ibrahima Kuduzovića Isakajla, koji je bio u njihovoj posadnoj četi pisar. Kurirske važne i odgovorne, odnosno specijalne zadatke za NOP, kao sprovođenje bolesne partizanke u tuzlansku bolnicu, izvršavao je uspješno i sa punom odgovornošću Vahid Mešić. Izvjesno vrijeme sa simpatizerima NOP-a u redovima zelenokadrovaca u dobošničkom kraju na njihovom dezorganizovanju, pridobijanju za NOP i izvlačenju oružja i municije iz njihovih rezervi, bio je angažovan i Asim Omerdić.

Komandant Odreda Omer Gluhić održavao je vezu i sa svojim saradnicima koji su bili u redovima NOP-a u Lukavcu preko Osmana Tufekčića i Nazifa Suljkanovića, dr Ljudevita Jurinca, Marije Krsek, Dušanke Tabaković, Dimitrija Mičića, Stanka Drolca i drugih u Lukavcu. Ferhada Azabagića i Branka Stankovića u Bukinju i drugih.

Sa Gračanicom, preko Cvijete Hinjić, održavala je vezu iz Lukavca Hasnija Čerimagić. Uticaji NOP-a na željeznici bili su veoma snažni, a veze prema Doboju iz Lukavca preko Ibri Čerimagića i Šime Pleštića održavali su Đuro Vavrikov, Fadil Zečević, Brajko Salkić sa željezničkih stanica Lukavac i Puračić.

Snage NOP-a u Dobošnici, Gnojnici, Miričini i drugim selima okupljali su brojni aktivisti i odbornici kao Huso Softić, Mehmed Razić, Nuraga Cibrić, Salkan Ibrić. Hazim Kurtović i drugi koje je na vezi držao Osman Ibrahimović, predsjednik NOO-a, povezan s Tuzlanskim partizanskim odredom.

Veliku pomoć u povezivanju i konsolidaciji olabavljenih i uspostavljanju novih veza u redovima lukavačkih aktivista NOP-a pružio je neposredno Safet Čehajić, ranjeni komandir čete iz Odrada, koji je nakon liječenja u Šekovićima i Srebreniku kao rekonvalescent, bio upućen da u dubokoj ilegalnosti u Lukavcu učini sve da se organizacija NOP-a proširi i aktivira još više na zadacima koje je dobijala iz Okružnog partijskog rukovodstva, koje je iz rejona Smoluće djelovalo pod zaštitom Tuzlanskog partizanskog odreda.

Značajnu ulogu u održavanju i funkcionisanju veza koje su snage NOP-a iz Lukavca uspostavljale i održavale imali su i borci i aktivisti iz drugih sredina (Vehid Delibegović Roki, Neda Kerec, Muhamed Kešetović, Sabira Agić, Velinka Čakeljić, Slava Mičić, Soka Veselić i drugi), koji su kraće ili duže vrijeme djelovali i na području koje je prema Lukavcu obezbjeđivao Tuzlanski partizanski odred.

Konačnim oslobođenjem tuzlanskog basena, septembra 1944, stvoreni su uslovi za potpuno organizovano djelovanje svih snaga NOP-a u završnim borbama za oslobođenje tuzlanskog basena i cijele zemlje. Tada je u Lukavcu formirana nova komanda mjesta, zatim novi opštinski narodnooslobodilački odbor, jedinstven za do tada postojeće zasebne lukavačke opštine, konstituisana su partijska, omladinska i frontovska rukovodstva, koja su organizovala i vodila cjelokupan društveno-politički život do završetka rata.

SMOLUČKI PERIOD

Usljed navale jakih neprijateljskih snaga, partizanske jedinice su se, 10. novembra 1943. godine, povukle iz Tuzle u kojoj su boravile oko četrdeset dana. Nešto prije toga formiran je Tuzlanski NOP odred, koji se takode povukao iz Tuzle, a s njim i rukovodstvo Partije i SKOJ-a za Tuzlu, kao i veći broj naših saradnika i građana simpatizera NOP-a. Odred se kretao pravcem Živinice - Vukovije - Gračanica - Bučik - Kiseljak, da bi početkom januara 1944. godine preko Plana, Dobrnje i Brezika stigao na područje Srebrenika. Na tom putu vođeno je više borbi u kojima je bilo dosta poginulih i ranjenih. Već u Dubravama, a zatim i u Vukovijama, u noći između 11. i 12. novembra 1943. godine, iznenada nas je napao zeleni kadar. Među poginulima bilo je dosta i bolesnika, zatim staraca, žena i djece, koji su krenuli s Odredom iz Tuzle. Neprijatelj je, u decembru 1943. godine, preduzeo ofanzivu na naše snage, pa je i Odred bio na stalnom udaru. Neprestano smo manevrisali, izbjegavajući glavni udar neprijatelja, jer Odred još nije bio homogen i vojnički zrela i jaka jedinica, iako je u početku bio veoma brojan.

U drugoj polovini januara 1944. godine. Odred je učestvovao u napadu naših jedinica na Tuzlu. Dještovali smo s jugozapadne strane - prema Moluhama. Međutim, poslije četiri dana borbi, naše jedinice su bile prinuđene da se povuku uz dosta velike gubitke, a što nije mimošlo ni naš Odred.

Aprila 1944. godine, sa šireg područja sjeverno od Tuzle, povukla se glavnina snaga 3. korpusa s Oblasnim komitetom KPJ za istočnu Bosnu, u pravcu Šekovića. Tada se Tuzlanski odred nalazio na prostoru oko Srebrenika, odnosno Majevice, i stalno se sukobljavao sa dijelovima 13. SS divizije na prostoru između Humaca, Jasenice, Maoče i Srebrenika. Bila je u toku sedma neprijateljska ofanziva. Snaga Odreda je bila u nesrazmjeri prema snazi neprijatelja, a česte borbe su ga iscrpljivale i slabile njegovu udarnu moć. Time je Odred zapao u veliku krizu. Tada se njegovi manji dijelovi povlačeći se ispred znatno nadmoćnijeg neprijatelja, kreću u gotovo nepristupačan dio Majevice - prema Maoči. U nastaloj kriznoj

situaciji za Odred održalo se jezgro Odreda, oko dvadesetak boraca s Omerom Gluhićem na čelu, komandantom Odreda. Grupa je dobila radio-stanicu radi održavanja veza sa Štabom 3. korpusa i Oblasnim komitetom. Grupu su prema mom sjećanju, sačinjavali: Omer Gluhić, Ilija Đilas, koji je rukovodio radio-stanicom. Rasim Jogunčić. Jusuf Mukić Zorule, Adem Osmanbegović, Ahmet Šiljić Kadija, Taib Sarajlić, Slobodan Vokić, Zvonko Primorac, Abdulah Mujezinović Kadija. Slobodan Jošilović Bodo, Šefket Kunosić, ja i još neki. Kraće vrijeme, dok nije prošao glavni neprijateljski udar, grupa se sklonila u neke šikare u podnožju Majevice. Međutim, već nakon petnaestak dana i ova grupa boraca se počela osipati. U stvari. dezertiralo je šest drugova, jer nisu mogli izdržati napore i glad. Pojedinci su se sklonili zbog bolesti ili iscrpljenosti.

U tako izuzetno teškoj situaciji, kada je Odred činila samo grupa boraca, upućena je patrola u okolna sela radi nabavke hrane i prikupljanja podataka o neprijatelju. U patroli su bili: Ahmet Šiljić Kadija, Slobodan Jošilović Bodo, Šefket Kunosić i još dvojica boraca. U selu Rašljani patrola je naišla na neprijateljsku zasjedu. Tom prilikom poginuo je Kadija, a Bodo i Šefket su ranjeni i zarobljeni, dok se za sudbinu ostale dvojice ništa ne zna. Nakon mjesec dana, Šefket je pobjegao iz esesovačkog sabirnog logora u kojem je bio smješten i pridružio se Odredu koji je tada boravio u Smolući.

Nakon gotovo mjesec dana sklanjanja po šikarama Majevice. Odred se prebacio u selo Smoluću. na teritoriji opštine Lukavac. Tu smo se malo oporavili, došli sebi. i postali sposobni i za oružane akcije. Jedina naša veza bio je Miljo Marković iz Smoluće. Održavali smo i vezu radio-stanicom sa 3. korpusom i Oblasnim komitetom. Imali smo dva puškomitraljeza i dosta municije, što znači da smo mogli prihvatiti borbu s manjim četničkim i zelenokadrovskim posadama. Tako smo jednoga dana obaviješteni da su četnici pokupili stoku po Smolući, koju su namjeravali tjerati u Tinju gdje se nalazio njihov logor. Odmah smo se rasporedili, zauzeli smo položaje da ih u tome onemogućimo. Uz pucnjavu i poviku rastjerali smo četnike, a stoku vratili vlasnicima.

U vrijeme našeg boravka u Smolući Omer je. pomoću Milje, ugovorio sastanak sa četnicima Vaskrsije Milakovića Kikana. u nekom potoku u blizini Smoluće. Na razgovor smo pošli: Omer Gluhić. Rasim Jogunčić i ja. pošto smo prethodno postavili obezbjeđenje. Došlo je osam četnika s Kikanom na čelu. donijevši sa sobom pečeno jagnje. rakiju i drugo što su. svakako, opljačkali od stanovništva. Cilj sastanka je bio dogovor o vraćanju trojice partizana. koje su četnici ranjene i iznemogle zarobili. Nakon dužeg raz-

govora, Kikan je pristao da nam pusti zarobljene drugove, s tim da neko od nas pode s njima u Tinju. gdje je bio četnički logor, i da ih preuzme. Omer je za taj zadatak odredio mene. Dao mi je svoju dolamicu s oznakama komandanta Odreda i još dva šaržera za pika-vac, mada sam u futroli već imao četiri šaržera. Na brdu iznad Tinje ispalio sam jedan cijeli šaržer, jer su mi četnici prigovorili da mi je automat neispravan i da nemam municije. Potom sam odmah napunio oružje kako bih bio spreman u slučaju potrebe.

Došli smo u Tinju. Tu. među četnicima, nije bilo nimalo lako. Nastojali su da me isprovociraju, izgovarajući uvrede na račun Tita. Partije, naše borbe... Prišao sam zarobljenim partizanima i insistirao da podu sa mnom. Međutim, sva moja nastojanja nisu uspjela, jer su oni odbili da krenu. Stekao sam utisak da su bili uplašeni, smatrajući da ih četnici time samo provociraju da bi ih ubili, a da ih stvarno neće pustiti. Vidjevši sve to krenuo sam nazad. Čim sam malo odmakao, četnici su pucah za mnom. Iz predostrožnosti Odred je promijenio mjesto bivakovanja.

U ljeto 1944. godine, počeli su da nam se vraćaju bivši borci - naši drugovi, te ranjeni i bolesni partizani koji su radi oporavka bili bazirani po Smolući i drugim selima oko Lukavca i Srebrenika. Tada nam se pridružilo i nekoliko boraca o kojima je vodila brigu Komanda mjesta Lukavac - Puračić. Sa pridošlim borcima Odred je brojao oko 80 boraca i počeo je da vodi akcije protiv četnika i zelenog kadra, a napadao je i manja njihova uporišta.

Početkom avgusta 1944. godine, kroz Smoluću je prošao s 18. hrvatskom brigadom Franjo Herljević. njen komandant. Brigada se vraćala sa 11. divizijom iz centralne Bosne. Sa njima su stigli delegati sa Drugog kongresa USAOJ-a. među kojima je bio i drug Mićo Rakić, tada sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu. Pošto Omer nije bio tu. njih dvojica su razgovarali sa mnom. Tada su me kritikovali zbog održanog sastanka sa četnicima. zatim što nismo bili aktivniji u proteklom periodu, i slično, ističući da sa četnicima nema nikakvog kompromisa. Nakon kraćeg zadržavanja otpratio sam ih do ceste Tuzla - Lukavac. L' području Bistarca izvršeno je obezbjeđenje za prelaz Brigade preko ceste, a sve je urađeno dosta uspješno.

U avgustu 1944. godine iz grupe političkih radnika koja je stigla sa 18. hrvatskom brigadom iz centralne Bosne sa nama su ostali drugovi Mišo Vokić. član Okružnog komiteta SKOJ-a za Tuzlu i Muhamed Kešetović. član Okružnog komiteta SKOJ-a za Posavinu i Trebavu. Oni su pojačali politički rad u Odredu kao i na terenu.

jer je u to vrijeme Rado Perić, kao pomoćnik političkog komesara Odreda, bio baziran zbog bolesti.

U vrijeme našeg boravka u Smolući Mahmud Mešković Mašan je, kao jedan od kurira, dovodio dezertirale grupe pripadnika 13. SS divizije u Odred. To su bili snažni mladići koje su Nijemci mobilisali u Bosni i Hercegovini, a potom odvodili na višemjesečnu obuku. Nakon dolaska u Bosnu jedan broj njih je tražio vezu za prelazak u partizane. U tome su im pomogli ilegalni saradnici NOP-a iz Tuzle, prihvatili ih i organizovano ih slali u Odred. Tako se i usljed toga brojno stanje Odreda stalno povećavalo. Već tada smo djelovali kao obnovljen i ojačan Odred, čija se vojnička aktivnost osjećala na široj teritoriji. Akcije su bile usmjerene na likvidaciju četnika i zelenog kadra, te je uskoro većina sela lukavačkog i srebrečkog kraja bila oslobođena.

U to vrijeme, avgusta 1944. godine Omer Gluhić se sve više bavio političkim radom na terenu, pri čemu gaje najčešće pratio bivši njemački vojnik Andreas Russ. Obilazio je sela, uspostavljao kontakte sa aktivistima i narodom, organizujući ih da se uključe i daju doprinos našoj borbi. Zbog ovih obaveza Omer je samo povremeno navraćao u Odred i kratko se zadržavao, tako da je teret komandovanja Odredom postepeno padao na mene.

Pripremao se napad naših jedinica na Tuzlu, u čemu je i naš Odred imao određenu ulogu. Naime, pošto smo od naših saradnika dobili obavještenja o neprijateljskim snagama (ustaše i zeleni kadar), Odred je preduzeo napad na Lukavac i oslobodio ga 13. septembra 1944. godine. Iza toga oslobođen je i Puračić. Time je obuhvaćeno veoma veliko oslobođeno područje, na kojem se odvijao živ politički rad. Odred se dobro snabdio hranom i odjećom. Aktivno se pripremao za veće akcije. Radi obezbjeđenja, porušena je željeznička pruga od Lukavca do Bistarca i od Puračića prema Dobošnici, kako je neprijatelj ne bi mogao iskoristiti prilikom svog jačeg nastupanja.

Nekoliko dana poslije oslobođenja Lukavca, četa Jusufa Mućića Zorula. inače veoma hrabrog i odvažnog komandira, koja je bila u sastavu bataljona kojim je komandovao Mehmed Salahović Boljševik, dok je držala stražu prema Tuzli, uhvatila je i dovela u Štab Odreda ustaškog obavještajca i zločinca Stjepana Vujicu. koji je bio šef UNS-a u Tuzli.*)

•) Detaljnije o tome vidi: Mišo Vokić, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 3. str. 245-290.

Šesnaestog septembra 1944. godine Štab Odreda dobio je naredbu 3. korpusa da napada na Tuzlu, pravcem Bukinje - Kreka - Moluhe, sadjejtstvujući s ostalim našim jedinicama. Poslije slabijeg otpora, naše jedinice su ušle u grad 17. septembra 1944. godine. Bilo je to konačno oslobođenje Tuzle. Za sve borce, a posebno za nas koji smo iz Tuzle otišli u partizane, to je bio jedan od rijetkih radosnih trenutaka u toku rata.

Odmah poslije oslobođenja Tuzle. Odred se vratio u Lukavac i tamo, prema naredbi Štaba 3. korpusa, izdvojio 300 boraca radi popune 16. muslimanske brigade. Takode je izdvojen i jedan jači bataljon koji je ušao u. novu, 21. tuzlansku brigadu. Za komandanta bataljona određen sam ja, a za komesara Rade Perić. Preostali dio Odreda ostao je u Lukavcu radi daljih oružanih akcija protiv Nijemaca i domaćih izdajnika, kojih je još uvijek bilo mnogo u ustaškim, zelenokadrovskim i četničkim formacijama.

NA OBAVJEŠTAJNIM ZADACIMA

Početkom marta 1944. godine formirana je 38. istočnobosanska divizija u koju sam. iz Štaba 3. korpusa, raspoređen na dužnost radio-telegrafiste. Divizija se tada nalazila u Trnovi. Bila je još u formiranju. U sastav Divizije ušle su: 17. majevička i 18. hrvatska brigada. Pored ove dvije brigade, trebalo je da se formira još jedna brigada iz sastava Tuzlanskog i još nekih NOP odreda.

Još u toku formiranja 38. divizije otpočela je sedma neprijateljska ofanziva. Glavni njen udar bio je usmjeren na sjeveroistočnu Bosnu, tako da 38. divizija nije ni stigla da se kompletira, već je za čitavo vrijeme trajanja te ofanzive vodila teške borbe imajući u svom sastavu samo 17. majevičku brigadu. Naime, 18. hrvatska brigada, koja se u to vrijeme nalazila u Posavini, bila je odsječena od sjeveroistočne Bosne i primorana da se prebaci u centralnu Bosnu, gdje je i ostala za cijelo to vrijeme.

A NOP odredi od kojih je trebalo da se formira još jedna brigada bili su angažovani u stalnim i teškim borbama, posebno Tuzlanski NOP odred, koji se nalazio najednom od najtežih pravaca neprijateljskog udara. Zbog tako teških i iscrpljujućih borbi većina NOP odreda, već polovinom maja 1944. godine, bila je znatno oslabljena, tako da više nisu predstavljali neke jače borbene jedinice. Tuzlanski NOP odred, koji je tada bio jedan od najjaćih, u sjeveroistočnoj Bosni, takođe je bio desetkovan. Pored toga, iz njegovog sastava otišlo je dosta boraca i kadrova za popunu 17. majevičke brigade i drugih jedinica.

Od početka sedme ofanzive, pa sve do konca maja 1944. godine. 38. divizija je, uglavnom, vodila borbe na području Majevice. Semberije i na dijelu Posavine. Neprijatelj je. u prvoj polovini aprila 1944. godine, pošto je zaposjeo Majevicu i onemogućio da se Divizija izvuče iz obruća i prebaci za Šekoviće, imao namjeru da je uništi na sektoru između Majevice i rijeke Save. Divizija je tada vodila borbe na staroj Majevici, te ocijenivši namjeru neprijatelja, napravila rizičan manevar, ali i jedini mogući izlaz. Naime, tog istog dana. naveće, krenula je preko stare Majevice prema Posavini i došavši na domak Brezovog Polja, u samu zoru. krenula prema Za-

gonima, Suvom Polju i stigla u Trnovu. Sve se to odigralo za noć i dan. Neprijatelj je izgubio trag Diviziji, jedino je manja borba vodena u Zagonima, jer se tu slučajno zatekla neka manja SS jedinica. Kad je otpočela borba komandant, komesar i načelnik Štaba Divizije bili su pored radio-stanice, na kojoj sam održavao vezu. Čuo sam njihov razgovor. Komandant, Miloš Zekić, je rekao načelniku da se naredi Pratećoj četi da ne troši municiju, jer je 17. brigada bez municije, već da pošalje svoju municiju u Brigadu. Može se samo pretpostaviti kakva je to bila situacija, kada se jedinica nade u ravničarskom kraju, odsječena od svojih snaga, a bez municije. U toj borbi zaplijenjen je od esesovaca prijemnik radio-stanice tipa TORN.

Predveće smo stigli u Trnovu, gdje se nalazila partizanska bolnica u bazama. Uzevši bolnicu sa sobom. Divizija je krenula u Šekoviće. Za ovaj smjeli podvig 3H. divizija je pohvaljena od Vrhovnog Štaba, što je prenijela i »Slobodna Jugoslavija«.

Početkom maja 1944. godine 38. divizija se ponovo našla na Majevecu. Tada su vodene teške borbe, od Jelice do Srpske Jasenice. Bilo je mnogo naših ranjenika, koji su ostavljeni kao bolesnici u bazama u Mačkovcu. Ovu bolnicu su kasnije otkrili četnici i zajedno sa esesovcima pobili ranjenike i bolničko osoblje.

U drugoj polovini maja 1944. godine vodila se jedna od odlučujućih bitaka sedme ofanzive. Borbe su vodene na sektoru Srpske Jasenice. Straže i na obroncima stare Majevice. Tada su na tom području bile i vojvođanske divizije.

Pošto je neprijatelj skoncentrisao ogromne snage na području sjeveroistočne Bosne, to su Štab 3. korpusa i Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu odlučili da povuku sve naše snage sa tog područja na lijevu stranu rijeke Spreče i dalje prema Kladnju, Vlase-nici i Šekovićima.

Da ne bi sjeveroistočna Bosna ostala potpuno odsječena od naših snaga. Štab 3. korpusa i Oblasni komitet su odlučili da se iz Tuzlanskog NOP odreda formira jedna operativno-obavještajna grupa, od 15 do 20 ljudi, koja bi i dalje ostala na tom području, a da preostali dio Odreda se povuče s našim jedinicama.

Sa divizijama koje su tada vodile borbu na pomenutom području, nalazio se i Štab 3. korpusa. Ja sam tada bio radio-telegrafista u 38. diviziji. Pozvan sam u Štab Korpusa, gdje mi je obavještajni oficir Korpusa, pukovnik Drago Mažar, saopštio da sam raspoređen u grupu Odreda koja ostaje na tom području, kao radio-telegrafista. Takode mi je ukratko rekao o značaju zadatka i dodao

da stanica ne smije propasti, ne radi njene vrijednosti, već radi zadatka zbog kojeg se ostaje na tom sektoru.

Radio-stanica koja nam je dodijeljena bila je potpuno nova, američke proizvodnje, tipa SCR-80. Bila je prilagođena za rad u posebnim uslovima. Mogla je da radi na pogon akumulatora - preko unoforma (pretvarača) i na mehanički (nožni) pogon, pomoću generatora. Pošto u tadašnjim uslovima nije bilo mogućnosti za punjenje akumulatora, to se predaja depeše mogla obavljati samo pomoću generatora, dok se prijem depeše obavljao pomoću specijalnih baterija tipa TOP, kojih smo imali dovoljno.

Radio telegrafista 3. korpusa i ja napravili smo plan radio-veze sa odgovarajućim pozivnim i kontrolnim znacima. Po ovom planu veza je trebalo da se održava dva puta dnevno, i to u četiri i dvadeset jedan sat. a po potrebi i mogućnosti veza se mogla, bilo šifrovano ili pomoću »KODA«, zakazivati i češće. Pošto je radio-plan pravljen 19. maja. odnosno na dan kada smo dobili zadatak da ostanemo na Majevidi, to je bilo predviđeno da održavanje veze otpočne 25. maja 1944. god. Vrijeme od šest dana (od 19. do 25. maja) trebalo je iskoristiti za to da se stanica locira, tj. da se nađe pogodno i sigurno mjesto, s obzirom da se Štab 3. korpusa nalazio u pokretu.

Devetnaestog maja naveče sastao sam se sa grupom Odreda za koju je zadužen komandant Odreda Omer Gluhić. To su bili sve stari iskusi borci, većinom starješine jedinica Odreda. Gluhić je bio major. Upitao me je odakle sam i rekao drugovima da sam radio-telegrafista koji je dodijeljen njihovoj grupi. Gluhićev prvi nastup i način ophođenja mi se dopao. Više je ličio na komesara i narodnog čovjeka nego na komandanta, što je doprinijelo da se toliko vežem za Tuzlake i da se sa njima osjećam kao sa svojim Krajišnjicima. U grupi su, koliko se sjećam imena, tada. pored Omera Gluhića. bili: Adem Osmanbegović, Nebojša Spasojević, Vehid Begić, Jusuf Mukić Zorule, Ahmet Šiljić Kadija, Rasim Jogunčić, Slobodan Vokić, Abdulah Mujezinović Kadija, Šefket Kunosić, Taib Sarajlić, Memiš Džanić, Slobodan Jošilović, Božidar Popović Popac i drugi.

Kasno naveče. 19. maja 1944. godine, naša grupa je krenula u staru Majevidu. ne tako daleko od mjesta gdje su tog dana vodene najžešće borbe u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi. Imali smo jednog konja za prenos radio-stanice do prvog mjesta odredišta. Kasnije ga nismo mogli koristiti, već smo stanicu sami nosili. Bili smo veoma dobro naoružani, većina nas je imala automate, pištolje i bombe. a municije koliko smo mogli nositi. Imali smo i mitraljez.

Prvo smo se locirali na staroj Majevidici, u jednom potoku ispod brda Straža, na kojem su esesovci držali položaj. Naša grupa je morala u početku da se tu zadrži, jer nije mogla da se dalje kreće, dok se ne ispita teren. Tu su pored esesovaca, četnici i zeleni kadar zaposjeli cijelo područje Majevice.

Čim smo se locirali na pomenutom mjestu slali smo patrolu radi izviđanja terena. Stupali smo u vezu i sa našim saradnicima, prikupljali podatke o neprijatelju i obezbjeđivali hranu. Taj zadatak je, u prvo vrijeme, bio vrlo težak. Esesovci su, naime, držali važnije položaje i veća naselja, dok su zelenokadrovci i četnici bili po selima. Teror je vršen nad našim simpatizerima. Mnogi naši odbornici i saradnici bili su poubijani ili otjerani u logore, a narod uplašen. Zbog takve situacije teško se moglo stupiti u vezu i biti siguran u nekoga. Mnogi naši drugovi koji su išli na ovaj zadatak su stradali. Tako je jedna naša patrola stradala naišavši na neprijateljsku zasjedu. Tada je poginuo Ahmet Šiljić Kadija, a Slobodan Jošilović i Šefket Kunosić su ranjeni i zarobljeni, dok su dvojica drugova nestala. Kunosić je kasnije pobjegao iz logora i došao u našu grupu kad smo se nalazili u Smolući. Ja sam, na svoj zahtjev, u prvo vrijeme, išao sa drugovima u patrolu i kraća izviđanja, ali mi je Gluhić to kasnije zabranio.

Kako je već planom bilo predviđeno, prvu radio-vezu održao sam sa Štabom 3. korpusa 25. maja u 04 h. Noć 24/25. maja bila mi je čini mi se, najduža u NOB-i, misleći da li ću uspjeti da iz tog dubokog potoka uspostavljam radio-vezu. Na moju veliku radost, a i na radost moga druga, radio-telegrafiste u Korpusu, Atilija Duplančića, zvanog Mate, veza je uspostavljena za nekoliko minuta. Osjećala se radost i u našoj grupi, jer se vidjelo da imamo vezu sa našima. Za ovu prvu radio-vezu Gluhić i Nebojša Spasojević su imali pripremljenu depešu, koju sam predao. Pošto iz Korpusa nije bila pripremljena depeša, zakazana je ponovo veza za jedan sat, tj. u 05 h. Pripremljena je depeša od Štaba Korpusa. Inače, veza je, zavisno od situacije, ponekad uspostavljana i po nekoliko puta u toku dana.

Za radio-stanicu, u svakom mjestu gdje smo boravili, pravljeno je sklonište u zemlji. Poslije svake održane veze radio-stanica je ponovo stavljana u sklonište. Sklonište za stanicu obično je pravljeno oko nekoliko stotina metara udaljeno od mjesta gdje se grupa nalazila, a pravljeno je tako što smo iskopali rupu, a iskopanu zemlju odnijeli daleko od skloništa. Na dno rupe stavljali smo komad drveta, radi izolacije od vode. Stanica je imala specijalnu kutiju od impregniranog platna, tako da nije bilo opasnosti od kiše. Spakovana stanica sa priborom je prekrivena šatorskim krilom, a zatim

potrpana suvim lišćem i granjem, tako daje bila dobro maskirana. Takode smo maskirali i prilaz stanici, stazu smo obično prekrivali granjem da se trag ne primijeti.

Na mjestu gdje smo se prvi put locirali na staroj Majevidi ostali smo oko 15-20 dana. Za to vrijeme radio veza je redovno održavana, ali je bilo teško održavati veze sa saradnicima na terenu. Teško se dolazilo do bilo kakvih podataka, pa i do hrane se skoro nije moglo doći. Zavlada je glad, tako da je većina drugova bila potpuno iscrpljena. Zbog takve situacije mnogi drugovi su postavljali zahtjev da se ide na neki drugi teren, ali nije bilo lako da se na to odlučimo, zbog radiostanice, jer je bilo veoma rizično poći sa stanicom.

Jednog kišnog dana, predveče, slučajno je naišao neki seljak sa psom. koji je zalajao na našeg stražara. Na straži je bio Taib Sarajlić. Kad je primijetio stražara, seljak se dao u bjekstvo. i to u pravcu neprijateljskih položaja. Računajući da će seljak obavijestiti neprijatelja o našem prisustvu, odmah je održan sastanak na kojem je odlučeno da se u toku noći udaljimo sa tog mjesta. Prije pokreta smo uspostavili redovnu vezu sa Korpusom u 21 h. Obavijestili smo ih da ćemo biti u pokretu na neodređeno vrijeme, s tim da nas njihov radio-telegrafista sluša svaki dan u predviđeno vrijeme, jer nismo znali kad ćemo biti u mogućnosti da im se javimo. Sa tog mjesta smo se premjestili malo dalje. Tu smo i prenoćili. Sutra, prije zore. krenuli smo dalje u pravcu Srpske Jasenice. Zadržali smo se u jednoj šumi. gdje smo planirali da predanimo. Tu smo naišli na nekog seljaka, kojeg je Popac od ranije poznao. Sa tim seljakom, koji se zvao Jovan, dogovorili smo se da dode predveče i da donese nešto hrane. Bili smo oprezni, da seljak, eventualno, ne dovede četnike, pa smo se malo dalje pomjerali, a Popac i još jedan drug su ostali da osmatraju i da sačekaju seljaka. Seljak je došao kako je dogovoreno i donio je kukuruznog hljeba i sira. Tada mu je saopšteno da će nas provesti do Tinje - mislim da mu je Gluhić za tu uslugu odmah platio.

To isto veče, oko 21 h, krenuli smo prema Tinji, odnosno selu Smoluća. Seljak nas je vodio do nadomak Tinje i onda se vratio. Došli smo u jednu šumu, blizu Smoluće. Tada je Gluhić poslao patrolu da pronade Milju Markovića, našeg odbornika.

Od Milje Markovića dobiveno je dosta podataka, kako o neprijatelju, tako i o našim drugovima koji su se tu sklonili. Naime, u Smolući se nalazio priličan broj bivših boraca Tuzlanskog odreda i političkih radnika, koji su se tu zadržali. Tada je dogovoreno da Marković pronade sigurnog čovjeka - vodiča, koji bi sa nekoliko na-

ših drugova iz grupe pošao na staru Majevicu po radio stanicu. Marković je za nekoliko dana pronašao čovjeka za kojeg je garantovao da je siguran. Taj vodič se zvao Pero. Bio je četnik. U grupi nas je bilo 4-5 ljudi, Jusuf Mukić Zorule. Memiš Džanić, ja i još dvojica drugova, čijih se imena ne sjećam, i vodič Pero.

Krenuli smo oko 21 h na Majevicu. Vodič Pero je bio u četničkoj uniformi, a znao je i četničku lozinku. Te noći bila je velika pomrčina, što je nama odgovaralo. Prošli smo skoro kroz sam Brezik u kome su tada bili esesovci. U zoru smo stigli na staru Majevicu. Tu smo se sklonili u šumu, udaljenu oko 500 m od mjesta gdje se nalazila skrivena radio-stanica. Dvojica drugova i ja pošli smo po stanicu, a vodič i druga dvojica su tu ostali da osmatraju teren. Kad smo stanicu izvadili iz skloništa, pokušao sam da slušam da slučajno ne zove radio-telegrafista Korpusa. Međutim, nije se javljao, a ja predajnik nisam smio da uključim, jer smo bili blizu puta, pa bi se čulo zujanje generatora.

Kad se smračilo krenuli smo sa stare Majevice u Smoluću. Pošto smo bili odmorni, a i hrane smo imali dosta, mogli smo da idemo dosta brzo. U Smoluću smo stigli bez problema. Vodič je htio da skрати put i da idemo kroz Brezik, ali ja sam rekao drugovima da je to rizično, jer u slučaju da nas patrola zaustavi odmah bi primijetili radio-stanicu. Vodiča smo vratili na oko dva km prije nego što ćemo stići do naših drugova.

Pošto smo u Smoluću stigli baš u vrijeme kad je po planu trebalo da se održi veza, odmah sam montirao stanicu i za kratko vrijeme veza je uspostavljena. Odmah smo zakazali vandrednu vezu za jedan sat, kada su uslijedile depeše s obje strane. Tada je bilo već dosta interesantnih podataka. Kuriri su stizali sa više strana, a naročito iz Tuzle, pa je radio veza održavana po nekoliko puta dnevno.

U toj šumi, između Smoluće i Tinje, nakon izvjesnog vremena, došlo je na zahtjev jaseničkih četnika do sastanka između njih i našeg rukovodstva. Interesantno je da su četnici, mada smo kratko bili tu, saznali za nas, čak su znali i da je Gluhić tu. Koliko se sjećam Gluhić je odbio prvi zahtjev četnika za sastanak, ali pošto se kasnije saznalo da kod četnika ima nekoliko naših zarobljenih drugova, pristalo se na sastanak, pod uslovom da nam četnici oslobode te drugove i vrate svu njihovu opremu sa oružjem i odjećom. Kad je došlo do sastanka, koliko se sjećam, četnici su tražili da naše jedinice, kad se vrate na ovo područje ne progone četnike, s tim da ni oni nas neće dirati. Gluhić na to nije pristao. Rekao je četničkom komandantu da se zbog toga nismo sastali, već radi oslobađanja naših drugova. Rekao je takođe da što se tiče toga kako će naši postu-

pati prema njima, zavisi od težine zločina koje su počinili prema našim odbornicima i simpatizerima.

Tada je Gluhić odredio Popca da pode sa četnicima u Tinju i preuzme naše drugove. Četnici se nisu u potpunosti pridržavali dogovora. Koliko se sjećam, tada ili nešto kasnije pustili su naše drugove, ali nisu vratili oružje i drugu opremu, koju su opljačkali od naših drugova.

Nakon izvjesnog vremena četnici su ponovo tražili da se sastanu sa Gluhićem, odnosno našom grupom, ali pošto smo već bili obaviješteni o četničkim planovima da nas na jedan lukav način likvidiraju, do tog sastanka nije došlo.

Prilikom ranijeg povlačenja naših jedinica sa ovog terena, tu je ostalo deset naših drugova, političkih radnika, ranjenih i bolesnih drugova. Nakon dolaska Omera Gluhića i njegove grupe, svi su se oni priključili nama. Tako je naša mala grupa postala brojnija i za kratko vrijeme stvorena je jaka operativna jedinica. Nisu nam se priključivali samo drugovi koji su se tu sklonili, već su iz Tuzle često dolazili pojedinci a i čitave grupe. Tu su se tada već nalazili i politički kadrovi, članovi Okružnog komiteta Partije i SKOJ-a. Štab 3. korpusa i Oblasni komitet su upozorili da nagli pridolazak ljudi i stvaranje velike jedinice u neposrednoj blizini neprijateljskih garnizona može biti opasno, jer je veća mogućnost da nas neprijatelj otkrije, a trebalo je voditi računa i o zadatku zbog kojeg je grupa i ostavljena na ovom terenu. Zbog toga Gluhić je izvršio reorganizaciju. Formirane su tri grupe, od kojih je jedna bila jača, sastavljena od pridošlih boraca. Ta grupa je bila veća operativna jedinica, koja je mogla da primi borbu i da napada kad to bude potrebno, a kretala se dosta udaljeno od ostalih grupa. Druga grupa bila je sa Gluhićem i u njoj su bili politički radnici, kuriri, tehnika. Treća grupa je imala radio-stanicu, ona je imala svega 4-5 ljudi. U ovoj grupi su stalno bili Nebojša Spasojević. Adem Osmanbegović, Vehid Begić i Ilija Dilas. Miljo Marković je bio neposredna veza između Gluhićeve i naše grupe.

Od dolaska u Smoluću radio-stanica bila je bazirana u jednoj šumi iznad samog potoka, nedaleko od Miljine kuće. Radio-veza je funkcionisala normalno, sem u dva slučaja. Naime, četnici su jednog dana, u samo svanuće, došli do Miljine kuće. Miljo je takođe u to vrijeme bio u šumi, blizu radio-stanice. Kad je primijetio četnike, odmah je našu grupu obavijestio i krenuo sa nama u pravcu Lukavca u obližnju šumu. Pošto četnici nisu našli Milju, zbog kojeg su i dolazili, povelili su njegovu porodicu i stoku, kao i stoku još nekih seljaka i potjerali za Tinju, gdje im je bio logor. Naša operativna

grupa na čelu sa Popcem. iako je bila dosta udaljena, kada je obaviještena da su četnici u neposrednoj blizini baze radio-stanice, krenuli su ubrzanim maršem. Usput su sreli četnike koji su gonili narod i opljačkanu stoku. Tada su naši borci otvorili vatru na četnike. Narod je oslobođen, a četnici su pretrpili takav strah da se više nikad nisu usudili doći u Smoluću. Tog dana je održana samo jedna veza. i to kasno uveče.

Isto to veće u selo je stigla grupa esesovaca, koju je poslala partijska organizacija iz Tuzle. Dovedi su ih kuriri, koji su inače bili stalna veza Tuzla - Smoluća. Esesovci su bili pod punom ratnom spremom. Čak su neki donijeli dupla odijela. To veće je bilo posebno raspoloženje. Miljo je spremio večeru za sve. I ti, tad već bivši esesovci, bili su sretni što su nam se priključili, rekavši da bi se i ostali predali, kad bi znali šta su partizani.

Drugi slučaj, kad se veza nije mogla redovno održavati, dogodio se kad je zeleni kadar, po naređenju njemačkog garnizona u Lukavcu, krenuo da čisti sela od partizanskih grupa. Pošto smo bili obaviješteni o njihovom dolasku, prethodno smo održali radio vezu, stanicu dobro maskirali i krenuli sa Miljom u šumu prema Lukavcu. Naša operativna grupa je spriječila zeleni kadar da uđe u Smoluću.

Već u avgustu 1944. godine Smoluća je bila centar gdje su djelovali ne samo dijelovi naših grupa, već i političke organizacije, novi NOO, omladina i dr. Tu su bili i neki članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla. Pored političkih kadrova, koji su se tu našli, dolazili su i novi iz Tuzle. Jačali smo ne samo politički, već i vojnički. Odred je dobio svoju pravu formacijsku organizaciju, od desetine do komande bataljona. Već tada dijelovi Odreda počinju sadjeistvovati sa našom brigadom na dijelu Posavine.

Početkom septembra 1944. godine Tuzlanski NOP odred, nakon svog oporavka, prvi put se kompletan sakupio u Smolući, gdje je bio postrojen za smotru. Tada je Gluhić govorio. Stanovnici Smoluće su takođe prisustvovali tom svečanom činu, donijevši dosta hrane za borce. Tada je prvi put radio-stanica iznesena iz svoje baze i stavljena pred postrojeni Odred. Većina pripadnika Odreda bila je iznenađena kad je vidjela da su imali radio-stanicu, za koju nisu ni znali, a posebno su bili iznenađeni bivši esesovci.

Poslije ove svečanosti uslijedio je i moj rastanak sa Tuzlanskim odredom. Gluhić mi je tada saopštio da, po naređenju Štaba 3. korpusa, treba da predam radio-stanicu 18. hrvatskoj brigadi koja se tada nalazila u Srebreniku. Gluhić mi je dao dva druga, koji su pošli sa mnom do 18. hrvatske brigade. Tako se završio moj bo-

ravak u Tuzlanskom odredu, za koji me vežu drage i nezaboravne ratne uspomene, iako sam u njemu proveo relativno kratko vrijeme.

Govoriti o Tuzlanskom NOP odredu, a ne reći ništa više o Tuzli i Tuzlacima, kao i o stanovništvu Smoluće, bilo bi nepravda, jer su mnogo pomogli da se naša grupa održi na tom terenu i da u potpunosti izvrši zadatak. Iz Tuzle je do nas stizalo, osim podataka od izuzetne važnosti, i razni materijal, lijekovi, neophodan materijal za propagandnu tehniku, cigarete i drugo. A kad smo došli u Smoluću, svako od nas se osjećao kao da je u svom rodnom mjestu. Nisu samo članovi KPJ i SKOJ-a činili sve da nam pomognu, već je cijelo selo bilo uz nas. Mislim da nije bilo omladinca, pa ni starijih, koji nisu znali da se tu u selu nalazi Gluhić sa svojom grupom, ali nas nikad niko nije odao. Iako su i sami oskudijevali u hrani, za nas je uvijek bilo. Posebno treba istaći Milju Markovića, koji je bio naša glavna veza kad smo stigli u Smoluću. Angažovao se mnogo na povezivanju sa našim drugovima koji su se nalazili u Smolući, a i na uspostavljanju veze sa Tuzlom. Njemu je bilo povjereno da sa nama obezbjeđuje radio stanicu, da održava vezu između Gluhića i naše grupe i da našu grupu obezbjeđuje hranom itd. Bilo je i drugih aktivista koji su dali sve od sebe da NOP još više učvrsti svoj korijen među širokim narodnim masama.

POSTAVLJENI ZADACI SU IZVRŠENI

Oslobođenjem Tuzle, oktobra 1943. godine, intenzivirana je politička aktivnost snaga narodnooslobodilačkog pokreta. Svako-dnevno su održavani skupovi kako bi se što veći broj stanovništva vezao za NOP, a onaj kolebljivi dio se otrgnuo od uticaja reakcije koja je još uvijek uporno vršila svoju propagandu, l'poredo sa tom političkom, odvijala se i intenzivna kulturno-prosvjetna aktivnost, koja se sastojala u davanju priredaba, igranki za omladinu i slično. Zahvaljujući svemu tome u redove NOV-e svrstava se veliki broj radnika, seljaka i inteligencije, između ostalih i iz redova muslimanskog i hrvatskog življa. Od tih novih dobrovoljaca formiran je u toku oktobra i Tuzlanski NOP odred. Ja sam određen za komandanta 1. bataljona.

Poslije izlaska iz Tuzle. Odred se nalazio na liniji koja je zatvarala pravac Tuzla - Živinice - Kladanj. Početkom decembra 1943. godine, neprijatelj je preduzeo još jednu ofanzivu. šestu po redu. da uništi naše jedinice.

Tuzlanski NOP odred je djelovao vojnički i politički. Prve borbe vodio je sa zelenokadrovcima na području Vukovija i Gračаницe, kada su nas iznenadili i nanijeli gubitke. Iza toga Odred se sredio i sredinom decembra je u borbi sa zelenokadrovcima zarobio 24 pripadnika ove kvinslinške formacije, a više ih je ranjeno.

Glavni pravci političkog djelovanja išli su preko partijskih i terenskih radnika i odbornika, usmjereni na objašnjavanje stanovništvu značajnih događaja koji su se u to vrijeme zbili. Radi se o odlukama Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH-a). održanom u Mrkonjić-Gradu. i Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a). održanom u Jajcu krajem novembra 1943. godine. Cilj je bio objasniti te odluke narodu i na taj način ih popularisati.

Odred se. do kraja decembra, zadržavao na relaciji Živinice - Kladanj - Konjuh. da bi potom jedne večeri prešao Spreču i prebacio se na teren Srebrenika. gdje ga je zateklo naređenje Štaba 3.

korpusa, izdato 13. 1. 1944. godine za napad na neprijateljsku posadu u Tuzli, u sklopu djeljstva drugih naših jedinica.

Odred je učestvovao u tom napadu iz Moluške rijeke prema Moluhama. i to danju po vrlo teškom pristupu do neprijateljskih bunkera. Borci su došli do bunkrera i uhvatili se u koštac sa neprijateljem i gotovo bili ovladali tim terenom. Tu smo ostali gotovo do pola dana, kada smo dobili naređenje da se povlačimo, jer je u to vrijeme neprijatelj dobio pojačanje.

Ovaj napad nije uspio. Odred je imao poginulih i ranjenih boraca. Poslije napada Odred se vratio u Srebrenik sa zadatkom da djeluje prema Tuzli, Lukavcu, Smolući i Dobošnici, te da radi na mobilizaciji novih boraca i učvršćenju NOP-a u selima.

Pored Komande mjesta u Srebreniku donesena je, u januaru mjesecu 1944. godine, odluka da se osnuje Komanda mjesta u Breziku. a za komandanta su imenovali mene. Iz Brezika su svakodnevno slate patrole u izviđanje prema Tuzli, Lukavcu i Smolući. Ova komanda je funkcionisala sve do početka sedme neprijateljske ofanzive.

Odred je održavao veze između Majevice i Tuzle. Preko Odreda su saradnici NOP-a iz Tuzle, Lukavca i drugih mjesta slali Štabu 3. korpusa i Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu mnoge svoje izvještaje, a takode su i primale propagandni materijal, koji je štampan u partizanskim štamparijama u Birču i Majevidi. Sedma neprijateljska ofanziva počela je u sjeveroistočnoj Bosni oko polovine marta 1944. godine, prebacivanjem 13. SS divizije »Handžar« iz Srema na Majevidu i Semberiju, a područje Srebrenika bilo je ovom ofanzivom obuhvaćeno tek početkom aprila 1944. godine.

Pored »Handžar« divizije učestvovala su i druge neprijateljske i kvislinške snage: ustaše, četnici i zelenokadrovci. Ovu ofanzivu okupator je izvodio postepeno, sa temeljitim rasporedom svojih snaga i dužim zadržavanjem na zauzetim mjestima. Tako je bilo sa područjem Srebrenika i ostalih mjesta oko Srebrenika, što je stanovništvo i Odred dovelo u vrlo tešku situaciju.

Tuzlanski partizanski odred se. u to vrijeme, kretao na teritoriji srebreničke opštine, koristeći planinu Majevidu. Dobro se sjećam, kada se Odred, oko 1. maja, okupio u jednoj šumi između Brezika i Smoluće. Tada je borcima govoreno o značaju 1. maja. a između ostalih, recitovao je Hasan Odobašić.

Ova neprijateljska ofanziva je dulje potrajala. U ovom periodu odlučeno je da se jednim dijelom boraca Tuzlanskog odreda popuni Majevička brigada, a da se na području Smoluće ostavi jedna

grupa boraca Odreda i nekoliko partijskih radnika sa radio-stanicom, među kojima sam se i ja našao.

Zadatak nam je bio da preko određenih uhodanih kanala vršimo prikupljanje podataka o neprijatelju i njegovim namjerama na ovom području. Stanovništvo Smoluće i okolnih sela. najvećim svojim dijelom, bilo je uz NOP, što nam je omogućavalo da se u slučaju napada sklonimo na sigurno mjesto. Sa narodom smo razvili čvrste međusobne veze i zadobili razumijevanje i podršku gotovo cjelokupnog stanovništva Smoluće i okoline. Organizovali smo obavještajnu službu o pokretima neprijatelja, kako bismo na vrijeme poduzeli mjere predostrožnosti.

Glavni naši kanali i oslonci su bili u Smolućoj, Crvenom Brdu, Lukavcu i Tuzli. Veza sa partijskim rukovodstvom je funkcionisala dobro, tako da su svi materijali, na vrijeme, dostavljani u Smoluću, odakle su preko radio stanice*) davana posebna obavještenja. Pored radio-stanice. raspolagali smo i sa radio-aparatom, šapirografom za umnožavanje i slično.

Oko polovice jula 1944. godine na područje Smoluće stigla je 16. vojvođanska divizija. Za vrijeme kraćeg boravka na ovom terenu snabdijela se sa svim potrebnim materijalom. Popunila se sa borcima koji su se tu nalazili, bilo da su liječeni ili da su bili izgubili vezu sa svojim jedinicama.

U ljeto 1944. godine došlo je u samoj 13. SS »Handžar« diviziji do previranja, neslaganja i razdora prouzrokovanih raznovrsnim unutrašnjim, pa i vanjskim razlozima. Zavedeno ljudstvo je izgubilo motive za dalje zločine.

Zbog svojih velikih zločina koje su činili u borbama protiv stanovništva, došli su u veliku nemilost kod naroda i tako u narodu bili omrzli.

O takvoj situaciji u 13. SS diviziji stigle su vijesti i u Štab 3. korpusa, pa su se u to vrijeme grupe i grupice esesovaca sa naoružanjem predavale našim jedinicama. Tada je i naša grupa, koja je činila jezgro Tuzlanskog NOP odreda, bila jedna od prihvatnih stanica. Stanje rasula zahvatilo je i zelenokadrovsku formaciju. Time su bili stvoreni uslovi za naglo brojčano jačanje Odreda.

U avgustu 1944. godine u ovaj kraj su ponovo došle naše jedinice. One su izvršile napad na neprijateljsku posadu u Srebreniku, a Tuzlanskom odredu je dato u zadatak da zatvori pravac Lu-

*) Radio stanicu smo dobili preko Štaba 3. korpusa u drugoj polovici maja 1944. godine u Jasenici. Sa istom smo otišli u šume Majevica i odatle dalje djelovali, a nešto kasnije smo se prebacili u Smoluću.

kavac - Smoluća - Dobošnica i da ovu teritoriju čisti od zelenog kadra.

Nakon nekoliko dana naše jedinice su se uputile prema Gradačcu. U međuvremenu je Štab 3. korpusa pozvao Omera Gluhića, Adema Osmanbegovića, mene i još nekoliko drugova da krenemo sa njim.

Toga dana, u pokretu, imali smo više okršaja, sa neprijateljem, a najteža borba je bila na brdu Monju. kod sela Doborovaca. Fredveče stigli smo sa Štabom u Vučkovce - blizu Gradačca. Tu me pozvao načelnik Štaba 3. korpusa i dao u zadatak da se odmah vratim na slobodnu teritoriju u Smoluću, jer ću tamo trebati za potrebe NOP-a. rekavši mi da uzmem pratnju od pet boraca.

Tako sam i uradio. Pred sam mrak krenuo sam sa pratnjom iz Vučkovaca u Smoluću. Nakon desetak dana. pošto je od grupe građana iz Lukavca obaviješten da u mjestu nema neprijatelja. Odred je ušao u Lukavac.

Najvažniji zadatak nam je bio da osiguramo Fabriku sode od sabotaze. Odmah je formirana Komanda mjesta sa sjedištem u Fabrici. Za komandanta su postavili mene, za komesara Ivana Rižovskog, a za sekretara Ekrema Nuhića. Odmah su preduzete sve mjere bezbjednosti. Prvo su porušeni svi mostovi na putevima koji vode prema Puračiću, Gračanici i Tuzli. Patrole su pretresale teren prema Puračiću i dolini Spreče. Jednoga dana patrola je uhvatila njemačkog pukovnika i jednog podoficira, razoružala ih i predala Komandi mjesta. Tu je izvršeno njihovo saslušanje. Kazali su da su radili u Komandi mjesta u Tuzli, te da su pobjegli prema Doboju kako bi uhvatili vezu sa njemačkim jedinicama.

Saslušanje zarobljenih Nijemaca išlo je preko određene grupe ljudi za te poslove. Neposredno iza zarobljavanja ovih Nijemaca, došao je iz Tuzle Stipe Vujica i rekao da je došao da nam javi da su se njemačke i ustaške snage iz Tuzle povukle, pozivajući nas da idemo u Tuzlu. Zadržali smo ga zajedno sa zarobljenim Nijemcima i odmah obavijestili Štab Korpusa, koji se tada nalazio u blizini Tuzle. Štab je naredio da ih pod jakom stražom sprovedemo. što je odmah i učinjeno. Kasnije sam saznao da je Vujica sproveden na Vis. gdje mu je suđeno.

Ubrzo je došlo i do oslobođenja Tuzle. Neprijatelj je bio ozbiljno uzdrman. Svakodnevno su grupe esesovaca prelazile na stranu NOVJ. Tuzlanski odred je aktivno radio na zarobljavanju onih grupica esesovaca koje su se nalazile na terenu. Neprijatelj više nije uspio da ponovo zauzme oslobođeni tuzlanski basen.

U Lukavcu sam ostao oko mjesec dana. Tada je vršena mobilizacija sposobnog ljudstva za vojsku, a obavljani su i drugi zadaci koji su spadali u nadležnost Komande mjesta.

U ofanzivi naših snaga, početkom oktobra 1944. godine, oslobođen je i Srebrenik. Tada sam, po zadatku Partije, upućen u Srebrenik da osnujem Komandu mjesta koja bi preuzela obavljanje mobilizacije i drugih poslova koji su joj pripadali. Nakon izvršenja tog zadatka, nakon mjesec i po dana, upućen sam u Vojno-majevičko područje, odakle sam marta 1945. godine povučen u Okružni narodnooslobodilački odbor u Tuzli, gdje sam ostao do kraja rata.

ADEM OSMANBEGOVIĆ

KROZ ŠESTU I SEDMU OFANZIVU*

U maju 1943. godine izašao sam. u jednoj od tri grupe oficira koji su po zadatku radili u DOMDO pukovniji, na oslobođenu teritoriju. Nakon izvjesnog vremena od strane Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu upućeni smo, Vehid Begić. Hamid Mazalović i ja. na neoslobođenu teritoriju Gračanica - Doboj radi političkog djelovanja i prikupljanja obavještenja. Međutim, tada smo bili zarobljeni i upućeni u Okružni zatvor u Tuzli. U vrijeme borbi za oslobođenje Tuzle prebačeni smo iz zatvora na Gradinu gdje su nas partizani oslobodili. Nakon nekoliko dana Vehid Begić. Ahmet Šiljić Kadija i ja upućeni smo na područje Gračanice radi političkog djelovanja, eventualnog formiranja Gračaničkog NOP odreda, odnosno prikupljanja boraca za Tuzlanski odred koji je tada bio u fazi formiranja.

Prvo oslobođenje Tuzle vrlo je povoljno djelovalo na političku situaciju u gračaničkom području, pa je bilo došlo i do pregovora o prelasku pojedinih jedinica tzv. legije u partizane. To se nije ostvarilo zbog akcija Nijemaca i neprijateljski raspoloženih elemenata iz Gračanice, Sarajeva itd. Nas trojica (Ahmet, Vehid i ja) smo se slobodno, sa petokrakom kretali na čitavom području nekoliko dana. Bile su tada stvarno prestale da funkcionišu pojedine ustanove vlasti, ali se ubrzo situacija promijenila. Ipak smo u Gračanici oformili jednu omladinsku partizansku desetinu, s kojom smo prešli u selo Sladnu, gdje se njen broj povećao na pedesetak boraca. Zbog nastale aktivnosti neprijatelja bili smo prisiljeni da se povučemo u Srebrenik. Tako su ovi borci uključeni u Tuzlanski odred, u njegov 4. bataljon, čiji je komandat bio Muhamed Gagić a komesar Adem Osmanbegović. Koliko se sjećam Vehid je postavljen za komandanta 3. bataljona. a Šiljić u Stab Odreda.

Ispred neprijatelja koji je navaljivao, naše jedinice su se povukle iz Tuzle. Tada je i 4. bataljon Odreda prešao Spreću ispod Tuzle i stigao u Dubrave. To je bilo u vrijeme neprijateljskog udara

*) Iz neobjavljenog sjećanja Adema Osmanbegovića pohranjenog u Regionalnom istorijskom arhivu Tuzla.

u Vukovijama. Odred se smjestio na područje sela Gračanica - Svo-
jat - Zlo Selo. Četvrti bataljon, kao i Štab Odreda, bili su u Grača-
nici, kada je ponovo izvršen podmukli napad od strane zelenog kad-
ra. Poginuo je profesor Rade Peleš i drugi, pa su sahranjeni u za-
jedničku grobnicu. Održan je govor sa osvrtom na situaciju na te-
renu. Koliko se sjećam, tada je poginula i omladinka Vera Popov.

U toku šeste neprijateljske ofanzive Odred je pošao u sela na
području Šekovića. Pored ostalih, bili smo i u zaseoku Katanićima.
Tada je vođena borba na Betnju, u kojoj je bilo osjetnih gubitaka
i u našim jedinicama. Sjećam se situacije u Južnomoravskoj briga-
di s kojom smo bili u kontaktu i izvjesnoj saradnji. Nijemci su nas
gonili. Bili su uporni, ali dijelovi Odreda, u koje je spadao 4. bata-
ljon, uspjeli su da se odlijepe od Nijemaca i skrenu sa pravca nji-
hovog napada. Dobro se sjećam tog kritičnog dana. Smjestili smo
se u šumi u blizini jednog sela, negdje iznad sela Poljice, u čijem
jednom dijelu su bili Nijemci koji su došli od Lukavca. Bilo je ve-
oma hladno. Borci su bili promrzli i gladni, a mnogi i demoralisani.
Toga dana je tu održana i sjednica Okružnog komiteta KPJ Tuzla.
Pozvali su me Meša Selimović, koji je tada bio komesar Odreda, i
još neki i saopštili mi daje izgubljena veza sa Omerom Gluhićem,
komandantom Odreda. Tražili su da ja vodim brigu oko snabdije-
vanja Odreda hranom i eventualnim smještajem. Trebalo je otići u
selo Poljice radi nabavke hrane. Tada se pričalo da su Ferdinand
Mesing i Fridrih Šmit otišli iz Okružnog komiteta KPJ Tuzla na
neoslobodenu teritoriju.

Prihvatajući zadatak, sa 4. bataljonom i drugim borcima
Odreda koji su tu bili, spustio sam se u zaselak sela Poljice u kome
nije bilo Nijemaca. Akcija je izvršena naveče, kada je zimski dan
bio na izmaku. Prikupili smo nešto hrane, obilazeći kuće. Sjećam
se da sam pred vratima jedne kuće zatekao Mesinga i Šmita kako
jedu, večeraju. Strogo vojnički i pomalo protestno pitao sam šta tu
rade. Odgovorili su da se ništa ne brinem i da oni sve rade po za-
datku. Nakon izvršenog zadatka, vratili smo se u šumu. Ubrzo je
došao i komandant koji je vodio dalju brigu o Odredu.

Toga dana ili sutra, u ovoj šumi, sreo sam i hafiza Muhame-
da Pandžu, koji je zajedno sa petokrakom nosio i polumjesec sa zvi-
jezdom. Pošto sam ga od ranije poznavao, ja sam tada s njim i raz-
govarao. Nije mi poznato šta se u to vrijeme s njim dogodilo, ali sam
čuo da je on bio dodijeljen Tuzlanskom odredu radi političke pro-
pagande među muslimanskim masama.

Šesta neprijateljska ofanziva je čitavom Odredu nanijela ve-
liku štetu, pa i 4. bataljonu. Bilo je slučajeva demoralizacije, dezer-

tiranja, pojavio se problem obuće, odjeće, ishrane i si. Mnogi nedostaci u snabdijevanju Odreda su otklonjeni predanim radom i djelovanjem intendanta Bataljona Atifa Mehmedagića.

Prelaskom na područje sela oko Srebrenika. početkom januara 1944. godine, došlo je do predaha, okrepljenja i organizacionog učvršćenja Odreda. U preformiranom Odredu i dalje sam bio komandant bataljona, ali se više ne sjećam koji je to bio bataljon. Učestvovali smo i u napadu na neprijateljsku posadu u Tuzli, sredinom januara 1944. godine. Napadali smo na Moluhe, gdje su poginuli naši drugovi Sepe i Hodžić, a bilo je i nekoliko ranjenih, među kojima i Ahmet Šiljić, a teže je ranjena i bolničarka Musić.

Poslije neuspjelog napada na Tuzlu politička vojna i druga aktivnost Odreda odvijala se na području od Tuzle do Srebrenika. U aprilu 1944. godine postavljen sam za sekretara Mjesnog komiteta KPJ u Srebreniku. Međutim, aktivnost u tom pravcu gotovo da nisam ni počeo. Nastupili su teški dani za čitavo područje. Počinjala je sedma neprijateljska ofanziva. Svaki čas se očekivao napad Nijemaca na Srebrenik. Čulo se za aktivnost i bezobzirnost 13. SS »Handžar« divizije. Prije nego što je neprijatelj ušao u Srebrenik, svi smo se zajedno sa Odredom, povukli i nekoliko dana smo djelovali u selima na području Srebrenika. Prvi maj smo proslavili u selu Rapatnici. nedaleko od Srebrenika. Aktivnost neprijatelja se pojačavala, pa smo bili prisiljeni da se smjestimo u šumu, a s nama je bilo tifusara i drugih bolesnika. Bilo je teško. Nedostajalo je hrane, pa je jednog dana Ahmet Šiljić, koji je bio obavještajni oficir Odreda, poslan u sela prema Brčkom radi nabavljanja hrane i prikupljanja obavještenja. Tu je ranjen od Nijemaca, a potom je u otporu koji je pružio Nijemcima bio i ubijen.

Esesovci su uporno pretresali šume tražeći partizane, pa su i nas napali. Našli su naše bolesnike i ranjenike koje su ubijali. Među ubijenim bolesnicima bio je i Ekber Muftić, bivši jugoslovenski oficir, koji je bio obolio od pjegavog tifusa.

Izmičući udaru brojčano i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja, naše jedinice, koje su se našle na tom području, su odlučile da se povuku preko Spreče prema Krivaji. Od strane Štaba 3. korpusa je određeno da jedan dio Odreda od dvadesetak boraca, sa komandantom Omerom Gluhićem, ostane na terenu, radi obavještajnih zadataka. Između ostalih, tu je bio i Nebojša Spasojević. član Okružnog komiteta, a pridodat je i radio telegrafista Ilija Đilas. zajedno sa radio stanicom. Povukli smo se u duboku ilegalnost u majevičku šumu iznad Srebrenika. Uspostavljen je radio-kontakt sa Štabom Korpusa, a podaci su prikupljeni putem patrola koje su

išle, uglavnom, noću. Situacija je bila vrlo teška, jer je neprijatelj vojnički ovladao područjem. Ipak, patrole su izvršavale svoje zadatke. U patroli prema Srebreniku smo najčešće bili Vehid Begić, Memiš Džanić i ja. Memiš je dobro poznao taj teren, a bio je i veoma snalažljiv i vrijedan čovjek, što nam je u mnogome olakšavalo izvršavanje zadataka. Odlazili smo noću u Srebrenik i u sela neposredno pored Srebrenika u kojima su bili stacionirani Nijemci. Tako smo u samom Donjem Srebreniku dolazili i u kuću aktiviste Ševalije Hadžića. Na taj način smo prikupljali podatke o neprijatelju i njegovim namjerama i aktivnostima. Prema Breziku je išla patrola na čelu sa Abdulahom Mujezinovićem. Bila je zarobljena i sprovedena u Brčko.

Ova grupa boraca koja je činila Odred podugo je ostala u šumi. Radi izvršenja zadatka i rješavanja problema ishrane, tražila je i pogodnije mjesto za svoj smještaj. Uspostavljena je veza i prebacivanje u Smoluću kod Milje Markovića, koji nam je, zajedno sa cijelom obitelji, izlazio u susret. Prelazak u Smoluću je uslovia poboljšana situacija na tom i širem području usljed pregovora na Visu između Josipa Broza Tita i Ivana Šubašića, te demoralizacije i kod upornih i drskih SSjedinica. Takva situacija nas je očuvala i od četnika, koji su se nalazili svuda oko nas.

Glavni naš zadatak je bio obavještavanje i čuvanje tajnosti radio-stanice. Na području Smoluće, i u okolnim selima, našli smo zaostale borce iz naših brigada koje su otišle preko Spreče, a počeli su se predavati i neprijateljski vojnici. Esesovci su se predavali čak i grupno i sa oružjem. Tako je Odred postepeno rastao i postao veoma brojan. Sada su se pojavljivali mnogi problemi u vezi sa njegovom organizacijom.

U to vrijeme vratili su se Fridrih Šmit i Ferdinand Mesing, članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla. Data je saglasnost, kako sam kasnije saznao, nešeg rukovodstva, da se drže pod kontrolom i odvojeno. Te direktive im je saopštio Ilija Đilas. Šmit je obrazovao tehniku, dok sam ja bio određen da sa Mesingom odem u sela bliže Lukavcu. Tome sam se opirao, protivio s obzirom na njihovo duže odsustvo iz Odreda, mada nisam ništa bliže znao o razlozima njihovog napuštanja komiteta. Na tome je insistirao i Nebojša Spasojević koji je tada bio partijski rukovodilac. Nekoliko dana sam bio sa Mesingom smješten u šumarcima, nedaleko od Lukavca, a na njegov poziv dolazile su, koliko se sjećam, samo dvije ili tri osobe, raniji njegovi poznanici. Ti sastanci nisu bili od neke koristi, jer to što su nam pričale ove osobe bilo je opštepoznato.

U toku avgusta 1944. godine naše jedinice, a sa njima i Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu, su došle na područje Srebrenika. Tada je Mesingu i Šmitu, nakon ispitivanja o razlozima napuštanja Komiteta, suđeno.

Tada je, usljed prisustva naših jedinica, prestala potreba za obavještavanjem. Odred je bio brojan. Nakon drugog i konačnog oslobođenja Tuzle, upućen sam na rad u Okružni i Oblasni odbor, gdje sam ostao sve do oslobođenja.

STOJAN NIKIĆ

TUZLANSKI ODRED - VOJNIČKA I POLITIČKA SNAGA

Tuzlanski NOP odred, po svom sastavu i djelovanju, nije bio samo tuzlanski, već je bio partizanski odred sjeveroistočne Bosne. U njegovom sastavu bilo je boraca i rukovodilaca iz gotovo svih mjesta sjeveroistočne Bosne. Više njih je bilo sa područja Gračanice: Adem i Asim Osmanbegović, Velo Šuput, Mićan Pejić, Miloje Petrović i drugi, zatim sa područja Srebrenika: Memiš Džanić, sa područja Majevice i Semberije: Vehid Begić, Nebojša Spasojević i drugi. U Odredu je bilo rukovodilaca i boraca i iz drugih krajeva Jugoslavije: Milan Gavrilović, Đoko Vukotić i još neki. Borac je bio i jedan Nijemac Andreas Russ koga smo zvali »Hans« itd. Vojničko i političko djelovanje i kretanje Odreda je takođe bilo široko. Za Tuzlanski odred se saznalo u mnogim krajevima naše zemlje. O uspješnosti njegovog političkog djelovanja, zajedno sa Okružnim komitetom KPJ, najkonkretnije govore mnogobrojni primjeri predaje, u grupama ili pojedinačno, pripadnika kvislinških formacija. Bilo je dosta primjera uspostavljanja kontakata i pridobijanja na saradnju pojedinih komandira i komandanata iz neprijateljskih formacija. Sjećam se nekoliko većih kvislinških grupa koje su u ljeto 1944. godine masovno dolazile na predaju u Smoluću sa potpunim rukovodstvom, savremenom opremom i automatskim naoružanjem. Mnogi od njih su prešli na stranu NOVJ i bili raspoređeni u jedinice.

Iz Tuzlanskog partizanskog odreda jedan dio rukovodnih i političkih kadrova bivao je raspoređen na druge dužnosti u jedinice i pozadinu, što znači da je bio i kadrovska baza.

Tuzlanski NOP odred i Okružni komitet KPJ koji se sa njim kretao i djelovao, uspostavili su sistem veza sa ljudima od autoriteta koji su bili naklonjeni NOP-u. kao i sa aktivistima NOP-a i odbornicima sa područja na kojem je boravio Odred i susjednim mjestima. Preko radio stanice održavana je veza sa višim rukovodstvom.

Jedan od zadataka Tuzlanskog NOP odreda bio je da izvrši prikupljanje ranjenih, zaostalih i zalutalih boraca naših operativ-

nih jedinica, koji su se našli na području Odreda u toku i poslije šeste i sedme neprijateljske ofanzive. koje su bile vrlo teške sa dosta teških posljedica. Naročito je bio veliki broj ovih boraca iz vojvođanskih jedinica, ponajviše na području Smoluće, Potpeća, Tinje, Gornjeg Lukavca itd. Njih su borci Odreda i aktivisti NOP-a sa terena prihvatili, liječili i hranili da bi se poslije oporavljeni priključili Odredu ili bili upućeni u neke druge jedinice i političke centre. Politička aktivnost Tuzlanskog odreda i Okružnog komiteta na području Srebrenika, Smoluće i drugih mjesta bila je usmjerena na tumačenje vojno-političke situacije u zemlji i svijetu širokim narodnim masama kako bi se orijentisale za NOP. Zatim da se odupru stupanju pojedinaca u četničke i zelenokadrovske jedinice, raspirivanju bratoubilačke borbe koju neprijatelj nameće i da uporno rade na stvaranju bratstva i jedinstva među pripadnicima svih naroda.

Istina, i pored svega toga, u mnogim selima postojale su jedinice zelenog kadra ili četnika, ali je u mnogim od tih jedinica bilo i pojedinaca koji su bili orijentisani prema NOP-u. Dobar broj pripadnika tih jedinica stupao je u njih da bi ostao kod svojih kuća, da ne ode u SS trupe ili druge operativne neprijateljske jedinice. Bilo je i onih koji su bježali iz tih neprijateljskih jedinica i ostajali u svom selu bazirani.

U toku sedme neprijateljske ofanzive četnici i zelenokadrovci su, poznavajući teren, uporno tragali za našim ranjenicima, bolesnicima, bolnicama, bazama, skloništima i skladištima, kao i odbojnicima i aktivistima, članovima Partije i SKOJ-a. U tome su na nekim terenima imali i uspjeha. Brojni su primjeri otkrivanja i zarobljavanja ranjenika, bolesnika i zaostalih boraca, kao i ubijanja, maltretiranja i predaja u neprijateljske garnizone. U isto vrijeme vršen je teror nad poštenim građanima koji su prihvatili, liječili i hranili ove borce i aktiviste.

U selima u kojima je uticaj snaga NOP-a bio prisutniji, neprijatelj nije uspio da formira kvislinške jedinice. Tako na primjer, nekoliko pokušaja četničke komande iz Jasenice da ponovo formira četničku četu u Potpeću i Smolući nije uspjelo. Mještani su to energično odbili, bježeći od četničkih patrola i poziva. Djelovanje Tuzlanskog partizanskog odreda i Okružnog komiteta u Smolući uticali su na pravilnu političku orijentaciju mještana.

I u trenucima izvjesne krize, kada je brojao svega nekoliko desetina boraca, Odred je izvodio određene akcije. Tako je, sjećam se, negdje koncem jula 1944. godine, izveo jednu veoma značajnu akciju. Naime, jasenički četnici, ljuti zbog neuspjeha da ponovo

formiraju četničku čet u Smolući, počeli su progoniti mještane i pljačkati selo. Odvodili su stoku. Posebno su se bili okomili na aktiviste i saradnike NOP-a, kao na Milju Markovića i njegovu porodicu i druge. O četničkoj namjeri obaviješteni su drugovi u Štabu Odreda. Odlučeno je da se četnicima postavi zasjeda, da se napadnu i plijen otme. Akcijom je rukovodio Boško Popović Popac. Zasjeda je postavljena u Smolući na Borinom brdu i Starom molitvištu. Našli su četnici, goneći stoku. Sa sobom su vodili nekoliko mještana, simpatizera i aktivista NOP-a.

Čim je naša zasjeda zapucala, četnici su se dali u bjekstvo, ostavljajući i plijen i mještane. Borci su jurili za njima, ali ih nisu stigli. Od tog dana jasenički četnici nikada više javno nisu došli u Smoluću. Plijen je vraćen vlasnicima, a mještani su pošli svojim kućama.

Tuzlanski NOP odred zatekao je u Smolući u aprilu 1944. godine, više ranjenih i iznemoglih boraca, smještenih kod simpatizera NOP-a. Odred je, zajedno sa Okružnim komitetom, vodio brigu o njima. Sjećam se da su dva ranjena druga iz vojvođanskih jedinica povjerena Jovi i Milanu Maksimoviću iz Smoluće (selo Jastrebnica). Jedan od njih se zvao Žika, a imena drugoga se ne sjećam, ali znam da je ubrzo od zadobijenih rana umro. Jasenički četnici su, znajući da u Smolući ima skrivenih ranjenika, dolazili i raspitivali se o njima, ali nisu uspjeli nijednog pronaći. A Jovo i Milan su napravili bazu, u šumi blizu kuće. Svako jutro, prije zore, odnosili bi te drugove u bazu, a naveče ih donosili u kuću da prenoće, da ih previju i nahrane.

Jedne noći banuli su na vrata Jovine kuće četnici. Pitali su Jovu gdje su partizani, gdje ih čuva. Jovo se pravdao da ne zna ni za kakve partizane. Četnici su ga počeli tući, nastojeći da iznude priznanje. U tome je prednjačio vođa patrole, rodom, kako se predstavio, sa Majevice. Udarajući kundakom o pod, četnik je govorio da su partizani tu, misleći na kuću, a oni su bili baš ispod tog poda. To je Jovu još više uplašilo, misleći da četnik baš zna gdje se nalaze ranjeni partizani. Od straha i batina počeo je da gubi svijest. Tada je Jovina žena Duka viknula imenom i prezimenom vodu četničke patrole, koji je bio iz susjednog sela Brežja. da joj ne tuče muža. Četnik je, kraće vrijeme, ubjeđivao Duku da on nije čovjek kojeg ona poznaje, ali je, znajući da govori neistinu, prestao da tuče Jovu. Patrola je otišla iz kuće. a Jovo, Duka i Milan su nastavili brigu o ranjenicima.

Sličan primjer pažnje i samožrtvovanja zbio se u Gornjem Lukavcu. Kod jedne bake bile su smještene dvije partizanke. Ko-

liko se sjećam jedna se preživjela Dragić, a drugoj je bilo ime Dana. Ne znam kako su se tu našle. Tu su se zbrinule, čuvajući i sebe i baku. Saznavši za pretrese jeseničkih četnika po selu, nastojale su da maskiraju svoje sklonište. Pošto se u blizini bakine kuće nalazila šuma sa širokim krošnjastim bukovim stablima, one su najednom od njih, koje je odavalo utisak sigurnosti, napravile svoje »gnijezdo«. U stvari, napravile su prostor za ležanje koji je sa donje strane bio dobro maskiran granama i listovima. Odatle su povremeno silazile i oprezno uzimale hranu i vodu sa određenog mjesta, koju je prema dogovoru baka ostavljala.

Četnici su vršljali po selu, prolazili pored njih, ali ih nisu otkrili. Međutim, neko od aktivista je obavijestio Odred da se negdje u toj šumi, uz brigu bake, skrivaju dvije partizanke. Tragale su patrola, ali ih nisu mogli pronaći. Obratili su se i baki, govoreći joj o čemu se radi, da su oni partizani koji tragaju za tim partizankama. Ali, baka nije popuštala, misleći da se radi o provokaciji. Borci su nastavili dalje traganje i nakon dužeg vremena partizanke su pronađene, iznemogle i iscrpljene.

Ostao mi je u sjećanju i način spasavanja jedne oboljele drugarice iz Odreda, koja se mogla izliječiti samo u tuzlanskoj bolnici. Odlučeno je da se ona tamo i uputi. Drugarica je presvučena u seljačku odjeću, i preko naših veza iz Smoluće, volovskim kolima, dopremljena do Lukavca, a onda poslije prebačena u Tuzlu i smještena u bolnicu. Kad je izliječena, vraćena je u Smoluću istom vezom. Sve je to obavljeno veoma uspješno.

Nakon konačnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine, na raskrsnici u Bukinju, Odred je preformisan, jer je jedan bataljon izdvojen u novoformiranu (tuzlansku) brigadu. Za komandanta Odreda postavljen je Mehmedalija Hukić. a početkom 1945. godine je tu dužnost primio Mićan Pejić iz Bosanskog Petrovog Sela. Komesar Odreda je tada bio Tošo Jovanović, koji se ubrzo razbolio i umro, a poslije njega dužnost komesara Odreda vršio je Mišo Vokić, a onda i još neki.

Odred se brzo razvijao. Najduže se nalazio na području Lukavca, a odlazio je i na druga područja. Sjećam se više napada na zeleni kadar u Puračiću, na ustaše u Gračanici. četnike na Ozrenu itd. Uspostavljeni su kontakti sa zelenim kadrom u Priluku, Dobrnji i svim okolnim mjestima, koji se predavao tako daje Odred vrlo brzo rastao. Tim ljudstvom su popunjavane i operativne jedinice, koje su bile u neposrednoj blizini ili su prolazile kroz ovu teritoriju.

Vrlo brzo su formirana tri bataljona. a nešto kasnije i četvrti Ozrenski koji je ostao isključivo na Ozrenu. Stalne borbe vođene su

Štab 1. bataljona Tuzlanskog odreda krajem 1944. u Lukavcu; s lijeva: Rasim Jogunčić, Derviš Hukić, Neda Kerec, Stevo (Šremact

sa četnicima na Ozrenu, od Milina Sela, Krajice, Brezika, Mićijevića, Rastovca sve do Trbuka i Šajin kamena kod Maglaja, zatim sa četnicima Draže Mihailovića, u decembru 1944. godine, i početkom 1945. godine na Visu kod Kalesije, Tojšića, Požarnice, Čaklovića, Dubrava, Živinica, Treštenice, Vijenca i dalje preko Ozrena. Odred je vodio borbe i sa četnicima Pavia Durišića od Kladnja do Poljica, Prokosovića i Ozrena. Vođene su borbe i u sadejstvu sa Posavskotrebauskim odredom protiv neprijatelja u Puračiću. Tuzlanski partizanski odred je, zajedno sa Kladanjskim odredom, oslobodio Olovo i u njemu boravio nekoliko dana.

Marta 1945. godine Tuzlanski NOP odred je dobio naređenje da preko planina Ozrena. Vrane i Zvijezde, te rijeke Krivaje krene u Dubošticu, na prostor između Zenice i Vareša i odnese nekoliko stotina kilograma soli jedinicama NOVJ i narodu toga kraja. Tom

prilikom prihvatio je ranjenike i zarobljenike od 5. korpusa i dopremio ih u Tuzlu.

U drugoj polovini marta 1945. godine Odred je krenuo prema Romaniji i nalazio se u zaštitnici pozadinskih dijelova jedinica NOVJ koje su vršile pripreme za oslobođenje Sarajeva. Tada je Odred vodio nekoliko borbi sa ostacima četničkih formacija na Romaniji. Vrlo oštru borbu Odred je vodio u selu Medojevićima sa 14. SS pukom njemačke 7. SS divizije, koji se od Olova probijao prema Sokolcu da bi spasio jednu jedinicu iz 181. njemačke divizije koja se našla opkoljena u bunkerima. Na Romaniji smo ostali sve do 20. aprila 1945. godine. Tada smo krenuli prema Tuzli, gdje je nakon nekoliko dana Odred rasformiran. Većina boraca je ušla u sastav 2. brigade KNOJ-a.

U svom gotovo dvogodišnjem postojanju i djelovanju Tuzlanski NOP odred je odigrao veliku ulogu kao politička i borbena jedinica na širem području sjeveroistočne Bosne.

MEHMEDALIJA HUKIĆ

BORBENE AKCIJE ODREDA POSLIJE KONAČNOG OSLOBOĐENJA TUZLE*)

Sedamnaestog septembra 1944. godine konačno je oslobođena Tuzla i bliža okolina. Već 19. septembra postavljen je novi Štab Odreda: za komandanta Mehmedalija Hukić, dotadašnji komandant 4. bataljona 17. majevičke brigade, za komesara Todor Jovanović Tošo, dotadašnji komesar bataljona u 18. hrvatskoj brigadi, za rukovodioca saniteta Luna Bararon, dotadašnji rukovodilac saniteta u 4. bataljonu 17. majevičke brigade, za intendanta Miloje Petrović i za omladinskog rukovodioca Mišo Vokić. Primopredaja Odreda obavljena je 20. septembra u naselju Bukinju. Prethodno su izdvojene tri čete (jedan bataljon) za novoformiranu 21. tuzlansku brigadu. Od preostalih oko 150 boraca formiran je jedan bataljon sa 120 i Prateća četa Štaba Odreda sa oko 30 boraca. Za komandanta bataljona postavljen je Rasim Jogunčić, za komesara Derviš Hukić i za omladinskog rukovodioca Alaga Iljazović. Za komandira Prateće čete postavljena je Mira Jovanović a za komesara Ibrahim Mešković Brajko. Istog dana Odred je krenuo na krstarenje po okolnim selima. U Puračiću je dočekan od zelenokadrovaca mitraljeskom i puščanom vatrom. Iako se borci do tada nisu dovoljno kalili kroz oganj svakodnevnih borbi, dobro su obavili ovaj zadatak. Trebalo je dosta truda i vremena da se borci naviknu na svakodnevne žrtve i napore.

Šestog oktobra naređeno je Štabu da primi u svoj sastav oko 100 novih ljudi koji su se prikupili u selu Dobrnji. Nekoliko sati je pregovarano sa njihovim predstavnicima o stupanju u Odred. Oni su tražili da sami postave svoje rukovodioce, da ostanu na terenu svog sela i da istovremeno čine jedan od bataljona Odreda. Odbijeni su skoro svi ovi uslovi. Naknadnim razgovorom sa njima došlo se do izvjesnog sporazuma. Prihvaćen je zahtjev da komandant tog bataljona bude lice koje oni predlože, da će Štab Odreda postaviti os-

*) Prilog je napisan na osnovu sjećanja autora koja se čuvaju u Zbirci memoarske grade Regionalnog istorijskog arhiva u Tuzli.

tale članove štaba bataljona i komande četa. da ovaj bataljon mora odmah krenuti u Lukavac, a zatim tamo gdje mu bude naredeno. Za komandanta je, prema njihovom prijedlogu, postavljen Salih Beganović, za komesara je postavljen Sabit Đapo. dotadašnji komesar 2. čete u 1. bataljonu, za pomoćnika komesara Alija Šalja, za komesara jedne čete Sejfulah Ibrišimović, dotadašnji komesar čete u 1. bataljonu itd. Udred je sa ovim porastao na dva bataljona i Prateću četvu. Bataljoni su brojno ojačali, prikupili su dosta automatskog oružja i stekli kroz manje borbe potrebna vatrena krštenja. Tih dana izvedeno je nekoliko uspješnih akcija. Devetog oktobra protjeran je zeleni kadar iz Puračića, a 14. iz sela Dobošnica, zatim 19. oktobra protjerani su esesovci iz sela Priluk, 4. novembra četnici i zeleni kadar iz sela Devetak itd. Iz Priluka su esesovci potisnuli jednu četvu 2. bataljona, ali ih je ona istu veće boljom organizacijom napada razbila, zarobila dva puškomitraljeza i ubila nekoliko njihovih vojnika. Zbog nedovoljne upornosti i brzine u proganjanju neprijatelja kod sela Devetak, data mu je mogućnost da se sredi i izvrši kontranapad. Tada je djelimično bio opkoljen i Štab Odreda. Zahvaljujući upornosti Prateće čete i ličnoj borbi članova Štaba, četnička kolona je zaustavljena i protjerana.

Krajem oktobra ili prvih dana mjeseca novembra formiran je od novopridošlih boraca 3. bataljon, ili kako smo ga najčešće zvali Omladinski. U njegovom sastavu bilo je dosta mladih Ozrenaca. Za komandanta ovog bataljona postavljen je Safet Čehajić, za komesara Mićan Pejić. Komandir jedne čete bio je Juso Tubić, dotadašnji komandir čete u 1. bataljonu. Ovaj bataljon je radi svoje borbenosti, mladosti i brzine u akcijama postao čuven i omiljen među narodom.

Na raspolaganje Odredu se stavila i grupa naoružanih seljaka iz sela Priluka. Sa njima je rukovodio bivši muhtar Huso Avdihodžić Omerin. Stavljeno mu je u zadatak da prikupi sve oružje u svom selu i u okolini, da ga preda u Štab Odreda, da razoruža sve one koji nisu partizani i si. Ovaj zadatak je dobro obavljen. Svakodnevno su dogonili sa kolima velike količine raznog oružja i municije. Prikupili su i preko 120 novih boraca, koji su ušli u sastav 16. muslimanske brigade.

U drugoj polovini mjeseca novembra učestalo je slanje prijeteci pisama Štabu Odreda. Prijetili su: Ibrahim Suljić, komandant zelenog kadra u selu Pribavi kod Gračanice, Mustafa Jakubović, komandant 14. ustaške bojne u Gračanici, Sait Bahtić, komandant zelenog kadra u Puračiću, Milan Kulišić, komandant četničkog bataljona u selu Sižju, Mujaga Bektić, posjednik u zaseoku

Š T A B
TUZIANSKOG H. O. P. ODREDA
Šif. 10. Službeno
Položaj 19. 11. 1944

Štabu III. Korpusa NOV Jugoslavije

Položaj

Prema zapovijesti boja Štaba Sov. Br. 110/44 od 16. II. 1944 g.
u pogledu likvidacije neprijateljskih uporišta Gračanica i Ruzić
u toku 17. i 18. sv. mj. izvršeno je sljedeće:

Prva kolona u sastavu I. i II. batagiona Tuzl. NOP odreda
krenula je na zadatke 17. sv. mj. u 13,30 sati, s namjerom da
u toku utrice noći stigne na sektor Gračanica i da likvidira
neprijateljsko uporište. Rudi porušene i minirane ceste, kolona
se kretala selima desno od ceste i kod s. Orakovice došla
u kontakt sa neprijateljskom predstražom. Prave daljnje
kretanje bio je predviđen preko Orakovice i Gornje Lohinje.
Kako su pontoni bili teško prolazni od blata, a kretalo se
noću, kolona je u kretanje na 18. sv. mj. stigla u Gornju
Orakovicu. Odlučili smo da po danu ne napadamo neprijatelja,
nego da pričekamo noć. U večer 18. sv. mj. izvršen je napad
u dva pravca, i to: od Gornje i Donje Lohinje. Sa neprijateljem
se došlo u dodir prije same Gračanice udaljenosti km. i našim
batagionima uspješno je likvidirati neprijateljske snage na
glavim uporištima Ruzić, Strazevac, Sturije i jednom
djelom Strapčić. Ualo završila borba vodila se na mostu na
Korakovac gdje je ubijen jedan ustaša. Rudi preglomakog
terena na koji se napadalo, neprijateljskih snaga koje su
3-4 mta bile jače i, ako vrlo male borbenosti, što se vidilo
u toku same borbe, mi smo se morali povući, jer je
dan stitao, a bili smo u prilično dubokoj zaštiti u njihove

položaje. U toku borbi, a i prema podacima koje smo dobili
u Gračanici se nalazi XV. Ustaška bojna u jačini od 240 ljudi,
XXV. Ustaška bojna u jačini od oko 300 ljudi, IV. i II. Zelenski
bojska bojna u jačini od oko 400 ljudi. Jedina malo otki-
niji neprijateljski predstavci XIV. bojna. Od teže oružja
imaju jedan teški bacač ^{sa dosta mina} što se vidilo pri samom pucanju.
Četvrti je jedan zelenskadrone i što se vidjelo u samoj
borbi ubijen je jedan ustaša. Mi smo imali 2 lakse ranjena
(oslobođeni).

Odmad se udalili na prostori Mirićina i
Kamenica, dok batagion koji je bio u sastavu II. kolone
nema sa nama još veće.

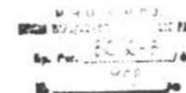
Porušene su komunikacije između Gračanice
i Mirićine.

Put jastinu - Pododa narodu!

Pokloni se
H. O. P.

Komandant bojnika,
K. K.

0 izbr&enju postavljenih zadataka Štab Odreda je redovno izvještavao Štab 3. korpusa

Bektići i još neki. Često su se među borce ubacivali četnici, ustaše i zelenokadrovci. U toku jedne borbe ubačeni ustaša ranio je komesara čete Čazima Ibrahimagića, u drugoj borbi je ubačeni četnik bacio bombu na dva rukovodioca četa. u trećem pokušaju je ubačeni zelenokadrovac pripremio likvidaciju Štaba Odreda itd. Ustaše su posumnjale da je Bego Mustačević naš obavještajac, zato su ga premlatile i onesviještena poslali kući u Dobošnicu. Zelenokadrovci su isjekli na komade našeg zarobljenog kurira itd. To nas je natjeralo da hitno pristupimo masovnijoj likvidaciji ovih zločinaca. Formirano je više udarnih grupa, sastavljenih od hrabrih boraca. Najbolja je bila grupa Rame Čerimovića. Korištena je svaka kišovita noć za obračun sa izdajnicima. Nakon nekoliko dana u našim rukama su bili: Ibrahim Suljić, Forkapa »Žiga« Čajić i još neki. Drugi su bježali glavom bez obzira, Sait je stigao svojoj braći na Ozren.

Osamnaestog novembra Odred je krenuo prema Gračanici radi likvidacije neprijatelja i oslobodenja mjesta. U ovoj borbi učestvovalesu i jedinice 21. tuzlanske brigade. Do sela Pribave nije pružan otpor. Bježali su razni neprijatelji od »krvavih Tuzlaka«, kako su oni nazivali Odred i na taj način davali mu daleko veći borbeni značaj nego što gaje on, u stvari, imao. Zauzeto je selo Pribava i naselje Drafinći. Iz minobacača tučeni su štabovi ustaša i zelenokadrovaca u Gračanici. zarobljeni neki neprijateljski vojnici i prikupljeno nekoliko novih boraca. Narednog dana vođena je borba protiv ustaša na Straževcu, nedaleko od Gračanice. Pošto je neprijatelj pružao jak otpor Odred i Brigada su se povukli.

Tridesetog novembra 1944. godine dobili smo podatke od naših obavještajaca da će nas na području Lukavca napasti 14. ustaška bojna. Pretpostavljali smo da će zajedno sa ustašama napadati zelenokadrovci i četnici. Radi toga smo na putu za Puračić postavili u zasjedu naš 1. bataljon. Sa Drugim smo se obezbijedili prema selu Modrac i Bokavići, a 3. smo držali u pripravnosti. Zbog nebudnosti 1. bataljona, ustaše su u toku noći preko sela Dobošnica i nedaleko od stare Željezničke stanice Puračić ušle u ovo mjesto i tamo se spojile sa zelenim kadrom. Prvog decembra su nas obavještajci izvijestili o dolasku oko 100 ustaša u Puračić, o njihovom naoružanju i namjerama. Rečeno je da će u napadu učestvovati pored ustaša oko 500 zelenokadrovaca i oko 200 četnika. Drugog decembra, u rano jutro, bio je napadnut naš 1. bataljon i vrlo brzo potisnut na brdo iznad mjesta Muslimanski Lukavac. Izgleda daje rukovodstvo ovog Bataljona neozbiljno shvatilo ovaj zadatak, zbog čega je i došlo do povlačenja. Treći bataljon je morao brzo intervenisati. Tr-

kom je došao do stare Željezničke stanice i najuriš zaposjeo taj prostor. Na taj način neprijatelj je bio odsječen od Puračića, što je uniјelo pometnju u njegove redove. Istovremeno, naređeno je 1. bataljonu da izvrši kontranapad. Tako se razvila na ovom prostoru (prostor na kome su danas Koksara i Rudnik) dosta velika borba. Ustaše su razbijene na tri dijela: jedni su gonjeni prema brdu Ratiš, drugi prema selu Dobošnici, a treći su nekako uspjeli doći u Puračić. Borba je završena u kasne popodnevne sate. Na poprištu borbe nađeno je oko 36 poginulih ustaša i zelenokadrovaca. Među njima je bio i zamjenik komandanta zelenog kadra Avdo Bektić. Poginuo je i komesar jedne naše čete Emil Zupančić sa šest boraca. Ustaše su u toku svog prvog uspjeha ubile tri starca - civila iz mjesta Lukavac i jednog odveli sa sobom. Kod nekih zarobljenih ustaša nađeni su papiri na kojima je pisalo da su Moluhe kod Tuzle mali Staljingrad, da je Tušanj Moskva, da su lukavački komunisti i slično, da to sve treba pobiti i zapaliti. Tako su i počeli. Sve što su bili zauzeli, to su zapalili i ljude ubijali. Trećeg decembra zaposjednuta je okolina Puračića. Čekalo se da ostatak ustaša krene prema Gračani. Međutim, četnici su ove ustaše i njihove ranjenike preveli preko Ozrena. Tako nam je oduzeta mogućnost da im nanesimo još veće gubitke.

Tih dana došao je u sastav našeg odreda tzv. Živinički bataljon, ili kako ga je narod zvao »Gujin bataljon«, po Miji Keroševiću Guji.

Od 10. do 24. decembra, vođeno je više borbi u okolini Puračića protiv zelenokadrovaca i četnika. Svakodnevno je vršen snažan pritisak na neprijatelja. Progonjen je daleko na Ozren, uništavan, otimani mladi ljudi ispod njegova uticaja i slično. U jednoj od ovih borbi, ubijen je novi zamjenik komandanta zelenog kadra Muhamed Iljazagić.

*

*

*

Dvadeset četvrtog decembra 1944. godine vođena je nešto veća borba protiv zelenog kadra i četnika u okolini Puračića. Nakon uspješnog zauzimanja njihovih položaja u selu Devetak, na brdu Trepale i u selu Turiji, Odred je zamijenjen na tom prostoru Posavskim partizanskim odredom. Tuzlanski partizanski odred dobio je naređenje da hitno krene sa svim svojim bataljonima u pravcu Simin-Hana gdje ga čeka novo naređenje. U Lukavcu gaje već čekala kompozicija željezničkih vagona radi prevoza. Drugi bataljon je upućen sa određenim zadatkom u selo Đurđevik. dvije čete »Gujinog« bataljona na Ilinčicu iznad Tuzle, a jedna četa iznad na-

selja Solina prema Majeveci. Prvi i 3. bataljon sa Štabom Odreda i Pratećom četom stigli su u toku noći, u Simin Han. Tu je komandant 38. divizije, drug Franjo Herljević, saopštio Štabu Odreda da odmah krene u selo Tojšiće i tamo se stavi pod komandu načelnika Štaba Divizije, druga Salema Cerića. Iste noći, prije zore. Odred je stigao u Tojšiće i odmah dobio naređenje da, u koordinaciji sa drugim jedinicama, izvrši napad na brojne četnike Draže Mihailovića koji su se nalazili u selu Svračić i na brdu Medaš, da ih goni prema Kalesiji i da desno od ceste prema Zvorniku održava vezu sa 18. hrvatskom brigadom.

Mada borci cijelu noć nisu tako reći oka sklopili, a u maršu su bili već drugi dan. napad je bio nezadrživ. Treći bataljon je trkom ušao u selo Svračić, prvi je podišao pod Medaš, a minobacač je kao rukom redao granate po brdu. Prateća četa je sa Štabom Odreda nastupala cestom. Četnici su se povlačili neorganizovano i dosta brzo. Ostavili su skoro svu svoju komoru. U prvom našem jurišu zarobljeno je 10 do 15 četnika. Prvi bataljon Odreda išao je sigurno i silovito u napad, nije dao dražinovcima ni oka otvoriti. Osamnaesta hrvatska brigada zastala je negdje oko sela Jeginov Lug, naš desni bok bio je otvoren u dužini od oko 7 do 8 km. Načelnik Štaba je zahtijevao da. neovisno od toga, nastavimo sa progonom četnika. Daleko, desno od nas, u pravcu 18. hrvatske brigade, kretala se dugačka kolona vojske. Nismo znali o kome se radi, ali smo pretpostavljali da su to četnici. Zaustavili smo naše napredovanje, isprovocirali tu kolonu i zametli sa njom veliku borbu. Nastalo je utrki vanje između njih i nas u pravcu brda Medaš, ko će prije na vrh, ko će zauzeti taj dominantni položaj, mi ili oni. Mi smo bili brži. dočekali smo ih brzom paljbom i najurili u kotlinu. Četnici su ušli u Tojšiće. Osamnaesta hrvatska brigada se povukla prema selu Čaklovići. a mi smo ostali odsječeni na Medašu. Predveče smo se probili i mi na tu stranu, bili smo ljuti zbog ovog neuspjeha iako je razvoj borbe obećavao našu pobjedu.

Dvadeset sedmog decembra. Odred je postavljen na brdo između puta Simin Han - Tojšići i Simin Han - Požarnica. Sedam puta su tog dana dražinovci jurišali na naše položaje. Bili su pijani, imali su municije u izobilju, nastupali su u tri streljačka stroja. U prvom su nastupali četnici bez čina. u drugom podooficiri, a u trećem oficiri. Pucalo je cijeli dan, sijevale su bombe, gomilao se broj mrtvih i ranjenih između jedne i druge vojske. Zarobljeno je oko 50 četnika koji su se pokušali provući iza naših leđa. Među njima je bilo balista, bjelogardejaca, žandarma, žena i si. Pokušala je Prateća četa Odreda da zade neprijatelju iza leđa, ali je bila dočekana

zaglušujućom paljbom. U prvi mrak borba se stišavala, sve je manje bilo dugih mitraljeskih rafala. Izgleda da su se obje vojske bile zamorile. Negdje oko 22 sata nije se čuo više nijedan metak. Budnost je morala biti pojačana, svakoje naizmjenice malo pokunjao. borci već treću noć ne spavaju. Oko 23 sata čulo se da neko ide od Simin-Hana prema Štabu Odreda, koji se nalazio u jarku pored ceste. Kuriri su bili najbudniji, doveli su nepoznatog. To je bio Bego Mustaćević, željezničar iz Dobošnice. Donio je malo rakije radi okrepe. Nikada nam nije tako nešto dobro došlo kao ovaj Begin poklon. Boca je išla streljačkim strojem, od jednog do drugog borca. Svi su hvalili Begu.

Dvadeset osmog decembra, u zoru. Odredu je naredeno da hitno krene u Simin Han, a zatim preko Tuzle u Živinice. Na položaju su ga zamijenila dva bataljona 16. muslimanske brigade, a lijevo od ceste prema Gornjoj Tuzli 21. tuzlanska brigada. Od Simin-Hana do Tuzle Odred je prevezen željeznicom. Na stanici u Tuzli dočekale su ga mnoge žene grada sa hranom i poklonima. Djevojke su im zadijevale cvijeće i zelenilo u cijevi pušaka i mitraljeza. Odred je preko llinčice došao u Živinice. Tamo su već bila dva bataljona 16. muslimanske brigade. Dražinovci su u dugoj koloni prolazili preko ceste između sela Đurđevik i Živinice. Vodile su se naizmjenične čarke sa njima. Naš 2. bataljon na brdu iznad Đurđevika odolijevao je napadima četnika. Razgovarali smo sa njima putem poljskog telefona, jer su četnici zbog brzog povlačenja zaboravili prekinuti žicu. Iza leđa im je bio naš 14. korpus. Isti dan uveče, saopšteno je Štabu Odreda da su se ozrenski četnici skoncentrisali u Puračiću radi napada na Tuzlu, da su zarobili jednu četu Posavskog partizanskog odreda, da se narod Lukavca evakuiše itd. Naredeno je da se odmah krene i da se protjeraju četnici.

Dvadeset devetog decembra, u 2 sata poslije pola noći. tri bataljona su već bila u Lukavcu. Na brzinu su borci nešto toplo jeli. a zatim oko 4 sata ujutro svom snagom u tri kolone preko zamrznute rijeke Spreče ušli u Puračić i okolna sela. Borba je bila vrlo oštra i odlučna. Četnici su bili spokojni, spavali su i spremali se da uđu u Tuzlu. Naneseni su im veliki gubici. Oslobođena je zarobljena četa Posavaca i zaplijenjeno je dosta oružja.

Istog dana. Odredu je naredeno da nastavi sa progonom i uništavanjem dražinovaca. Naša obavještajna služba ustanovila je da se njihova glavna kolona nalazi u Treštenici, Borovcu, Pribitkoviću i Podoštriću. Odlučeno je da te večeri Odred krene na Ozren i da iz sela Brijesnica upadne noću među četnike. Pretpostavljeno je da se dražinovci neće obezbijediti sa te strane.

Tridesetog decembra, u 1 sat poslije pola noći. Odred je bez ikakvih zapreka došao u Gornje Jaruške. Tu je radi obezbjeđenja ostavio 2. bataljon, a sa 1. i 3. u dvije kolone krenuo u selo Borovac. Na ovom putu je nehotično došlo do međusobne borbe između ova dva bataljona. Tamo smo od mještana upoznati da se u zaseoku Objokovina nalazi neki viši četnički štab. Za likvidaciju ovog štaba određen je jedan vod sa vodnikom Ilijom Tešićem. Naređeno mu je da se provuče do neprijateljskog štaba i da bombama uništi njihovu komandu. Treći bataljon je postavljen prema četničkoj koloni u selu Podoštrić i Pribitkovići radi njene izolacije. Štab te četničke divizije likvidiran je do posljednjeg čovjeka. Poslije se pristupilo likvidaciji cjelokupne grupacije oko štaba. Ubijeno je oko 30 četnika, među njima 2 potpukovnika, tri majora i jedan kapetan. Zaplijenjene su tri pisaće mašine, cjelokupna arhiva, dosta oružja, novca i slično. Vodič naše slavne kolone, prilikom likvidacije dražinovaca, bio je stari Jamaković iz sela Borovac. Starac je u ovoj borbi poginuo.

Štab 3. korpusa NOVJ izdao je u vijestima od 3. januara 1945. godine saopštenje o borbama naših jedinica na razbijanju neprijatelja u dolini Drine i četničkih snaga Draže Mihailovića koji su navaljivali na Tuzlu. Iznio je i podatke o gubicima. Štab je izrazio priznanje i zahvalnost jedinicama i njihovim komandantima.

Tih dana teško je obolio komesar Odreda Tošo Jovanović. Pored toga, bio je i ranjen. Prevezen je u Tuzlu gdje je nešto kasnije umro.

*
* *

Od 1. do 26. januara 1945. godine Tuzlanski partizanski odred vodio je manje borbe na prostoru između sela Turija i mjesta Živinice. Na tom terenu nalazile su se manje grupe zelenokadrovaca i preostalih esesovaca. Drugi bataljon Odreda, bio je upućen u Kladanj radi čišćenja njegove okoline od zelenokadrovskih i četničkih grupa koje su se tamo nalazile. U okolini Kladnja su se nalazile i druge naše jedinice.

Ujutro, 27. januara, neočekivano je došla jedna grupa boraca iz 2. bataljona u Štab Odreda u Lukavac i izvijestila da je 2. bataljon u Kladnju napadnut od crnogorskih četnika, da je razbijen, da su se oni teško izvukli i slično. Štab je donio odluku da odmah krene prema Kladnju sa 1. i 3. bataljonom. Trebalo je razbiti i potisnuti neprijatelja, prikupiti preostale borce 2. bataljona i Kladnju.

danjskog partizanskog odreda. Pokret je bio izuzetno težak: snijeg je bio dubok do iznad pojasa, zima je grizla izložene dijelove lica i ruku. Naredili smo borcima da promrznute dijelove tijela ne diraju rukama, jer bi ti dijelovi mogli i otpasti. Pred selo Stupari, došli smo u prvi mrak. Patrole su izvijestile da u selu ima nekakva vojska. Izvršili smo opkoljavanje sela i ustanovili daje to naš 2. bataljon. Nedostajalo je oko 10 boraca i komora Bataljona, svi drugi bili su zdravi i sposobni za nove borbe. Doznali smo da su crnogorski četnici zauzeli Kladanj, da ih ima oko 7.000 i da su svrstani u više pukova. Naš bataljon bio je neoprezan i nedovoljno uporan da zadrži varošicu u svojim rukama.

Odmah je naređen pokret prema Kladnju. Na brdo Stanovi stigli smo oko pola noći. Na brdima oko Kladnja gorjele su dobro naložene četničke vatre. Svuda je bila savršena tišina, nigdje se nije ništa čulo. Kladanj je mirovao u mraku. Prvom bataljonu je naređeno da zauzme brdo Buševo i da dođe sa desne strane iznad varošice. Trećem bataljonu dato je u zadatak da zauzme selo Vučiniće i da dođe sa lijeve strane varošice. Štab Odreda, Prateća četa Štaba i 2. bataljon krenuh su cestom u grad. Pretpostavili smo da će četnici misliti da smo mi njihova vojska kada ovako slobodno idemo, a u tome se nismo prevarili. Bio je jedan sat poslije pola noći kada smo stigli do mosta na rijeci Drinjači u Kladnju. Na mostu je bio četnički stražar, nije nas zaustavio niti pitao ko smo, naprotiv on nas je pozdravio njihovim vojničkim pozdravom, spuštanjem ruke na kundak puške. Tog momenta počela je borba na brdima oko nas. Brzo smo razvili 2. bataljon i za čas likvidirali četničke posade u gradu. 1 sami smo se čudili ovom iznenadnom uspjehu. Zarobljeno je nekoliko četnika, a više ubijeno. Među zarobljenicima bilo je nekoliko komandira četa, koji su u početku odbijali da predaju oružje i da ma šta govore o svojim jedinicama. Prvi i 3. bataljon uspjeli su da iznenade četnike i da bez mnogo gubitaka izvrše predviđeni zadatak. Preostali četnici su se, pod zaštitom mraka, povukli u šume Konjuh planine. Pred svanuće iz pravca Šekovića pojavila se povećana kolona vojske. Postavili smo prema toj koloni jaku zasjedu i dugo se s njom dovikivali, dok nismo ustanovili da je to 20. romanijska brigada. I ona je bila pošla na ovaj zadatak. Zamijenili su nas u Kladnju, a mi smo oko pola dana 28. januara krenuli prema Živinicama. Od Živinica produžili smo pokret preko sela Kiseljak, Poljica i Treštenice u selo Borovac. Išli smo uporedo sa četničkom kolonom, koja se kretala bespućem Konjuh planine. Očekivali smo, a tako je i moralo biti, da se četnici pojave u selu Pribitkovići, koje se nalazi između obronaka Konjuha i Ozrena. Na

ovom, među brdima uskom prostoru, nema šume sve do sela Bare i Vozuća.

Ujutro 1. februara došle su četničke jedinice u Pribitkoviće. Odmah smo ih napali po dubokom snijegu. Borci su se mogli kretati samo prtinom, što je otežavalo njihov položaj. Borba je bila vrlo teška, četnici su bili mnogo oprezniji nego što je to bio slučaj u Kladnju. Poginulo je i ranjeno nekoliko naših boraca i rukovodilaca u četama. Među njima teže je ranjen, a zatim umro Huso Mehmedagić, dak iz Tuzle, komesar jedne čete u 1. bataljonu. Huso je ležao kao ranjenik u snijegu i nalazio se između vatrenih položaja naših boraca i četnika. Dugo je vođena borba dok su nekako borci uspjeli da Husu izvuku iz položaja u kojem se nalazio. Na snijegu je ostala velika crvena mrlja, jer je bio već iskrvario, te je bio u pitanju samo čas kada će prestati da živi ovaj tako reći dječak. Svi naši naponi da ga spasimo bili su uzaludni. Pod sve jačim pritiskom četnika morali smo se povući na Borovac, zatim u Treštenicu i selo Poljice. Odlučili smo da u selu Poljicu sa jednim bataljonom izvršimo kontranapad, kako bismo dobili u vremenu da se dva naša bataljona ukopaju i dobro pripreme za konačnu borbu na ušću rijeke Turije u rijeku Spreču. Tako je ova borba počela 2. da bi se završila 3. februara ujutro. U pomoć je stigla 2. brigada Korpusa narodne odbrane, pomagala je i artiljerija 14. srpskog korpusa. Cijelu noć su vršeni juriši i kontrajuriši, borbe su vođene na odstojanju od 20 do 30 metara, vikalo se, psovalo se, prijetilo i slično. U zoru zabacili smo četnicima naš 3. bataljon iza leda. što ih je natjeralo u panično, ali i organizovano povlačenje prema Ozrenu. Tamo je sa njima prihvatila borbu 24. srpska brigada.

Odred je 3. februara krenuo prema Živinicama, da bi se nakon nekoliko dana uputio prema Ozrenu. Desetog februara naređeno mu je da pruži pomoć 24. srpskoj brigadi u savlađivanju četnika na prostoru sela Katanići i brda Lipova glava. Taj zadatak je povjeren našem Omladinskom bataljonu. Juriš boraca bio je nezadrživ. Sa ručnim bombama likvidirali su četničke položaje. Tom prilikom poginuo je zamjenik komandanta ovog bataljona Memiš Džanić, rodom iz sela Srebrenik. Memiš je bio previše samouvjeren, prkosio je neprijateljskim mecima, stid ga je bilo da se sagne, malo zakloni i si. Jedanaestog februara ujutro krenuli smo preko Vasiljevaca u pravcu sela Brezici i k vrhu Ozrena. U tom pravcu povlačili su se četnici. U selu Kamenica zarobili smo kompletnu četvu sa četničkim komandirom. U selu Brezici dočekala nas je oštra paljba crnogorskih četnika. Borba je bila vrlo teška. Nalazili smo se na prvim uzvisinama i nastojali da zagospodarimo ovim prostorom. Tri-

naestog februara, u toku najoštrijih borbi, obaviješten je Štab Odreda preko radio stanice da je umro komesar Odreda Todor Jovanović Tošo u Tuzli i da se odmah pošalje delegacija na njegovu sahranu. Određen je Safet Čehajić sa nekoliko boraca i dato mu u zadatak da odmah krene.

Borba na ovom prostoru trajala je tri dana. imali smo nekoliko poginulih i dosta ranjenih. Neprijatelj je pred upornim napadima naših jedinica napustio položaje u selu Brezici, na Maloj i Velikoj Ostravici i zauzeo nove položaje desno i lijevo od brda Gostilj. U saradnji sa 24. srpskom brigadom približavali smo se neprijatelju i istovremeno obračunavali sa grupama domaćih četnika u našoj pozadini. Dvadeset prvog februara 1945. godine, pod visokom temperaturom i bez svijesti, prenesen sam u Puračić, a zatim u Vojnu bolnicu u Tuzlu. U bolnici i na liječenju kod kuće. zadržao sam se oko 15 dana. Tada je bilo određeno da idem za zamjenika komandanta 16. muslimanske brigade, ali sam po potrebi, bio postavljen na dužnost u pozadini. Bio je to kraj mog petomjesečnog boravka u Tuzlanskom NOP odred.

MEHMED ALIBALIC

IZ RADA SANITETSKE SLUŽBE

Bježeći iz tuzlanskog zatvora, koncem avgusta 1944. godine, sa koferom punim sanitetskog materijala, koji je sklonjen prije mog hapšenja kod očuha Dulage Muminhodžića, tada nastanjenim u Južnom lageru br. 29, krenuo sam niz dolinu rijeke Jale prema Bukinju i Kiseljaku. Skrenuo sam poslije prema Priluku, jer sam ranije bio obaviješten da se na tom području nalazi Tuzlanski NOP odred.*)

Međutim, prolazeći pored sela, umjesto partizana, naišao sam na zeleni kadar, čiji je bio komandant Omerkić, zvani Omerin. Poslije ispitivanja, otvoreno mi je rekao da Mehmedaliju poznaje i da sa njim ima stalnu vezu. Nakon kraćeg zadržavanja, dok sam previo rane na nogama dvojici njegovih ljudi. Omerin me uputio u pravcu Tuzlanskog odreda.

Bio sam pun sreće kada sam stigao i ugledao komandanta Odreda i druge drugove iz Štaba: Todora Jovanovića, Mišu Vokića, Lunu Bararon i druge. Upoznao sam ih sa mojim ratnim kretanjem i o tome kako sam dospio do Odreda kao raniji pripadnik Štaba 27. divizije i si. Drugovi su me toplo i sa razumijevanjem primili. Tada me je Štab Odreda postavio za referenta saniteta u 3. bataljonu, a poslije izvjesnog vremena postavljen sam na istu dužnost u 1. bataljonu. U rukovodstvu Bataljona bili su: komandant Rasim Jogančić, komesar Derviš Hukić, zamjenik komesara Sabit Đapo, intendant Hašim Tubić, obavještajac Hasan Kapidžić i omladinski rukovodilac Alaga Iljazović.

Nakon prijema nove dužnosti odmah sam pristupio organizovanju sastanka sa četnim bolničarima. U dvije čete su bolničari bili Rahman Halilović i Ramo Beganović. a trećeg se ne sjećam.

*) U stvari, prije i u toku rata radio sam kao vatrostalni zidar u Rudniku Kreka. kao i moj otac koji je i poginuo u Rudniku 1924. godine. U partizane sam stupio 1. septembra 1943. godine i bio kurir Ante Vidakovića, načelnika Štaba 27. divizije. U toku šeste neprijateljske ofanzive zarobljen sam na području planine Zvijezda, potom prebačen u logor u Zagreb, odakle sam pobjegao i vezom stigao u Tuzlu. Ubrzo sam uhapšen, ali sam nakon izvjesnog vremena ponovo pobjegao i stupio u Tuzlanski NOP odred.

U to vrijeme harali su pjegavac i trbušni tifus i ozbiljno prijetili borcima i stanovništvu. Zato je sanitetska služba Odreda organizovano djelovala da spriječi pojavu ovih i drugih bolesti. pristupilo se nabavci buradi za raskuživanje odjeće, uvedeno je obavezno šišanje i brijanje, nabavljena sredstva za održavanje lične higijene i slično. Posebna pažnja je posvećena čistoći kazana i pribora za jelo.

Snabdjevenost potrebnim lijekovima je bila zadovoljavajuća, zahvaljujući partizanskoj apoteci u Lukavcu. Iz nje smo prema datim trebovanjima redovno dobijali lijekove od apotekarke koju smo zvali imenom Nataša. U Lukavcu je stacionirana i pomoćna partizanska bolnica, koja je odigrala veliku ulogu u prihvatanju bolesnika Odreda, kao i drugih jedinica koje su kroz ovo područje prolazile. Njome je rukovodila P. Jelena (kako se potpisivala u pismima koja mi je slala).

Sanitetskom službom u Odredu rukovodio je referent saniteta Odreda Bararon Luna. U bataljonima su postojali referenti saniteta bataljona, a u četama četni bolničari. Ali, popunjenost ove službe stručnim osobljem je bila nedovoljna. Stanje je ublažavano održavanjem kraćih kurseva u predahu borbi. Kasnije je, u oslobođenoj Tuzli, 26. februara 1945. godine, održan prvi bolnički kurs, čiji su učesnici upućeni u mnoge jedinice NOV pa i u Tuzlanski odred.

Dok se 1. bataljon Odreda nalazio u selu Bašigovci, obaviješteni smo da su u Tuzlu dovedena djeca sa popaljenog Birča i smještena u Dom siročadi. Uz saglasnost Štaba bataljona mi, bolničari i ekonomi bataljona, smo organizovali akciju za prikupljanje pomoći za ovu djecu od mještana sela Bašigovaca. Seljaci ovog mjesta su se masovno odazvali ovoj akciji. Prikupljene su izvjesne količine hrane i novca. Prikupljena pomoć je pomoću saonica prevezena u Dom siročadi i predata kao poklon boraca i seljaka.*)

U uslovima stalnih borbi i pokreta koje je Odred vodio protiv zelenokadrovaca, ustaša i četnika, sanitetska služba je bila veoma aktivna. U kratkim predasima pristupalo se parenju odijela pomoću pare i buradi, uz obavezno brijanje i šišanje boraca. Zbog takve preventive nijedan borac nije obolio od tifusa i drugih bolesti, koje su tada bile raširene. Ova služba je organizovala i proizvodnju sapuna od sode, kosti i neophodnog materijala. Sve to nije u potpu-

*) Tih dana, početkom oktobra 1944 godine, dok smo se nalazili u Lukavcu, Derviš Hukić i Alaga Iljazović su mi saopštili da sam primljen u Partiju. To je bio za mene najradosniji trenutak

nosti zadovoljavalo potrebe Odreda, pa je jedan komad sapuna bio dijeljen na četiri borca. Dosta pažnje posvećeno je čistoći posuda za ishranu boraca, a posebno hrani koju su pripremali ekonomi i kuhari u četama. Hrana se većinom pribavljala putem seoskih odbornika.

Pored brige sanitetske službe o zdravstvenom stanju boraca, značajna pažnja je posvećivana zdravlju stanovništva u mjestima kroz koja je prolazio Odred. Tom narodu je pomagano u granicama mogućnosti. Vremenom je saradnja na ovom i drugim poljima sa narodom postajala sve čvršća.*)

Sanitetska služba Odreda se često našla u situaciji kad, usljed nedostatka opreme i stručnih kadrova, nije mogla da pruži adekvatnu pomoć bolesnicima. Ono što je, pak, bilo u njenoj moći funkcionisalo je besprijekorno. Posebno se vodilo računa da neki teško ranjeni borac ne dospije u ruke neprijatelja koji je i ranjenike ubijao.

Odred je vodio stalne borbe sa neprijateljem u kojima je neminovno bilo dosta ranjenih boraca.***) Ostale su mi u sjećanju neke borbe Odreda i konkretna pomoć sanitetske službe ranjenim drugovima.

Početkom oktobra 1944. godine Štab Odreda je odlučio da napadne zeleni kadar Saita Bahtića u Puračiću. Borbe su vodene u selima: Poljice, Šerići, Priluk, Turija i drugim. Odred je pri tome razbio ovu neprijateljsku formaciju i oslobodio okolna sela. Potom je nastavljeno čišćenje terena od ostataka neprijatelja. Tada je jedna četa 1. bataljona u Priluku naišla na zasjedu iz koje je mitraljeski rafal zasuo našu kolonu i tom prilikom su poginula dva borca. Četa je odmah opkolila kuću iz koje je dještvovala zasjeda i likvidirala dva esesovca. Inače, esesovci su često pravili zasjede zbog čega su naše jedinice morale biti posebno oprezne.***)

*) Dok se Odred nalazio u Bašigovcima, u jesen 1944. godine, došao nam je jedan stariji mještatin. Molio je komesara Bataljona, Derviša Hukića, da pošalje doktora radi pomoći njegovoj ženi Mejri koju je bolio stomak. Komesar je poslao mene. Pregledao sam Mejru i ustanovio da su joj blokirala crijeva. Zato sam joj dao ricinus, rekavši mu da će Mejra brzo ozdraviti.

Sutra je starac došao u Štab Bataljona sa punim sepetom jabuka, suvih šljiva i suvog mesa. Bila je to njegova zahvalnost za našu pomoć. Obraćajući se komesaru (koga je pokušao da poljubi u ruku), rekao je: »Bog vam pomogao, moja Mejra je ozdravila.«

**) Koliko sam uspio utvrditi naknadnim traganjem u toku 1944/45. godine poginula su 72 borca i rukovodilac Odreda, a isto toliko ih je ranjeno.

***)) Prvi bataljon Odreda se smjestio u zgradi Željezničke stanice Puračić. Štab Bataljona je bio na okupu. U vrijeme dok sam se pripremao za obilazak četa, ustaše i zeleknadrovci su nas iznenadili: prešli su preko mosta i napali nas. Razvila se oštra borba.

Odred je vodio borbe i sa četnicima komandanta Forkape i drugima u okolini Devetaka. Zatim je, nakon saznanja da su se četnici u jačoj formaciji bazirali i ukopali na planinskom vrhu Ozrena zvanom Kraljica, Štab Odreda pokrenuo bataljone u napad na ta uporišta, sa ciljem da se ona što prije likvidiraju. Napad je izvršen sa svih strana. Četnici su uraganskom vatrom zasipali borce. Nakon više juriša to četničko uporište je zauzeto. U toj borbi je na obje strane bilo ranjenih i mrtvih. Posebno mi je ostalo u sjećanju ranjavanje Fadila Begića, zvanog Belaja. Fadil je bio neustrašiv mitraljezac. U borbi mu je metak prošao kroz dio glave, razbio čeonu kost i raznio dio uha. Izvršena je brza intervencija referenta saniteta bataljona, pružena mu je neophodna pomoć, a zatim je hitno upućen preko Lukavca u Tuzlansku bolnicu. Zahvaljujući svemu tome Fadil je prebolio te rane.

U borbi sa četnicima na Gornjoj Bukovici, teško je ranjen borac Odreda Ahmet Bešić. Nakon ukazane pomoći, hitno je upućen u Lukavačku bolnicu. Međutim, pošto je bio sav izrešetan mitraljeskim mecima, na putuje podlegao.

U borbama sa neprijateljem, na području Rakove Noge kod sela Imamovića, pogođen rafalom, pao je mrtav Cibrić Avdo, mitraljezac, a njegov pomoćnik je pri tome ranjen u noge. Zahvaljujući brznoj intervenciji referenta saniteta, spasen je od sigurne smrti.

Idući u koloni prema Ozrenu, lutajući metak pogodio je borca Džanić Memiša, koji je ostao na mjestu mrtav. Drugovi su ga žalili, jer je bio izuzetno dobar borac i omiljen drug.

Nakon protjerivanja neprijatelja iz Kladnja u Štab Odreda je došla jedna žena, majka oboljele djevojke, i zamolila za medicinsku pomoć. Komandant je meni naredio da to učinim. Otišao sam kući. Kćerka je ležala u postelji. Imala je teški svrab, koji se pretvorio u žive rane, jer se bolest pogoršala usljed mazanja nekom ljepljivom masom. Usljed bolova, djevojka je vikala, izbezumljeno dozivala u pomoć. Taj prizor ostavio je na mene težak utisak. Međutim, skupio sam snagu i brižljivo očistio rane. Djevojka se ubrzo

U jednom momentu komandant Bataljona Rasim Jogunčić se okrenu prema meni i ljutito reče: »Bacaj tu torbu, uzmi pušku i tuci«! Pošto sam imao pušku, tako sam i uradio.

Nakon kraćeg vremena pozvao me komandant. Naravno, odmah sam mu se javio. Kaže: »Ovaj borac (pokazujući prstom u pravcu jedne kuće) je ranjen, idi i previj mu rane«! Ne znam šta mi je bilo da sam mu tada rekao: »Druže komandante, ja sam bacio torbu«. Na to on zabrinuto i oštro reče: »Šta bacio, ko ti je naredio? Kažem: »Vi, druže komandante«. Za trenutak je zastao. Vidio je torbu na meni i prisjetivši se ranijeg naređenja nasmijao se, shvativši da sam se šalio. Odmah sam pritekao u pomoć ranjenom drugu

oporavila. Obje su iza toga dolazile u Štab Odreda i izražavale svoju zahvalnost.

Dok je jedan bataljon Tuzlanskog odreda ostao u Kladnju radi obezbjeđenja i sređivanja prilika na terenu, drugi dijelovi Odreda su izvršili marš ka Lukavcu, jer su se u Puračiću ponovo pojavili Sajtovi zelenokadrovci, kao i ustaše iz Gračanice, sa ciljem da zauzmu Lukavac.

Prvi bataljon Odreda dobio je zadatak da štiti teren oko mosta na Spreči u Puračiću. Štab Bataljona je smješten u blizini Željezničke stanice Puračić. Vjerovatno su ustaše saznale za naše pokrete u cilju likvidacije ovih neprijateljskih formacija smještenih u Puračiću. Poslije brzog prelaska mosta, neprijatelj nas je tukao žestokom vatrom. Usljed kiša i topljenja snijega, rijeka Spreča je bila nadošla tako da se prelaz preko nje za Puračić nije mogao izvršiti.

U oštroj borbi (sa ustašama i zelenašima - kako smo zvali zelenokadrovce) 1. bataljon je potisnut do Željezničke stanice Puračić. U toj borbi poginulo je oko 36 neprijateljskih vojnika, među kojima i Sajtov zamjenik. Tu su poginula i dva naša borca. Potom se Bataljon postepeno povlačio, uz stalnu borbu, prema selu Hrvati i došavši do ispred Lukavca se ukopao sa ciljem da pruži odlučan otpor. Bio sam na licu mjesta, kada je mitraljezac zvani Car svom snagom oružja tukao po neprijateljskim položajima. Odjednom mu je nestalo municije, kada mu je bila najpotrebnija. Pronašao sam mu još dva redenika municije kojima je neprijatelj zaustavljen. U ovom okršaju su poginula dva borca. Jedan od njih je bio Delić Mehmedov Edhem. a imena drugog se ne sjećam.

Pošto su ostali bataljoni Odreda napali neprijatelja u Puračiću, on je bio prisiljen na povlačenje ka Gračanici. U tim borbama uzele su učešća i druge naše jedinice.

Sanitetska služba Odreda imala je dosta posla u borbama Odreda protiv četnika Draže Mihailovića na području Tojšića. Međaša i drugih sela. Bilo je dosta teških ranjenika, koji su odmah transportovani u Tuzlansku bolnicu. U jeku borbi, vidio sam kako je komandantu Odreda Mehmedaliji Hukiću potekla krv iz nosa. Prišao sam da mu pomognem. Međutim, on je to odbio govoreći: »Pusti to sad, nema se vremena za to.. .«. Očigledno, za komandanta je bio značajniji ishod borbe od sopstvenog života. Na sreću sve se dobro završilo.

Partizanska etika je obavezivala na pružanje pomoći i ranjenim neprijateljskim vojnicima. Tako sam, u vrijeme dok je Odred

vršio potjeru za četnicima Draže Mihailovića na sektoru Živinica, slučajno u jednoj štali pronašao zakopanog četnika, čija je ruka virila iz đubreta. Otkopao sam ga i vidio da je živ. Potom je četnik prebačen u ambulantu Komande mjesta Živinice. gdje ga je preuzeo medicinski tehničar Safet Katanić.

U januaru 1945. godine četnici Pavia Đurišića. na putu za Trebavu, slomili su otpor 2. bataljona Odreda i zauzeli Kladanj. Ostali bataljoni Odreda su se nalazili u Živinicama. Pred strojem boraca, u ime Komande mjesta, o teškoćama 4. bataljona govorio je komandant Odreda. Trebalo je da Odred izvrši pokret prema Kladnju i pritekne u pomoć 2. bataljonu. U tom kratkom, ali veoma oštrom govoru komandant je reko: »Drugovi, u muci se poznaju junaci, nećemo dozvoliti da nam drugovi stradaju. . .«. Po velikom nevremenu. duboki snijeg i niska temperatura. Odred je krenuo prema Kladnju. Borci su se privukli do četničkih mitraljeskih gnijezda, kada oni to nisu mogli očekivati, i potpuno ih iznenadili. U jednom od bunkera našao sam se sa Akifom Bjelićem. U borbi Akifa je pogodio metak i srećom zaglavio se potkožno na stomaku. Čim se ukazala prilika, na brzinu sam mu izvadio metak iz stomaka i previo ranu. I tako ranjen Akif*) se i dalje uporno borio. U ovoj borbi su naišli na mene dva četnika, pitajući me »Gdje su naši«? Sproveo sam ih do naših drugova. Pored nekoliko ranjenih, tu nam je poginuo Smajli Kuduzović. Zarobljeno je dosta četnika i zaplijenjeno oružje i ratni materijal.

Poslije izvršenja ovog zadatka, Odred je krenuo prema Lukavcu. Kod sela Omazići došlo je do oštred borbe sa četnicima i zelenim kadrom. Borci su izveli noćni napad na četnike, brzim djelstvom uspjeli da zarobe kompletnu komoru jednog četničkog korpusa, u kojoj se pored dva sanduka papirnateg novca nalazio i sanduk sanitetskog materijala čemu sam se posebno obradovao. Razbijen je njihov štab i zarobljeno nekoliko četnika. Tada sam i ja, sticajem okolnosti, zarobio jednog četničkog potpukovnika, koji je rekao daje ljekar. Predao sam ga komesaru čete Huseinu Mehmedagiću. Ordenje koje sam našao u njegovom šinjelu predao sam Mehmedaliji Hukiću. U ovoj borbi poginuo nam je borac Fadil Basic.

U daljim borbama 1. bataljona protiv četnika na kosi Svatozac - Vijenac, kada su ovi bili zaustavljeni, ranjen je u koljeno borac Velo Ibrić. Poslije pružene pomoći upućen je u bolnicu u Lukavcu. Prvi bataljon je vodio borbe sa četnicima, u sklopu borbi Odreda

*) Poginuo je u borbi sa četnicima u Požarnici 1945. godine.

i drugih jedinica NOV na sektoru Prokosovića, sprečavajući im zauzimanje Lukavca i okolnih mjesta. Borba se vodila cijelu noć do svanuća. Četnici su uspjeli da zapale nekoliko štala i stožina sijena. Narod sela Prokosovići je cijele te noći dovlačio municiju stočnim zapregama iz Lukavca. Četnici su odbijeni. Napadom i drugih naših jedinica koje su pristigle, četnici su se usmjerili prema Ozrenu.

Nakon ovih borbi Odred, kao i druge naše jedinice, se uputio za četnicima s ciljem da ih stalno napada i uništava. U uslovima sniježne mećave, i niske temperature, zatekao sam se sa jednim vodom 2. bataljona na Borovcu, kod Treštenice. Tu, u Mektebu, narod je sakupio hranu za borce, koju je taj vod trebalo da preuzme. U tom trenutku četnici su iz šuma iznenada otvorili uragansku vatru na nas. Vod je odgovorio vatrom. U dužoj oštroj borbi, četnici su nas potisli iz sela. Tu je ranjen komesar 2. čete Husein Mehmedagić. Da bismo ga ranjenog izvukli, ispred neprijatelja, komandovan je protuudar. Huseina sam izvukao, ali je tom prilikom poginuo zamjenik komandira voda 2. čete Salih Memić. Huseina sam ja na leđima uvukao u jednu uvalu, prešavši preko ledenog potoka i odnio ga do Štaba Odreda. I pored ukazane pomoći, umro je na mojim rukama. Organizovan je prevoz njegovih posmrtnih ostataka u Lukavac odnosno Tuzlu.

Poslije protjerivanja četnika sa Ozrena naše jedinice su orijentisane prema Gračanici. U njoj su se nalazile zelenokadrovske i ustaške snage. Dobro su se ukopale po okolnim brdima, a naročito je utvrđeno i osigurano uporište Stražovac. Odred je opkolio Gračanicu. Na prilazu brdu Stražovac, nastala je uraganska vatra. Komandant Odreda je naredio da se minobacačima bombarduju bunker na Stražovcu. Čim su mine počele padati na kotu, izvršen je juriš naših snaga. Poslije žestoke borbe, Gračanica je oslobođena. Našim jedinicama u Gračanici se priključio jedan broj mladića iz drugih neprijateljskih formacija. Ubrzo iza toga je formirana Komanda mjesta u Gračanici, a imenovani su i odbornici. Narod Gračаницe je odahnuo.

U čitavom tom razdoblju sanitetska služba obavljala je svoj zadatak časno, dajući sve od sebe kako bi što više ranjenika i bolesnika osposobila za dalje akcije, a teže ranjenike slala je na dalja liječenja u bolnice u Lukavcu i u Tuzli. Mnogi borci su dali svoje živote, i znani i neznani. Spisak poginulih treba, svakako, dopuniti, a ja sam opisao one kojih se sjećam.

Kad god su prilike dozvoljavale sanitetska služba je održavala sastanke i činila druge napore u cilju što boljeg organizovanja zdravstvene službe. Inače, što se sanitetskog materijala tiče, najvi-

še je nedostajalo injekcija protiv tetanusa, a ono što smo imali čuvali smo dobro za najteže slučajeve. Koliko se sjećam u 1. bataljonu, a mislim daje tako bilo i u ostalim bataljonima, nije se dogodio nijedan slučaj trbušnog tifusa. Stalno je vršeno raskuživanje odjeće, pranje i čišćenje. To nam je bio osnovni zadatak, kako bi borci bili zdravi, čisti i uredni. Na tom se radilo u vrijeme predaha, kad se god za to ukazala mogućnost. Takav rad pohvalio je načelnik saniteta 3. korpusa na jednom sastanku. Tada mi je poklonio džepnu apoteku sa osnovnim materijalom za pružanje prve pomoći, što sam doživio kao neobično značajno priznanje ne samo meni, već svim pripadnicima sanitetske službe u Odredu.

Osoblje bolnice 3. korpusa .VOW u Tuzli, maja 1948. godine, slijeva- Mehmed Alibalić, referent saniteta bataljona Tuzlanskog odreda i Sujeđin Petronić Drago, bolničar, pozadi Anđelka Toprić, bolničarka.

Inače, u Odredu je uvijek bio prisutan kulturno-zabavni život, bilo da se on nalazio u selu ili u gradu. Pjesme i kozaračko kolo mamilo je borce bez obzira na umor, marš, iscrpljenost itd. To je

značajno uticalo na njihov moral. I u najtežim momentima pjevale su se revolucionarne pjesme. Među njima se često čula i ova:

»Tuzlanski smo mladi partizani,
Mi volimo svoj rodni kraj,
Danas šuma, sutra selo-grad,
Brigada će biti naš odred mlad.
Pjevaju mašinke ljepše nego ptice.
Iz bunkera naših, zelene šumice.
Partizan će tada nov život da sprema.
U slobodnoj Bosni gdje fašista nema« itd.

Formirane su i diletantske partizanske grupe, koje su pripremale skečeve za priredbe, koje je Odred organizovao za borce i građanstvo. U kulturno-zabavnom životu naročito je učešće uzimala omladina.

U proljeće 1945. godine razbolio sam se od upale mozga i upale srednjeg uha, zbog čega sam hitno prebačen u Tuzlansku bolnicu. Ukazana mi je potrebna intervencija, kojom sam spasen od sigurne smrti. Tada je u bolnicu došla da me posjeti delegacija 1. bataljona, na čelu sa komesarom Dervišem Hukićem. Ta pažnja mojih drugova me je izuzetno obradovala. Inače, u istom krevetu sa mnom ležao je i teško bolestan omladinac Ibrahim Duraković iz Tuzle. Tu je i umro.

Poslije ozdravljenja, pripojen sam sanitetskoj službi bolnice 3. korpusa u Tuzli, gdje sam nastavio dalju aktivnost.

JOVO DRAGIĆ

OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U ODREDU

Od svog osnivanja oktobra 1943. godine, u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle, Tuzlanski NOP odred je imao velikih problema oko obezbjeđenja kadrova na komandnim i političkim mjestima. Izuzev Štaba Odreda vrlo često su nedostajali kadrovi u četama i bataljonima, čega se i danas sjećaju preživjeli komandanti i politički komesari Odreda, kao i ostali drugovi iz ove jedinice. Često su bili nekompletni štabovi bataljona, a da ne pominjemo komande četa i vodova. Ovome se i ne treba čuditi kada se zna kako je ova jedinica bila popunjavana. Veći broj boraca Odreda bio je regrutovan od bivših pripadnika zelenog kadra, ustaške milicije, domobrana, esesovaca i četnika, koji su se predavali našim jedinicama poslije oslobođenja Tuzle. Od ovakvog heterogenog sastava bilo je vrlo teško obezbijediti odano i sposobno rukovodstvo za jedinice Odreda. Radi toga Odred je obezbjeđivao kadrove od provjerenih terenskih, partijskih i skojevskih radnika Tuzle i okoline, kao i od boraca iz naših brigada koje su operisale na ovom terenu. To je, u stvari, bila uzajamna pomoć, jer je, inače, Odred često popunjavao ove brigade. O svemu ovome se starao i nadležan dio Štaba 3. korpusa, a povremeno i štabovi 17, 27. i 38. divizije sa kojima je Odred bio često i pod njihovom komandom vodio mnoge borbe na terenu oko Tuzle.

Tako je bilo i sa obavještajnim kadrovima u ovo vrijeme. Naime, poznato je da su zaduženja za obavještajni rad u našim jedinicama dobivali, prije maja 1944. godine, najčešće komesari i njihovi pomoćnici pa i poneki komandant jedinice, a poslije toga, naredbom Vrhovnog komandanta, svaka jedinica od bataljona do brigade - odreda morala je imati obavještajnog oficira. Tako je Tuzlanski odred, od polovine 1944. godine, počeo da dobija obavještajce Odreda i bataljona u njemu. Međutim, koliko mi je poznato, tek pod konac 1944. godine, ili čak početkom 1945. godine, ovaj kadar je kompletiran u Odredu, tako daje svaki štab bataljona i Štab Odreda imao obavještajnog oficira. Ovaj kadrovski problem vjerovatno je trebao i ranije da bude riješen, ali je nedostatak kadrova uslovio da to nije učinjeno.

Prema mom sjećanju i kazivanju nekih drugova iz rukovodstva Odreda, bilo je pokušaja i ranije da se postavi poneki obavještajac bataljona, ali obavještajac Odreda tek je postavljen novembra ili decembra 1944. godine. Naime, po naređenju Štaba 3. korpusa tada sam postavljen za obavještajca Odreda. Nisam ni od koga primio dužnost, niti sam pak čuo da je neko prije mene bio na toj dužnosti. Međutim, već ranije su bili postavljeni obavještajci u bataljunima. Koliko se sjećam, ti obavještajci su bili Husein Kapidžić i Milan Gavrilović. Ja sam u Odred za obavještajca došao iz 20. romanijske brigade poslije završetka jednomjesečnog vojno-obavještajnog kursa Vojne škole 3. korpusa u Tuzli, novembra i decembra 1944. godine, o čemu sam dobio i odgovarajuće Uvjerjenje.

ВОЈНА ШКОЛА III.
КОРПУСА НОВЈ
БР. 10
— ДЕЦЕМБРА 1944 —
ТУЗЛА

УВЈЕРЕЊЕ

За друг - другарицу Бранислава М. Јолу који - која
је похађао - похађала Високошколски курс

Политичко месар

Датум: 10. 12. 1944

Командант:

мајор

[Signature]

O obavještajnom radu i aktivnosti obavještajnih oficira u bataljonima i Odredu može se reći da su, i pored određenog obavještajnog neiskustva, postizani prilično dobri rezultati. Skoro nijedna vojna operacija nije izvedena, a da obavještajna služba nije prikupila potrebne podatke o neprijatelju, njegovoj brojnosti, moralno-političkom stanju, snabdjevenosti, njegovim punktovima i vezama, snabdijevanju oružjem i municijom i njegovim namjerama.

Podaci o svemu ovome vrlo teško su sakupljani. Zahvaljujući velikoj upornosti, pa i umješnosti naših obavještajaca iz Odreda, a posebno onih sa terena, kao i velikoj odanosti i spremnosti naših ilegalnih pojedinaca, mi smo, slobodno se može reći, u najviše slučajeva, bili na vrijeme i prilično dobro obaviješteni. Posebno smo se uspješno borili za čistotu naših redova i otkrivanje neprijateljskih uporišta u našim redovima. Brojni su slučajevi otkrivanja neprijateljskih špijuna na terenu, pa i u našim redovima. Posebno smo imali uspjeha na otkrivanju onih koji su se ogriježili o naše narode, vršeći razna zlodjela i ostale usluge neprijatelju. U tome smo imali veliku podršku i pomoć naših simpatizera i saradnika na terenu. Mnogi od njih su dali i svoje živote, predano izvršavajući zadatke dobivene od naših obavještajnih oficira.

Posebno moram istaći zasluge naše izviđačke jedinice pri štabu Odreda, iz koje su borci, zajedno sa našim obavještajcima, išli u neprijateljsku pozadinu, izviđali, i povezivali se sa našim ljudima u širokom krugu oko Tuzle, Lukavca, Gračanice, Puračića. Đurdevika, prema Kladnju i Ozrenu i rijeci Krivaji. Vrlo često su zarobljavani neprijateljski vojnici i dovođeni u štabove. Od njih smo dobijali dragocjene podatke o neprijatelju i njegovim namjerama. Ovo je naročito došlo do izražaja prilikom borbi sa četnicima, koji su odstupali iz Srbije i Crne Gore preko tuzlanskog basena. Tada su zarobljeni mnogi četnici i njihovi oficiri, pa i kompletni štabovi u kojima su bili oficiri do činova majora i pukovnika, koje smo, nakon saslušanja, slali Štabu 3. korpusa. Naši borci i obavještajci iskazivali su veliku hrabrost i upornost kao i umješnost u svim ovim akcijama.

Tako je, između ostalog, na osnovu sigurnih saznanja preko obavještajaca. Štab Odreda 20. oktobra 1944. godine uputio jedan posebno značajan i interesantan obavještajni izvještaj Štabu 3. korpusa. U njemu ga izvještava daje preko svojih saradnika iz Gračanice i Puračića došao do podataka da je na Trebavi i Ozrenu boravio Draža Mihailović, navodeći pri tome i neke njegove izjave i aktivnosti na tom terenu. U istom izvještaju su dati podaci i o aktivnostima i namjerama zelenokadrovaca u Puračiću.

U nizu ostalih zadataka, akcija i mjera obavještajna služba Odreda, zajedno sa njegovim partijskim i skojevim radnicima, vodila je računa i o izboru kurira za neke posebne, specijalne namjene. Tako su, u jesen 1944. godine, neposredno poslije oslobođenja glavnog grada Jugoslavije, na traženje Okružnog komiteta KPJ za tuzlanski okrug, iz Odreda upućena četiri borca - Skojeveca za obavljanje kurirske službe na relaciji Tuzla - Beograd i obratno.

"-te^" «v.

• v o f. 'r

O a C_y J

V₋

f_z V_z •'

K

s -• " - V

/

Fnksimil dopisa kojim Štab Odreda trail od Štaba 2. bataljona da uputi odgovarajuće skojevece za obavljanje kurirskih zadataka na relaciji Tuzla - Beograd

Ovi kuriri su, normalno, morali biti do kraja provjereni. Iz pisma Štaba Odreda Štabu 2. bataljona da se zaključiti daje najvjerojatnije iz svakog bataljona upućen po jedan borac za ovu grupu kurira.

Na kraju, pored ostalog, kao obavještajni oficir Odreda brinuo sam o radio stanici i radu na šifrovanju i slanju depeša Štabu 3. korpusa sa kojim smo održavali vezu svaki dan dva-tri puta dnevno, a prema potrebi i više puta. Ovim putem Štab Korpusa obaviješten je o našoj aktivnosti, kao i o aktivnosti i namjerama neprijatelja, te uopšte o vojno-političkoj situaciji na terenu. Štab

Odreda je ovim putem primao sva naređenja od Štaba 3. korpusa, a često i obavještenja za političke radnike kao i članove Okružnog komiteta i svih onih koji su radili na terenu gdje se Odred nalazio.

SAKIB CATIC

BORBA NA CIGANSKOM BRDU

U borbama koje su jedinice 3. korpusa i druge vodile u jesen 1944. godine sa okupatorsko-kvislinškim formacijama koje su se povlačile niz dolinu rijeke Spreče, učestvovao je i Tuzlanski NOP odred koji je imao značajne vojne zadatke. Jedna od takvih akcija je i borba za oslobođenje Puračića. novembra 1944. godine. Ostala mi je u dubokom sjećanju.

Jednog dana. u novembru 1944. godine, kurir mi je saopštio da se odmah javim komandantu 2. bataljona. Bilo je to u 22 časa.

Odmah sam se javio komandantu 2. bataljona Salihu Beganoviću. Sa njim je bio i njegov zamjenik Hrusto Bećirović. Naređeno mi je da prije tri časa ujutro naša 2. četa. čiji sam tada bio komandir, posjedne položaj na Trepalama. Zadatak Čete je bio da se prebaci na lijevu stranu rijeke Spreče, da se zatim neopaženo provuče pored Prokosovića. Tabaka i Ciganskog brda i da posjedajući položaj na Trepalama spriječi povezivanje četnika pod komandom Forkape i zelenog kadra komandanta Saita Bahtića. Saopšteno mi je da će tačno u tri časa Odred izvršiti napad na Puračić.

Četa je tada brojala oko 90 boraca, svrstanih u tri voda. Bila je smještena u Lukavcu, na području Fabrike »Solvaj«. Na lijevoj strani rijeke Spreče su se nalazili Saitovi zelenokadrovci i ozrenski četnici, povezani sa jedinicama Ibrahima Pjanića i Abdurahmana Kapetanovića sa područja Gračanice. Odred je tih dana vodio uporne borbe sa njima, proganjajući ih i pripremajući se za njihovo konačno likvidiranje. Ovaj napad na Puračić je bio u sklopu te akcije.

S obzirom na značaj zadatka koji je Četa dobila, sa nama je pošao i zamjenik komandanta bataljona Hrusto Bećirović. Nakon dobijenog naređenja i utvrđenih znakova raspoznavanja, kao i pravcima kretanja Čete i njenog eventualnog povlačenja, vratio sam se u Četu. Sa komesarom Čete Omerom Isovićem, koga sam upoznao sa dobijenim zadatkom, pozvao sam komandire i delegate vodova i saopštio im zadatak Čete i svakog voda pojedinačno.

U dogovoru sa zamjenikom komandanta Bataljona odlučeno je da rijeku Spreču predemo nizvodno od Modraca. preko improvizovanog mosta od dasaka i greda. Pokret smo izvršili oko 23 časa

i 30 minuta. Prešli smo u najvećoj tišini Spreću i planiranom maršrutom smo stigli oko dva časa na područje Trepala. Četa je posjela položaj i bila je spremna za akciju.

Tačno u tri časa Odred je napao Puračić. Pošto je naša četa bila u pozadini neprijatelja, osmatrali smo razvoj događaja. Borbe na Puračiću su se rasplamsale. Očekivali smo da će Puračić naše jedinice brzo osloboditi. Oko četiri časa, sat poslije otpočinjanja borbe za Puračić, četnici iz pravca Turije su napali položaj naše čete sa ciljem da nas razbiju i povežu se sa zelenim kadrom iz Puračića. kako bi mu pružili pomoć u borbi protiv Odreda koji je napadao. Taj četnički napad je Četa vrlo brzo odbila i time osujetila njihove namjere. Ujutro, borbe za Puračić su prestale. Očekivali smo kurirsku vezu i saopštenje o zauzimanju Puračića. Kurir se nije javljao i mi nismo znali da li je Puračić oslobođen ili nije. Uputili smo patrolu prema Ciganskom brdu sa komandnirom voda na čelu. Čazimom Kunosićem. i poznatim mitraljescom Rizahom Meškovićem. Nakon povratka patrola nam je javila da se u rovovima na Ciganskom brdu nalaze zelenokadrovci. Bilo je očito da Puračić nije oslobođen i da su se naše jedinice povukle prema Lukavcu. Tako se naša četa našla u neprijateljskom okruženju. U takvoj situaciji komanda Čete, u dogovoru sa zamjenikom komandanta Bataljona. je odlučila da se probije upravo preko rovova na Ciganskom brdu i da pored Prokosovića i Modraca uspostavi vezu sa našim jedinicama, odnosno da se vrati u Lukavac.

Ogromno iskustvo i osvjedočeno junaštvo zamjenika komandanta bataljona Hruste Bećirovića, njegova umješnost u iznalaženju borbenih rješenja je, i ovom prilikom, došla do izražaja. Predložio je da se ide kolonom sa velikim rastojanjem pravo na rove.

Uočivši partizansku kolonu koja se iz predjela pokrivenog šumom kretala prema rovovima, neprijatelj je otvorio vatru. U tom momentu je Četa zauzimala streljački rašireni položaj sa kretanjem prema rovovima i pomoću vatre primorala zelenokadrovce na povlačenje prema Puračiću. Prvi i Drugi vod su izvršili juriš na rove, a Treći vod je prihvatio borbu sa Forkapinim četnicima koji su, uočavajući naše povlačenje sa Trepala, počeli napadati Četu. U brzom naletu Prvi i Drugi vod su zauzeli rove na Ciganskom brdu. U isto vrijeme, odbijen je napad četnika. Neprijatelj je uočio da partizana nema mnogo, pa se pribrao i izvršio kontrajuriš prema rovovima u kojima je Četa bila već zauzela položaj. Prvi juriš je Četa odbila. Međutim, neprijatelj je bio uporan, što se vidjelo i po tome da je u isto vrijeme za nepunih 30 do 40 minuta ponovio na-

pad i to: zelenokadrovci iz pravca Puračića, a četnici iz pravca Turije. Četa je odbila i ovaj napad. Bilo je očito da neprijatelj želi da nam onemogući povlačenje. U takvoj situaciji, odlučili smo da se Prvi vod sa komesarom Čete probija prema Prokosovićima i Modracu. Drugi vod da zadrži napredovanje zelenokadrovaca na Ciganskom brdu. Sa Drugim vodom će ostati i komandir Čete. Zamjenik komandanta Bataljona Hrsto Bećirović je, na njemu svojstven način, sa Trećim vodom izvršio kontranapad na četnike i onemogućio njihov pokušaj da ugroze Četu i da se čvršće povežu sa zelenokadrovcima.

Hrabrost boraca 2. čete je omogućila da se u ovoj akciji razbiju pokušaji zelenokadrovaca i četnika da opkoljavanjem i presijecanjem odstupnice razbiju i unište Četu. Dok je Prvi vod kosom prema Prokosovićima i Modracu čistio put za povlačenje Čete, a Treći vod, razbijajući četnike, se uključivao u bitku na Ciganskom brdu, oko rovova u kojima je bio Drugi vod odbijen je i treći snažan napad zelenog kadra i stvorene mogućnosti za povlačenje svih boraca. U ovim borbama su se posebno istakli zamjenik komandanta bataljona Hrsto Bećirović, koji je pokazao kako umješnost u komandovanju tako i izrazitu hrabrost. On je junački djelstvovao sa svojim šmajserom na četnike, a u isto vrijeme je pomagao komandiru Čete u odbijanju napada zelenokadrovaca. Njegova hrabrost je ulivala povjerenje kod boraca, koji su se hrabro borili. Posebno se istakao mitraljezac Rizah Mešković. On je sa svojim šarcem prosto kosio neprijateljske vojnike i prikivao ih za zemlju u momentu kada su polazili u napad na naše položaje. Pri tome je djelstvovao i iz stojećeg stava po neprijateljskom streljačkom stroju. Komandir voda Ćazim Kunosić je takode pokazivao hrabrost i hladnokrvnost u odbijanju neprijateljskih napada. U ovoj borbi su se posebno istakli Šefket Kunosić, Ahmet Muratović i Cvijan Savić. Kada je i treći napad odbijen, izdato je naređenje za povlačenje Čete prema Prokosovićima. Borci su se disciplinovano povlačili, ali mitraljezac Rizo i komandir voda Ćazim su i dalje ostajali na položaju, tražeći da se ja kao komandir povučem. Za tu neposlušnost su bili kritikovani, ali i pohvaljeni za pokazanu hrabrost.

Četa se vratila u Lukavac u sastav Bataljona i Odreda oko 14 časova. Sačekali su nas komandant i komesar Bataljona i komandant Odreda Mehmedalija Hukić na rijeci Spreči. radosni zbog našeg povratka iz neprijateljskog obruča.

Tako je ovaj zadatak 2. četa 2. bataljona Tuzlanskog partizanskog odreda izvršila sa uspjehom. Izvršenje ovog zadatka je

značilo mnogo i radi toga što nijedan borac nije poginuo. Imali smo samo tri lakša ranjenika. Prema očevicima iz ove akcije i kasnijim informacijama, neprijatelj je imao desetine mrtvih i ranjenih vojnika.

BORBE 2. BATALJONA NA ĐURĐEVIKU

U periodu nakon drugog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine, Tuzlanski NOP odred, kojim je tada komandovao Mehmedalija Hukić, a na dužnosti političkog komesara se nalazio Tošo Jovanović, predstavljao je organizovanu vojnu formaciju, spremnu i sposobnu za izvršenje većih borbenih zadataka. Prema zapovijesti Štaba 3. korpusa njegova operativna dještva tada su bila vezana za područje tuzlanskog basena s precizno razrađenim zadacima u vezi sa dještovima u cilju sprječavanja prodora neprijatelja iz pravca Doboja. Gračanice i Ozrena. Istovremeno, velika pažnja se poklanjala političkoj, agitaciono-propagandnoj aktivnosti kako bi se narod tog kraja organizovao za što spremniju i svestraniju pomoć NOB-i i razobličavanju neprijatelja, koji je tada na tom području imao dosta jaka uporišta. Tadašnji podaci kazivali su da je u Gračanici i okolnim selima dještvovalo nekoliko ustaških bojni, legionari i zelenokadrovci čije je brojno stanje iznosilo oko 4.500 vojnika. U Puračiću i okolini nalazili su se legija i zeleni kadar sa oko 400 ljudi. Na Trebavi je bilo preko 2.000 četnika, a na Ozrenu se nalazilo 9 četničkih bataljona sa oko 3.200 ljudi.

Aktivnosti na razobličavanju neprijatelja imale su i svoju mobilizacijsku svrhu. Naime, novopridošli iz neprijateljskih redova, naročito legionari i zelenokadrovci, u znatnoj su mjeri popravili brojčano stanje Odreda. Uspješno izvršene akcije ojačale su moral boraca, a treba istaći uspjeti napad na neprijatelja u Puračiću, Gračanici, odbranu Lukavca od napada jakih ustaških snaga itd. Osim toga, svakodnevne borbe sa neprijateljem, njegovo razoružavanje i mobilizacija u redove Odreda, učinile su da neprijateljske snage budu neutralisane, prisiljene na pasivnost u dolini Spreče i šire, čime je Odred imao velikog udjela u omogućavanju izvođenja ofanzivnih akcija jedinica NOV-e na široj regiji sjeveroistočne Bosne. Prodorom četničkih grupacija iz Srbije, Crne Gore i Hercegovine u blizinu Tuzle, decembra 1944. godine, nastala je potpuno nova situacija, s obzirom da im je cilj bio zauzimanje Tuzle i ovladavanje njenim basenom. U okviru izrečenih naredbi od strane Štaba 3. korpusa, u vezi sa angažovanjem 27. i 38. divizije na odbrani grada.

Tuzlanski odred je dobio zadatak da akcije u potpunosti usmjeri prema rijeci Spreči, Međašu. Živinicama, Đurđeviku, Banovićima, Kladnju i Ozrenu.

U skladu sa dobijenim zaduženjima. Štab Tuzlanskog odreda naredio je Štabu 2. bataljona da zauzme položaje u Đurđeviku sa zadatkom da onemogući prodor četnika u pravcu Živinica. Drugi bataljon su činile tri čete sa prištapskim - minobacačkim vodom, ukupno oko 190 boraca. U Štabu Bataljona nalazili su se: Salih Beganović, komandant, Sabit Đapo. politički komesar, Hrusto Bećirović, zamjenik komandanta. Alija Šalja, zamjenik komesara i Sakib Ćatić, omladinski rukovodilac. Dvadeset i petog decembra Štab Bataljona je izvršio dobijeno naređenje, pristupivši rasporedu svojih četa: 1. četa (komandir Ahmet Bešić, politički komesar Selfulah Ibrišimović), locirala se iznad rječice Oskove - poviše Đurđevika; 2. četa (komandir Nuraga Hodžić, politički komesar Omer Isović) je takođe kao i 3. četa (komandir Memiš Džanić, politički komesar Salih Suljetović), rasporedila svoje borce na kosi desno od Oskove iznad Đurđevika. Minobacački vod (komandir Nazif Zukić), zauzeo je položaje između triju četa.

Dan kasnije, 26. decembra u popodnevnim časovima, izviđačka patrola je blagovremeno primijetila kretanje jedne četničke kolone iz pravca Stupara, dok je druga kolona nastupala od Svojata i Gračanice. Od strane Bataljona sve su čete upozorene na pripravnost zbog neminovnosti skore borbe. Namjere četnika su bile poznate, ali u tim trenucima nije se raspolagalo sa podacima o naoružanju i brojčanoj premoći neprijatelja. Iščekivanje je uvijek bila najneprijatnija faza borbe zbog pojačanosti raznovrsnih osjećaja kojima dominira strah od smrti, ali ovoga puta, valjda zbog mrske i strašne pomisli da četnički koljači mogu ovladati Tuzlom, borci su mirno ležali, svjesni važnosti predstojećeg okršaja. Taj je mir zasigurno uneliko doprinio da četnički žestok napad bude uspješno odbijen. Četnici su pretrpjeli znatne gubitke, ali je možda bilo hitnije da je od zarobljenih četnika dobijena informacija da ukupno imaju oko 1.000 ljudi kojima komanduje general Trifunović, i da će im u toku sutrašnjeg dana u pomoć priteći četnici sa Ozrena. Zarobljenici su uvjeravali starješine Bataljona da je četnički moral vrlo slab, što se nije slagalo sa prijašnjim informacijama o jakom borbenom elanu četnika iz Srbije, a to je potvrđivala i žestina minule borbe.

Štab Bataljona izvijestio je Štab Odreda o rezultatima borbe i prikupljenim podacima. Dobio je informaciju daje 2. bataljon opkoljen, jer je namjera četnika da što prije likvidiraju partizane koji

su im se ispriječili na domak Živinica i Tuzle. Prema dobijenim naređenjima Štaba Odreda, u toku noći 26/27. decembra. Štab Bataljona je izvršio novi raspored svojih četa. Prva četa je dobila zadatak da obezbjeđuje pravac prema Živinicama. Zadatak 2. čete je izvođenje napada prema Kiseljaku, na četničko lijevo krilo, koje se u međuvremenu povezalo sa ozrenskim četnicima. Treća četa je imala zadatak da vrši kontranapade u pravcu sela Stupara i Vrnovejića. Minobacački vod je dobio naređenje da pomaže četama ovisno od žestine borbe.

Komandi Bataljona je te noći stiglo dodatno naređenje od komandanta Odreda Mehmedalije Hukića, kratka i sadržajna naredba da 2. bataljon. po svaku cijenu, mora zadržati zaposjednute položaje, istovremeno obavještavajući da će Bataljonu uskoro pristići pomoć. Sa ovim naređenjem upoznati su svi borci 2. bataljona. Za moral boraca bilo je bitno da su se i starješine nalazile na poprištima borbe. Komesar Bataljona se nalazio na položaju 2. čete, zamjenik komandanta među borcima 3. čete, a omladinski rukovodilac na liniji borbe 1. čete, svi zajedno sa borcima i starješinama čete, učestvujući u odbijanju četničkih napada ili organizovanju protunapada. Iako u potpunosti opkoljen, Bataljon je uspješno odolijevao čestim i žestokim nasrtajima četnika, koristeći se nastalim pogodnostima za uspješne protujuriše prilikom kojih su četnicima nanošeni osjetni gubici.

Nakon tri dana i dvije noći neprekidnih borbi, stigla je obećana pomoć. Borci 20. romanijske brigade probili su obruč kod Svojata i Gračanice i tako došli na položaje 2. bataljona, čime su završene borbe Bataljona na domak Đurđevika. Imao je 3-4 poginula i 15-20 ranjenih boraca, dok su neprijatelju naneseni gubici od preko 100 ubijenih. Veliki broj četnika je zarobljen. Zbog iskazane vještine i požrtvovanosti u borbi. Štab Odreda je pohvalio borce i starješine 2. bataljona.

Veoma značajan doprinos u ovim dosta uspješnim borbama 2. bataljona protiv četnika dali su neki pojedinci, starješine i borci svojom izrazitom hrabrošću i požrtvovanošću. Među njima su: Hrusto Bećirović, Memiš Džanić, Rizah Mešković, Cviko Savić, Hamdija Džambić. Nazif Zukić, Sejdalija Mujkanović. Sakib Ćatić i drugi. Smatramo potrebnim, kako bi se osvijetlio tok nekih borbi, da o tim pojedincima kažemo i nešto više.

Hrusto Bećirović, zamjenik komandanta 2. bataljona, vješto je povezivao dještva četa u kriznim momentima, smjelo inicirao kontrajuriše koji su zbunjivali i tjerali na povlačenje nadmoćnog

neprijatelja. Nakon ovih borbi Hrusto je postavljen za komandanta 3. bataljona.

Memiš Džanić, komandir 3. čete, hladnokrvno je sačekivao četnički napad, mirno raspoređivao svoje borce, na taj ih način hrabreći i smirujući. Prilikom polaska u kontranapad, njegova je omiljena uzrečica bila: »Za mnom momci!« Mitraljezac Rizah Mešković neobično je brzo mijenjao položaje iz kojih je pucao iz svog »šarca«, tako da se sticao utisak da djeluje više mitraljeza, a među prvima je uspijevao skočiti i krenuti u juriš. Cviko Savić, četni sekretar SKOJ-a, uspio je da u predasima borbi održi dva sastanka svog Aktiva, zahtijevajući od Skojevaca da se hrabro drže i tako služe kao primjer ostalim borcima. Cviko je kasnije postavljen za rukovodioca SKOJ-a 2. bataljona. U jednom od kriznih momenata Šaćir Dadanović je, rukujući teškim mitraljezom »švarclozom« onemogućavao prodor četnika na desnom krilu 1. čete, hrabreći drugove oko sebe riječima: »Da ih ima još ovoliko, proći neće!« Hamdija Džambić je, i prilikom najžešćih juriša, sačekivao da četnici stignu sasvim blizu da bi počeo pucati iz mitraljeza, povećavajući gubitke neprijatelja. Dragocjenu pomoć četama i uvijek na vrijeme pružao je prištapsko-minobacački vod vještom komandom Nazifa Zukića, a posebnu je spretnost iskazao Sejdalija Mujkanović, kršni momčina, koji je iz svoje protutenkovske puške precizno pogađao neprijateljska gnijezda. Dobio je nadimak Tenkovac. U danima okruženosti, Bataljon je bio suočen sa glađu, što ipak nije poremetilo moral i borbeni elan kod boraca i starješina, dijelom je zaslužan i Sakib Ćatić, omladinski rukovodilac Bataljona. Osim što je za sve vrijeme borbi rukovao automatom, Sakib je koristio rijetke momente predaha da po četama održi sastanke aktiva SKOJ-a. Pokazao se i vještima prilikom procjene gdje da borci zauzmu položaj, a borci su imali snage da često mijenjaju mjesto, što je zbunjivalo neprijatelja. Nakon završenih borbi borci Tuzlanskog odreda su Sakiba birali za svog delegata na sastanak Oblasnog komiteta SKOJ-a da bi odmah potom bio upućen u Vojnu akademiju. Svojim pribranim i smjelim držanjem, koje je kod suboraca ulivalo povjerenje u uspjeh, u borbi su se istakli još: Ćazim Kunosić, komandir voda (ubrzo postavljen za komandira 1. čete 2. bataljona), Ahmet Muratović, skojevac, komandir voda, Smajil Kuduzović, mitraljezac, Safer Kišić, borac i drugi.

Nakon ovih borbi. 2. bataljon je u sklopu Tuzlanskog odreda angažovan da, u sadjeystvu sa jedinicama 38. divizije, tjera i uništava razbijene četničke grupacije. Vršeci ofanzivne akcije Odred je nastupao u pravcu Ozrena. Veoma uspješne ali teške borbe vodene

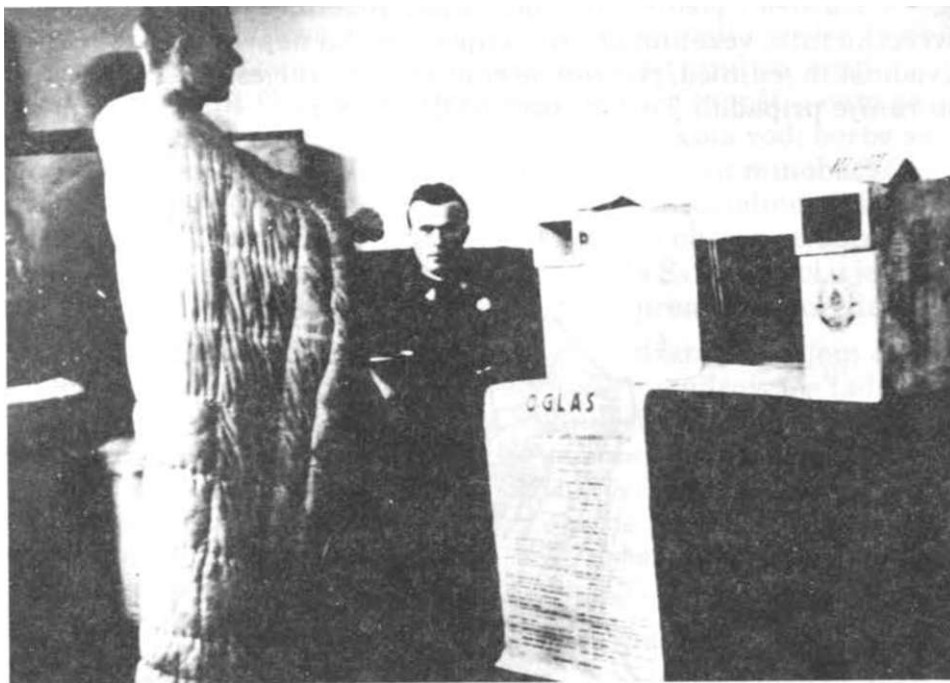

Na savjetovanju komunista tuzlanskog okruga 23. i 24. decembra u Tuzli prisustvovali su i komunisti iz Tuzlanskog odreda

su na Vijencu, rijeci Turiji, u Poljicu. Orahovici, Treštenici, zatim na području Ozrena kod Kraljice, Gostilja, Konopljišta, Suhog Polja, Kakmuža i Boljanića.

U prvoj polovini januara 1945. godine. Tuzlanski NOP odred je, zajedno sa 20. romanijskom brigadom i Kladanjskim NOP od redom, učestvovao u borbi protiv crnogorskih četnika kod Kladnja. Tih dana kada su oslobođeni Kladanj i njegova okolina od četnika, kojima je komandovao zloglasni Pavle Đurišić. od zarobljenih čet nika je dobijena informacija da su se upravo pripremali na maso- van pokolj stanovništva toga kraja. Narednih mjeseci bataljon Tuzlanskog odreda su vodili teške i uspješne borbe sa Nijemcima i četnicima na području tuzlanskog basena, kao i na području Ro manije, u pozadini jedinica 38. divizije, učestvujući tako i u borba ma na oslobađanju Sarajeva, u sadjejestvu sa drugim jedinicama.

Tuzlanski odred je imao dobar borački i starješinski kadar. Zbog osvjedočenih sposobnosti neobično je bio cijenjen strogi i pravični komandant Mehmedalija Hukić. Narod tuzlanskog kraja iskreno ga je poštivao i vjerovao mu, zbog čega su i mnogi odlučili da postanu borci Odreda. Do odlaska u Tuzlansku bolnicu, jer je obolio od tifusa, Todor Jovanović Tošo je s puno volje obavljao ni malo laku dužnost političkog komesara. Tošo je podlegao bolesti početkom decembra 1944. godine. Uvjerivši se u entuzijazam Miše Vokića, koji je odmah postavljen na dužnost komesara Odreda, starješine i borci su ga brzo prihvatili, cijeneći naročito njegov izuzetan način komuniciranja pri čemu je uvažavao ličnost svakog borca. Nenametljivo ali odlučno Mišo je razvijao idejno-političku aktivnost, organizovao kulturno-prosvjetni rad i nalazio načina da se jača moral i borbena gotovost. Najčešće je to trebalo činiti u pokretu, kratkom predahu ili borbi.

Nakon oslobođenja organizovani su demokratski izbori za narodnu vlast. Na slici: ranjenik glasa u prisustvu Dragomira Babica i Mehmedalije Hadžiomerovića, članova Komisije

Transformacija Tuzlanskog NOP odreda izvršena je početkom maja 1945. godine, tako što je većina njegovog ljudstva raspoređena u 2. brigadu 3. divizije KNOJ-a, čiji se Štab nalazio u Tuzli. Popuna 2. brigade sa starješinama i borcima upravo iz Tuzlanskog odreda imala je značaja, s obzirom daje pred Brigadom bio zadatak likvidacije ostataka ustaških, četničkih, legionarskih i zelenokadrovskih formacija - bandi. Tuzlanski odred imao je posebnog iskustva u borbama sa kvislinškim formacijama. Osim toga, gotovo svi su poznavali teren predstojećih dještava 2. brigade. Od početka maja 1945. godine starješine i borci Tuzlanskog NOP odreda nastavljaju borbu u redovima 2. brigade KNOJ-a, dajući svoj doprinos u uništenju najokorjelijih ustaša koncentrisanih na regijama Odžaka, Dervente i Gračanice, gdje je i likvidiran veći broj ustaša i legionara. Na Trebavi i Borju likvidiran je i zarobljen veliki broj četnika, slično kao i na Ozrenu, kojima je komandovao Cvjetin Todić. Brigada je angažovana i u uništenju četnika na Romaniji, pod komandom Save Derikonje. Takođe, uspješno, Brigada je izvršila zadatak likvidacije i zarobljavanja četnika na Majevecu i Zvijezdi.

I u ovim posljednjim borbama, vodenim poslije zvaničnog svršetka rata, vezanim za uništenje ostataka neprijatelja iz redova kvislinških jedinica, poginuo je znatan broj starješina i boraca koji su ranije pripadali Tuzlanskom NOP odredu.

MUHAREM NUHANović

BORBE SA ČETNICIMA

Bio sam borac 3. čete 1. bataljona Tuzlanskog NOP odreda. U posebnom sjećanju su mi ostale borbe Odreda na odbrani Tuzle, decembra 1944. godine, od navale četnika grupacije Draže Mihailovića, koja se povlačila iz Srbije. Četnici su nadirali iz pravca Šekovića prema Međašu, gdje ih je zaustavila 18. hrvatska brigada, koja je vodila ogorčene borbe, ne dozvolivši četnicima dalje nadiranja prema Tuzli.

Tuzlanski NOP odred se tada nalazio u Puračiću, koji je prethodnog dana oslobodio. Negdje oko pola noći naređen je ubrzani pokret prema Lukavcu. Kada smo stigli do bivše Puračičke željezničke stanice, čekao nas je voz u koji smo se ukrcali i prebacili do Simin-Hana. Kada smo se iskricali iz voza i postrojili se, pred nas je stao komandant Odreda Mehmedalija Hukić i saopštio nam zadatak: Odred ide u pomoć 18. hrvatskoj brigadi, koja vodi borbe sa četnicima u selu Međaš. Već smo i mi čuli pucnjavu minobacača i mitraljeza. Došli smo u selo Tojšiće, tu se za kratko odmorili i pregledali oružje. Tada dolazi komandant Odreda i obraća se borcima riječima: »Hoćemo li drugovi da se oprobamo?« Svi su borci u jedan glas odgovorili »Hoćemo!« Odatle krenusmo prema rasporedu.

Moja desetina išla je prema međaškoj džamiji u čijem dvorištu je bio veliki bunker koji su sagradili zelenokadrovc, a tada su ga zaposjeli četnici. Sa nama je išao i Vojin Cvijanović iz sela Sižja. Ja sam tada bio puškomitraljezac. Uspjeli smo, iako je bio dan, da se približimo bunkeru iz kojeg su četnici otvorili žestoku paljbu, ali smo bili uporni i uspjeli da potisnemo četnike prema selu Jeginov Lug. Na našem desnom krilu bila je 2. četa našeg bataljona, a lijevo od nas bio je 4. bataljon 18. hrvatske brigade.

Pošto su četnici bili znatno brojniji a naše jedinice su toga dana bile razvučene, poslije podne četnici vrše kontranapad i uspijevaju da nas potisnu, ali do sela Čaklovića gdje smo i prenoćili. Sutra je moja četa zauzela položaj na desnoj strani preko puta požarničke crkve. Tu smo se uporno tukli i odbili napad četnika prema Tuzli. Tada su nas, sa lijeve strane, napadali majevički četnici.

Međutim, i nama je stiglo pojačanje, mislim jedan bataljon 21. tuzlanske brigade, pa smo uspjeli da četnike potpuno odbacimo. Veliki je moral bio kod boraca Odreda. Bili smo spremni da ginemo, da ne dozvolimo četnicima da zauzmu Tuzlu.

Bilo je više juriša. Najednom brdu četnici su zaposjeli robove i grčevito se branili, ali su naši bataljoni i to savladali. Četnici su protjerani prema selu Vukovije i dalje prema Đurđeviku odakle su dalje odstupali prema Ozrenu i Trebavi.

Poslije odbijanja četnika Odred je došao u Tuzlu, negdje kod bivše Željezničke stanice. Tu nas je sačekalo stanovništvo Tuzle, od najmlađeg do najstarijeg. Donijeli su hranu, razne kolače i drugo, čime su nas častili. Skupa smo se veselili uspjehu naših jedinica. Poslije kraćeg zadržavanja Odred je krenuo prema Živinicama i dalje prema Ozrenu, vodeći danonoćne borbe sa četnicima Draže Mihailovića. Na Ozren su nam stigle kao pojačanje srbijanske brigade. Zajedno smo gonili četnike preko Ozrena i Gračanice. U selu Malešići Odred je ostao, a brigade NOVJ iz Srbije su nastavile potjeru za četnicima prema Trebavi.

RIZO SEJDINOVIĆ

SUSRET NA ŽELJEZNIČKOJ STANICI

Oslobođenjem Tuzle, u septembru 1944. godine, stvoreni su uslovi da jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i narodnooslobodilački partizanski odredi drže pod kontrolom veći dio slobodne teritorije u tuzlanskom kraju. Oživio je rad narodnooslobodilačkih odbora, a u okviru organizacije Narodnooslobodilačkog fronta organizovana je društvena i politička aktivnost u svim naseljima i kvartovima, naročito rad Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije i Antifašističkog fronta žena koji su bili okosnica u djelovanju sa narodom. Osim štabova jedinica Narodnooslobodilačke vojske djelovale su bolnice, radionice i služba snabdijevanja. Obnovljena je električna centrala, koja je omogućila da se počne sa proizvodnjom uglja i soli. Uspostavljen je željeznički saobraćaj sa Živinicama i Lukavcem. Među narodom je vladalo opšte raspoloženje i želja da se što više pruži pomoći i podrške jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Međutim, sredinom decembra 1944. godine, Tuzli i njenom stanovništvu zaprijetila je tada najveća opasnost od najezde četničkih formacija Draže Mihailovića. Pohod četnika na Tuzlu izveden je u drugoj polovini decembra, ali su se najžešće borbe vodile na prilazima gradu od 24. do 29. decembra. Iako je ova neprijateljska formacija bila brojčano jača, napad četnika je odbijen uz njihove velike gubitke u ljudstvu i naoružanju.

Tuzlanski odred je, da bi učestvovao u odbrani Tuzle, prebačen iz Lukavca do Simin-Hana »partizanskom željeznicom«. U borbi sa četnicima učestvovali su, pored Odreda, 16. muslimanska, 18. hrvatska i 21. tuzlanska brigada. Ove jedinice, iako omjerom manje od neprijateljskih snaga, sa visokim borbenim moralom i primljenom obavezom da Tuzla ne smije pasti u ruke neprijatelju, ne samo da su presjekle pravac prodora četničkih formacija prema Tuzli, nego su ih primorali na bezglavo povlačenje.

Radost pobjede nad četnicima u odbrani Tuzle zajedno su podijelili građani sa borcima proslavljenih partizanskih jedinica, pa i sa borcima Odreda, čiji je jedan dio, nakon završene bitke, proputovao kroz Tuzlu »partizanskom željeznicom« od Simin-Hana do

Lukavca. Susret sa građanima na Željezničkoj stanici u Tuzli svakom borcu Odreda je ostao u trajnom sjećanju. Iako je bilo hladno vrijeme, narod je došao na stanicu da dočeka svoje borce i da im zahvali i čestita na izuzetnoj ratnoj pobjedi. Oduševljenju daje Tuzla odbranjena, nije bilo kraja. Uz čestitanja, borcima je podijeljena hrana, piće, duhan i odjeća. To su, većinom žene, pripadnici Antifašističkog fronta žena Tuzle, pripremale kod svojih kuća dok su još trajale borbe za odbranu Tuzle. Ispleteno je mnoštvo čarapa i rukavica i sašiveno dosta odjeće za borce. Sjećam se aktivistkinja: Time Kurević, Zore Milanović, Marte Škrobić, Hane Mešković i drugih koje su majčinskom ljubavlju obilazile i darivale borce, čestitali im na pobjedi i bodrili ih da istraju u narednim borbama za oslobođenje zemlje. Tu su i majke boraca, koje su iskoristile priliku da se sretnu sa svojim kćerima i sinovima. Poslije kraćeg zadržavanja, voz sa borcima, okićen natpisima, »Smrt fašizmu - sloboda narodu«, »Živjela Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije«, Svi na front - sve za front« i drugim parolama, krenuo je prema Lukavcu da bi ga, na usputnim željezničkim stanicama u Kreki, Bukinju. Bistarcu i Lukavcu, takođe dočekalo i ispratilo sa oduševljenjem mnoštvo naroda.

Nakon ovog nezaboravnog slavlja i kratkog predaha, Tuzlanski NOP odred krenuo je prema Kladnju, Ozrenu i Gračanici da sa ostalim jedinicama NOVJ nastavi okršaje sa ustašama, zelenokadrovcima, četnicima i Nijemcima i tako obezbijedi prilaz Tuzli od prodora neprijateljskih snaga.

VOJIN CVIJANOVIĆ

FORMIRANJE I BORBE OZRENSKOG BATALJONA

Od svog preformiranja septembra 1944. godine Tuzlanski NOP odred je stalno jačao u vojničkom i političkom pogledu. Do kraja godine imao je tri bataljona boraca, dobro naoružanih, koji su uspješno izvršavali sve borbene zadatke. Tada, nakon učešća u borbama za odbranu Tuzle od četničke grupacije Draže Mihailovića, Tuzlanski odred dobija zadatak od Štaba 3. korpusa da radi na formiranju Ozrenskog bataljona, što je vjerovatno trebalo da posluži kao osnova za formiranje Ozrenskog odreda. Trebalo je u njega okupiti sve one koji su na području Ozrena stasali za jedinicu, kao i prihvatiti sve pojedince koji su se pod pritiskom našli u kvislinškim formacijama. Taj zadatak nam je saopšten u Štabu 3. korpusa.

Na osnovu tih opredjeljenja na području Ozrena je upućen 3. bataljon Odreda u čijem se sastavu nalazila jedna četa boraca sa Ozrena, koja je trebalo da posluži kao jezgro oko koga će se okupljati borci novog bataljona. Treći bataljon je uspostavio saradnju sa srbijanskim jedinicama koje su se nalazile na ovom području, izvođeci borbene akcije, a težište aktivnosti mu je bilo na političkom djelovanju na terenu. To je ubrzo dalo dobre rezultate. Već početkom februara 1945. godine konstituisan je Ozrenski bataljon. Njegov komandant je u početku bio Mićan Pejić, a komesar Velo Šuput. Čete su formirane sukcesivno i u njima su postavljene komande. Tako je za komandira 1. čete postavljen Nikola Panić iz Bosanskog Petrovog Sela, a za komesara Stevo Pavlović iz Sižja. Za komandira 2. čete postavljen je Mirko Zarić Mićo iz Sižja, a za komesara Vaso Pavlović iz Sižja. Za komandira 3. čete postavljen je Žarko Goganović iz Sižja, a za komesara Vaskrsija Milinović Krša iz Boljanića. Za komandira 4. čete postavljen je Miloš Pušeljić iz Bosanskog Petrovog Sela, a za komesara Savo Momirović iz Bakotića. Kasnije je došlo do mnogih kadrovskih promjena. Krajem aprila došlo je do formiranja i 5. čete. Najveći broj novih boraca bili su dobrovoljci omladinci, a prilazili su nam i pojedinci iz neprijateljskih formacija. Većina tih omladinaca je prvi put stupila u vojsku. U Ba-

taljonu je bilo nekoliko omladinki kao: Milica Ilić, Krista i Stana Kulišić i Mara Tripunović, sve iz Sižja. te Savka Tanić i Grozda Stanišić iz Porječine i druge, a bilo je i pionira. Postavljanjem Micana Pejića za komandanta Odreda, krajem februara 1944. godine, za komandanta Ozrenskog bataljona je određen Vojin Cvijanović.

Ozrenski bataljon je odigrao važnu ulogu, kako u borbama protiv neprijatelja, tako i na obnavljanju i formiranju narodnooslobodilačkih odbora na području Ozrena. Posebna pažnja posvećivana je radu sa omladinom.

Bataljon je izvodio borbena dještva na čitavom području Ozrena: od Puračića do rijeke Bosne. Neke od tih borbi su mi i danas ostale u sjećanju.

U borbama vođenim na području Stupara (Ozren) ranjeni su borci Branko Reljić iz Krtove i Milan i Stanko Tošić iz Sižja. U Tumarama je vodena borba s većom formacijom četnika. Tada je poginuo komandir 2. čete Mićo Zarić. dok su neki borci ranjeni. Poslije duže borbe ova grupacija četnika, među kojima se nalazio i Cvijetin Todić, bila je poražena. Bataljon je tom prilikom zarobio oko 38 četnika, veću količinu oružja, municije i druge opreme. Bataljon je takođe vodio borbu na području sela Boljanića, zatim na Garića kosi kod sela Tekučice. U ovoj borbi poginuo je borac Panić Josip iz Bosanskog Petrovog Sela, a ranjen je Stamenić Obrad iz Krtove. U dolini rijeke Bosne Bataljon je vodio borbe protiv četničkih jedinica koje su se probijale ka centralnoj Bosni, protiv njemačke vojske, ustaških formacija i ostalih neprijatelja koji su se povlačili dolinom Bosne.

Zahvaljujući borbenosti boraca, dobrom naoružanju, visokom moralu i brojnosti. Bataljon je mogao uspješno da se nosi i sa jačim i bolje naoružanim neprijateljskim formacijama. Početkom aprila 1945. godine Bataljon je imao preko 550 boraca, što znači da je svaka četa brojala po 100 i više boraca. Imao je preko 45 puškoontraljeza, nekoliko protivtenkovskih pušaka, veliki broj automata i drugo. Uspjesima Bataljona doprinijelo je dobro poznavanje ukupne situacije i terena na kojem se operisalo. Stanovništvo nam je pružalo podršku i pomoć u svakom pogledu.

Šestog maja 1945. godine Bataljon je, prema dobijenom naređenju, napustio područje Ozrena i uputio se prema Tuzli. Osmog maja 1945. godine u Simin-Hanu Bataljon je rasformiran. Najveći broj boraca ušao je u sastav 2. a manji broj u sastav 4. brigade KNOJ -a, a preostali dio Bataljona je upućen u Dopunski centar Brčko.

ZLATAN TUFEKČIĆ BRACO

U VAREŠ PO RANJENIKE*

Poslije dolaska brigada NOVJ iz Srbije na područje Ozrena, i smjene Tuzlanskog odreda, negdje u toku marta 1945. godine, dobili smo odmor u Bosanskom Suhom Polju i Petrovom Selu. Potom smo krenuli prema Lukavcu, ali nam tada stiže novo naređenje. Trebalo je da idemo u Vareš radi preuzimanja i smještaja teških ranjenika od, koliko se sjećam, 11. krajiške brigade u bolnice na oslobođenoj teritoriji. Vrijeme je bilo lijepo i za to godišnje doba prilično toplo.

Do Ribnice smo putovali lako. Ali, prelaskom Krivaje počče muke. Penjući se uz Zvijezda planinu, nailazili smo na sve veći snijeg i zimu. Kako je tog dana trebalo stići u selo Dubošticu kraj Vareša, išlo se bez zastoja. Na čelu kolone bili su najjači, krećući put kroz snijeg. Tako se nekako guralo dok nije pala noć, mada je i po danu bilo klizanja i padanja, zbog čega smo morali ostaviti i nekoliko konja, a njihov teret rasporediti među sobom. Noć je bila mnogo teža. Ne sjećam se da sam napravio nekoliko koraka a da nisam pao u snijeg. Situacija je još pogoršana time što smo se tada spuštali sa planine, a skoro sav teret je bio na leđima boraca. Konji ga više nisu mogli ni nositi. Bilo je planirano da taj put traje oko 8-10 sati, ali se on odužio punih 20 sati, jer smo na odredište stigli tek iza ponoći.

Tu se nalazilo nekoliko kućica u koje su već bili smješteni borci 11. krajiške brigade. Kako je ko ulazio u kuću, tako se prevalio od umora preko onih koji su ležali, ne gledajući ima li mjesta, a na hranu niko nije mislio. Ali, još nije ni svanulo, već smo bili na nogama. Na brzinu nešto smo pojeli i krenusmo nazad.

Trebalo je istim putem nazad, ali na našu sreću izmijeni se maršruta. Išli smo do Careve ćuprije kanjonom neke rječice, gdje je na nekim mjestima bilo moguće da se provuče jedva jedan čovjek, a mi smo morali voditi računa o nekoliko desetina nosila sa teškim i lakšim ranjenicima na konjima, a pored svega i o pedesetak

*) Iz neobjavljenog rukopisa Zlatana Tufekčića Brace koji se nalazi u posjedu Ekrema Nuhića.

Nijemaca, domobrana i još nekih, koje su ranije zarobile naše jedinice prilikom prelaza Bosne. Oni su, uglavnom, nosili ranjenike na smjenu sa nama. Kako smo dogurali do Careve ćuprije, ni sada mi nije jasno. Odatle je već bilo lakše, jer je postojao put, mada loš, ali je ipak bio put. Tu je bilo i nekoliko vagoneta, te su se, na jednom dijelu puta, mogli ranjenici voziti na njima. Na nesreću pruga je bila na više mjesta pokidana, tako da vagone nismo mogli mnogo koristiti.

Tim putem su najbolje prošli oni koji su bili u obezbjeđenju kolone, mada su išli van puta i po brdima, jer nisu morali ništa nositi. Već poslije podne malo koje mogao išta držati duže od desetak koraka. Na ramenima iskočili su žuljevi. Na tom putu intendanta bataljona je, u jednom selu, prilikom sakupljanja hrane, zarobila ustaška milicija. Odveli su ga u Vareš, ali je on uspio da pobjegne i nakon nekoliko dana opet je bio s nama.

Kolona se otegla u nedogled, jer ni zarobljenici, nakon višednevnog nošenja, nisu mogli više da idu. Sreća što u blizini nije bilo neprijateljskih jedinica, jer bi, vjerujem, to bilo katastrofalno za nas. Kasnije smo doznali da su nam oni pripremili zasjedu na vrhu Zvijezde, jer su vjerovali da ćemo se tuda vratiti. Otuda i naša sreća što smo pošli zaobilazno, jer smo zbog boljeg puta stigli brže. Ipak, sve je dobro prošlo i kad smo ugledali svjetla u Ribnici, veselju nije bilo kraja.

Pošto smo prenoćili, krenusmo dalje prema Lukavcu. Neki su pošli naprijed da u Treštenici pripreme saonice za ranjenike, jer smo ih do tog mjesta nosili na leđima. Jedva smo čekali da ugledamo Treštenicu. Kad smo stigli, svi smo odahnuli. Čini mi se da su najviše odahnuli zarobljenici, jer su oni najviše nosili. Pored toga, bili su slabo obučeni, jer im je, prije nego što smo ih mi preuzeli, zamijenjena njihova odjeća i obuća našom slabijom.

Ubrzo smo krenuli dalje preko Poljica ka Modracu. Došli smo u Lukavac. Tu se nalazio Štab 14. korpusa. Predali smo ranjenike, koji su potom prebačeni u bolnicu 3. korpusa u Tuzli. U toku narednih nekoliko dana dobro smo se odmorili, ogrijali, najeli, naspavati riješili se vaški koje su nam bile veliki teret. Spremali smo se za nove pokrete i borbe.

SAKIB ČATIĆ

KREKIN RUDAR - KOMANDANT PARTIZANSKOG BATALJONA

Jugoslovenska narodnooslobodilačka borba i revolucija je po mnogo čemu specifična. Ona je zadivila sav progresivni svijet. Primjeri junaštva, umješnosti u organizovanju otpora okupatoru i u isto vrijeme stvaranje novog socijalističkog sistema su pouke za sve progresivne snage i pokrete. Jedna od osobenosti naše borbe i revolucije svakako je i činjenica da su radnici i zemljoradnici postajali vrsni vojnici, a nerijetko i vrsni komandanti partizanskih jedinica, koji su u mnogim borbama nadmudrivali školovane komandante neprijateljskih formacija. Jedan od takvih primjera je i Hrusto Bećirović, komandant 3. bataljona Tuzlanskog partizanskog odreda.

Rođenje 1919. godine u Planama, kao treće od šestoro djece, oca Salke Bećirovića, zvanog »Brada« i majke Patirne. Otac Salko, kršna ljudina, bio je vrlo siromašnog imovnog stanja. Zato je morao da nadniči kako bi prehranio porodicu, jer nešto posne sopstvene zemlje nije bilo dovoljno za prehranjivanje brojne familije. Tako je »Brada«, uz pomoć tihe i plemenite žene Patirne, jedva sastavljao kraj s krajem.

Vremenom su i sinovi porasli i stasali za nadničarske poslove. Potom su, okusivši gorčinu najamnog rada, počeli da se zapošljavaju kao rudari u Kreki: najprije najstariji Suljo, zatim Mujo, a u svojoj sedamnaestoj godini i Hrusto. Radeći kao jamski radnik - ablauffer, Hrusto je osjetio, kao i ostali rudari, surovu eksploataciju radnika. Sazrijevao je i kalio se uz starije rudare, sindikalne aktiviste i komuniste u pravog proleterskog borca, uostalom kao i njegova braća. Jer, četvorica od šest sinova Salkinih su kasnije postali borci NOVJ. Dvojica su poginuli kao borci 6. proleterske brigade i Tuzlanskog odreda (Bećirović Osman i Halil).

Krajem 1939. godine, Hrusto je upućen u vojsku na granično područje Slovenije. Rat gaje zatekao u Gornjoj Vlasi kod Triglava. Ozbiljno je shvatio vojnički poziv. Marljivo je učio vojnu vještinu, a naročito rukovanje brdskim topovima i teškim mitraljezi-

ma. Njegovo patriotsko raspoloženje da brani zemlju od njemačkog okupatora i njegovih saveznika, došlo je do punog izražaja u aprilskom ratu. Njegov divizion je pružio otpor neprijatelju. Prvi put je tada Hrusto dještovao sa teškim mitraljezom. Međutim, uzaludni su bili svi ti pokušaji njegove jedinice, kao i mnogih drugih, jer su državno-vojni vrhovi izdali narod i domovinu. Hrusto je, izbjegavajući zarobljavanje, uspio da dođe kući u Plane.

Odmah se povezuje sa rudarima i napredno orijentisanim drugovima. Sa aktivistima Čatić Ismetom i Husejnom, Mustačević Malagom, Bećirović Redžom, Stanković Brankom, Ramoš Andrijom i drugima kontaktira i saraduje za stvar NOP-a. Aktivno se uključuje u razobličavanje okupatora i njegovih saradnika. U tom vremenu dobiva poziv, kao i mnogi drugi, da se javi ustaškim vlastima, radi odlaska u vojsku. Odaziva se pozivu po dogovoru sa drugovima aktivistima, koji uspijevaju da ga vrlo brzo povuku u Rudnik Bukinje. Tu nastavlja izvršavanje direktiva partijskog rukovodstva na organizovanju otpora okupatoru i njegovim saradnicima. Sabotirao je proizvodnju i bio aktivni propagandista NOP-a. Radio je na prikupljanju oružja i drugog ratnog materijala.

U proljeće 1942. godine, po dogovoru sa Ismetom Čatićem, siječe gume na ustaškim biciklima i otvara vatru na njih iz svoje »kuse« puške (koju je donio iz vojske i skratio joj kundak), nagneći ih u paničan bijeg. Pošto je njegova aktivnost bila zapažena, postojala je opasnost od hapšenja, pa je partijskom vezom sa jednom grupom drugova upućen u 6. istočnobosansku brigadu. Zbog pokazane hrabrosti i umješnosti u ratovanju ubrzo postaje desetar, zatim komandir voda i zamjenik komandira čete. Pokazao je izrazitu hrabrost u prvom napadu na Tuzlu, kada je preko Piskavice kao bombaš napadao neprijateljske bunkere, a zatim sa ostalim drugovima progonio neprijatelja ka Zapadnom vojnom logoru. U tim borbama poginulo je mnogo boraca, a njega je posebno pogodila smrt njegovog bliskog druga Ramoša Ante. sa kojim je otišao u 6. brigadu. I Hrusto je bio ranjen.

Nakon ozdravljenja Hrusto se uključuje u 3. bataljon Tuzlanskog partizanskog odreda i postaje komandir njegove 3. čete. Vrlo brzo se proćuo sa svojom ćetom. U jednoj od znaćajnih borbi koje je Odred vodio sa ustašama i zelenim kadrom na puraćićkoj stanici. Hrusto je sa svojom ćetom samoinicijativno, bez narećenja. zaobišao utvrćene položaje Pjaninih ustaša i sa boka u šumi Hrastnik razbio ih. Zahvaljujući tome. Odred je uspješno izvršio ovu akciju u kojoj je poginuo i zamjenik komandanta zelenog kadra zlikovac Bekćić. Ovaj uspješ njegove ćete je zapazio komandant

Odreda Mehmedalija Hukić, pa je pohvalio 3. četu i njenog komandira. Ubrzo poslije toga Hrusto je postavljen za zamjenika komandanta 2. bataljona Tuzlanskog odreda. U borbi na Sižju, forsirajući rijeku Spreću kod Dobošnice, pomoću »kanata« (vrljike za ogradu), je pod njegovom komandom razbijena veća grupacija četnika i protjerana preko Trepala prema Ozrenu. U borbama na Trepalama i Ciganskom brdu Hrustoje u ulozi zamjenika komandanta Bataljona pokazao kako hrabrost tako i umješnost u komandovanju. U jednoj od značajnih bitaka 2. bataljona Tuzlanskog odreda na Đurđeviku, kada je Bataljon bio u neprijateljskom uskom obruču tri dana i tri noći. Hrustina hladnokrvnost, hrabrost i umješnost u vođenju borbe je došla do punog izražaja. Bio je stalno u kontaktu sa komandirima četa, sa njima odbijao napade neprijatelja koji je bio brojčano i po naoružanju mnogo jači. Prebacivao se sa jednog položaja na drugi, od jedne do druge čete u presudnom momentu i svojim učešćem pomagao četama da zadrže položaje. Zadatak Bataljona je upravo i bio da se neprijatelj što više zadrži, kako bi ostale jedinice mogle da odbrane Tuzlu od najezde ogromne mase četnika Draže Mihailovića koji su se povlačili ispred naših jedinica iz Srbije. Ginuli su borci, a mnogi i ranjavani, ali položaj je održan do spajanja Bataljona sa ostalim partizanskim jedinicama. Ubrzo poslije ove borbe, Hrusto postaje komandant 3. bataljona Odreda.

Sa 3. bataljonom dobija zadatak da očisti put Stupari - Kladanj od četničkih korpusa Draže Mihailovića. Bataljon se uspješno borio, manevrišući na tom prostoru. U tim borbama se Hrusto susreo sa njemu dobro poznatim partizanskim junakom i komandantom Mitrom Minićem. Dogovorili su se da Hrusto sa četom automatičara, koju mu je dao Minić, uđe u Kladanj i rastjera četničku grupaciju. Ovaj zadatak je Hrusto munjevito izvršio nakon čega mu je komandant Minić čestitao i zahvalio.

Nakon odbijanja neprijatelja iz neposredne okoline Tuzle, Tuzlanski partizanski odredi je, u sadjeistvu sa ostalim jedinicama koje su progonile neprijatelja prema zapadu, nastavio borbu za konačno oslobođenje šireg tuzlanskog područja. U jednom od tih okršaja na Kraljici (Ozren) jaka četnička grupacija je zaustavila napredovanje srbijanskih partizanskih jedinica. Pozvan je u pomoć i Tuzlanski odred. Ocijenivši situaciju na položaju, komandant Odreda Mehmedalija Hukić je pozvao Hrustu i upitao ga: »Jesi li se zaželio juriša«? Hrusto mu je odgovorio: »Spreman sam da izvršim svako naređenje!« Tada je dobio zadatak da likvidira četničko uporište na Kraljici. Za nepun sat Hrustoje pripremio Bataljon za napad. Borba je bila kratka, ali veoma uspješna. Treći bataljon je

zauzeo Kraljicu na juriš. U ovom jurišu poginuo je zamjenik komandanta Bataljona Memiš Džanić, poznati partizanski junak. Komandant te srbijanske brigade (Damjanović) je čestitao komandantu 3. bataljona Tuzlanskog odreda na pokazanoj hrabrosti i umješnosti i tom prilikom mu poklonio svoga konja kao znak zahvalnosti za izvršeni zadatak.

Tuzlanski odred je nastavio borbe do konačnog oslobođenja zemlje. U njemu je 3. bataljon, pod komandom hrabrog komandanta Hruste Bećirovića, bio primjerna jedinica. Iz Odreda je Hrusto, kao hrabar i odvažan rukovodilac, prekomandovan u 2. brigadu KNOJ-a. U njoj je bio na mnogim odgovornim funkcijama. Osnovni zadatak je bio likvidacija odmetnika - ostataka snaga kontrarevolucije. U tim borbama je, decembra 1946. godine, u Donjoj Čadavici Hrusto ranjen. Metak mu je prošao kroz usnu šupljinu. Hrusto je prebolio rane, ali je na njegovom licu ostao trajan ožiljak. Odmetnici su se bojali hrabrog komandanta i spremali mu podmukle zasjede. Međutim, u tome nisu uspjeli. Dva dana kasnije od istih odmetnika poginuo je čuveni husinski rudar i borac Mijo Kerošević Guja, kasnije proglašen za narodnog heroja. Poznavali su se Guja i Hrusto i kao komarati i kao šestobrigadiri. Svima je bilo žao druga Guje, a Hrustoje posebno žalio svog ratnog druga sa kojim je uspješno saradivao, čisteći teren od ostataka odmetničkih bandi.

Nakon likvidacije oružanih grupa kontrarevolucije Hrusto je, na svoj zahtjev, napustio vojnu službu i vratio se rudarima Kreke. Nuđena su mu razna rukovodeća mjesta u Rudniku i drugdje. Hrustoje to odbio, želeći da ostane radnik - rudar i da na taj način nastavi svoju životnu misiju. Postao je kandidat KPJ 1942. godine, a član KPJ 1943. godine. Kao borac, komandir i vrsni komandant ispunio je časno svoj proleterski dug prema svojoj domovini. Hrabrost ga je posebno krasila. Pisac ovih redova je u borbama protiv četnika u Đurđeviku imao zadatak da vodi računa o Hrustinom životu, kako ga prevelika hrabrost ne bi koštala života.

Eto, takav je bio hrabri rudar, komandant partizanskog bataljona, Hrusto Bećirović.

MICAN PEJIĆ

KOMANDOVAO SAM ODREDOM

U Tuzlanski partizanski odred došao sam početkom oktobra 1944. godine sa određenim iskustvom partizanskog ratovanja. Postavljen sam za političkog komesara 3. bataljona, čiji je komandant bio Safet Čehajić iz Lukavca. To je za mene bio zadatak od posebne važnosti, jer u mojoj dotadašnjoj partizanskoj aktivnosti nisam imao priliku da se bavim konkretnim političkim radom. U to vrijeme politički komesar je bio i rukovodilac partijske organizacije u jedinici. Pošto nije bilo zamjenika, onda je na mene pao sav partijsko-politički rad. To je bilo vrijeme kada je u Odred pristupalo sve više novih boraca sa kojima je trebalo politički raditi kako bi svjesno i disciplinovano izvršavali sve borbene zadatke. Osim idejno-političkog djelovanja, dužnost političkog komesara je bila da zajedno sa komandnim kadrom rješava i sva druga vojnička pitanja u jedinici: od borbenog poretka boraca pa do uspostavljanja veza sa drugim jedinicama, staranja za ishranu i odijevanje, smještaj, kulturno-prosvjetni rad i uspostavljanje saradnje sa narodnooslobodilačkim odborima kao organima narodne vlasti na terenu. Najvažniji zadatak je bio čuvanje ljudstva u Bataljonu na čemu je trebalo angažovati sve četne partijske i skojevske rukovodioce. Borba za ljude imala je izuzetnu važnost u ukupnom političkom i vojničkom djelovanju. U stvari, 3. bataljon Odreda je bila novoformirana jedinica, sa pretežno novim borcima i svi ovi zadaci morali su se ubrzano rješavati kako bi se Bataljon izgradio u borbeno zrelu jedinicu. Već početkom novembra 3. bataljon je, zajedno sa 1. i 2. bataljonom, učestvovao u napadu na neprijateljska uporišta na liniji Prokosovići - Bikode - Modrac - Puračić - Devetak. Akcija je bila usmjerena na uništenje formacija Zelenog kadra na ovom području. Kada je neprijatelj bio pred uništenjem, u pomoć mu je priskočilo oko 300 četnika sa Ozrena. I pored toga neprijatelj je pretrpio osjetne gubitke u ljudstvu i materijalu. U takvoj situaciji Odred se, bez gubitaka, povukao na polazne položaje. Treći bataljon je 18. novembra 1944. godine vodio uspješnu borbu sa četnicima, ustašama i zelenokadrovcima u selu Sižju, kod kuća Cvijanovića, u kojoj se posebno istakao Hrsto Bećirević, zamjenik komandanta

Bataljona. Zarobljen je jedan broj neprijateljskih vojnika. Jedan broj zarobljenika pristupio je Odredu. Sjećam se mladića Ismeta, koji je molio da ga primimo u jedinicu, kasnije je poginuo kao hrabar borac. Inače, cilj ovog napada je bio da se obezbijedimo od napada neprijatelja sa lijeve strane rijeke Spreče u vrijeme izvođenja napada naših jedinica na Gračanicu u kojem je učestvovao i Odred.

Borbene aktivnosti Odreda su se odvijale skoro svakog dana. Istovremeno, vodilo se računa o vojnoj i političkoj obuci boraca. Dnevni izvještaji o stanju na ostalim frontovima u zemlji i svijetu, o uspjesima jedinica NOVJ i saveznika stizali su redovno do svih boraca. Odred je vojnički i politički jačao, uporedo sa jačanjem i razgaranjem narodnooslobodilačke borbe. Ojačane su sve službe u njemu: sanitetska, izviđačka, obavještajna. Obavještajna služba je bila razvijena i u bataljonima. Obavještajac u 3. bataljonu je bio Gradašćević, a obavještajci i drugi kadrovi su nam dolazili sa kursa koji su organizovani u slobodnoj Tuzli. Održavani su zborovi, konferencije i priredbe po selima na kojima su tumačeni ciljevi i karakter narodnooslobodilačke borbe.

Kao politički komesar 3. bataljona i partijski rukovodilac prisustvovao sam Savjetovanju komunista tuzlanskog okruga, koje je održano u Tuzli 23. i 24. decembra 1944. godine. U toku drugog dana Savjetovanja stigla je vijest da su četničke formacije Draže Mihailovića na prilazima Tuzli, da je slobodna Tuzla ugrožena i da se svi učesnici Savjetovanja odmah uključe u svoje jedinice. Hitno sam, u toku toga dana, uspostavio vezu sa svojim bataljonom kojim su, umjesto Safeta Čehajića, komandovali Memiš Džanić i zamjenik političkog komesara Milan Gavrilović. U danonoćnim borbama, na području Požarnice, Tojšića i Jeginovog Luga, koje su trajale do 29. decembra, borci Odreda, zajedno sa drugim jedinicama NOVJ, odbili su napad neprijatelja i odbranili Tuzlu i okolinu. U tim borbama četnici su pretrpjeli ogromne gubitke kako u ljudstvu tako i u ratnom materijalu. Nakon poraza četnika pred Tuzlom, Odred je, i u narednom periodu, orijentisan prema četničkim snagama koje su se povlačile preko Ozrena.

Nakon odbijanja četnika od Tuzle, negdje krajem decembra ili početkom januara 1945. godine, postavljen sam za komandanta Ozrenskog bataljona u formiranju. Njegovo formiranje i konsolidovanje teklo je nešto više od mjesec dana. U pripremama za formiranje ovog bataljona naređeno mi je da sa 3. bataljonom krenem na Ozren i da se tamo povežem sa, koliko se sjećam, 23. sprskom brigadom. U sastavu 3. bataljona bila je ijedna četa Ozrenaca, koja je činila jezgro budućeg bataljona. Radi uspješnijeg izvršenja ovog

zadatka sa nama je krenuo prvoborac Dejan Vujasinović. Zadatak je uspješno završen, tako daje formiranje Ozrenskog bataljona Odreda završeno 4. februara 1945. godine u jeku borbi sa četničkim snagama Pavia Đurišića, koji su na Ozren stigli iz Crne Gore.

U sjećanju mi je ostala borba koju smo zajedno sa borcima, koliko se sjećam, 24. srpske brigade vodili 10. februara u rejonu sela Katanići i brda Lipova glava, kada smo na juriš likvidirali četnička uporišta. Tom prilikom poginuo je zamjenik komandanta 3. bataljona Memiš Džanić. To je bio veliki gubitak za Odred, jer je Memiš bio dobar drug i starješina, čije je prisustvo ulijevalo povjerenje svim borcima. Veliki gubitak za Odred bila je smrt političkog komesara Odreda Toše Jovanovića, koji je sredinom februara umro od tifusa u tuzlanskoj bolnici. Tošo je bio izuzetan kao čovjek, partijski i politički radnik.

Koncem februara 1945. godine, na osnovu naredbe Štaba 3. korpusa, postavljen sam za komandanta Odreda, jer je dotadašnji komandant Mehmedalija Hukić, usljed bolesti, hitno upućen u tuzlansku bolnicu na liječenje. Dužnost komandanta bataljona predao sam Voji Cvijanoviću, koji je do tada bio moj zamjenik. U martu mjesecu vodili smo neprekidne borbe sa četnicima na području Ozrena prema rijeci Bosni. Imali smo jednu tešku borbu na Šahin kamenu, gdje se posebno istakao rudar Hrusto Bećirević, komandant 3. bataljona, koji je sa svojom jedinicom zauzeo to uporište. Posmatraosam zajedno sa Milanom Stojanovićem, zamjenikom komandanta 24. srpske brigade, sa komandnog položaja, kako Hrusto, po svim vojničkim borbenim pravilima, osvaja pedalj po pedalj tog uporišta. Za taj podvig komandant 24. brigade poklonio je Hrusti jahaćeg konja. U to vrijeme četnici su počeli da mijenjaju taktiku tako da su nas i noću napadali. Međutim, mi smo imajući bogata iskustva u partizanskom ratovanju prihvatili i razvijali takvu borbu i pri tom im nanosili teške gubitke. Sa 24. brigadom i njenim komandantom Milanom Stojanovićem, koji je po prirodi bio veseljak, ostvarili smo uspješnu vojničku i drugu saradnju. Milan je takav odnos i saradnju razvijao i sa stanovništvom terena na kojem je Brigada boravila.

Marta 1945. godine kada je Odred bio u pokretu prema Lukavcu primili smo depešu više komande da se odmah izvrši marš u Vareš (selo Duboštica) i prihvati oko 30 teških ranjenika i oko 50 zarobljenih njemačkih vojnika i nešto domobrana. Ranjenici su bili prikupljeni iz raznih jedinica NOVJ i trebalo ih je smjestiti u bolnicu 3. korpusa u Tuzli. Za ovu akciju trebalo je obezbijediti prenos i kretanje preuzetih ranjenika, jer je na tom pravcu još uvi-

jek bilo neprijateljskih posada, naročito na prostoru lijeve obale rijeke Krivaje i planine Zvijezda. Tako smo u pokretu vodili borbu sa Matinim ustašama u selu Vijaka. Na odredištu sam se susreo sa Milanom Stanićem, koji je bio komandant grupe od tri bataljona te krajiške jedinice koja je obezbjeđivala ranjenike i zarobljenike. Potom smo se uputili nazad. Put je bio veoma naporan. Zarobljenike smo koristili za prenos ranjenika, a nakon toga smo ih predali u zarobljenički logor u Tuzli. Ranjenici su smješteni u bolnicu. Ova akcija je značajna po tome što je pokret izvršen po teškom terenu i lošim vremenskim uslovima, po dubokom snijegu i bespuću, pa je iscrpljujuće djelovao kako na ranjenike i borce tako i na zarobljenike od kojih je jedan odbio da nosi ranjenike, uzvikujući fašističke parole. U povratku smo zaobišli selo Vijaku. jer smo pretpostavljali da nas u zasjedi čekaju Matine ustaše. Kada smo se već približili Lukavcu, borci su živnuli, oraspoložili se i zapjevali sretni što su i ovaj zadatak uspješno izvršili. Tih dana je umjesto Miše Vokića, koji je raspoređen na novu dužnost, za političkog komesara Odreda postavljen Savo Živković iz Žabara.

Sredinom marta 1945. godine stiglo je naređenje više komande da se Odred stavi pod Komandu 38. NOU divizije i da preko Kladnja i Olova izvrši pokret prema Sokolcu i postavi se na liniju Rakova Noga - Riječa - Imamovići sa zadatkom da obezbjeđuje intendanturu Divizije i da zajedno sa ostalim njenim jedinicama zatvara pravce od Olova i Vareša, što znači da je Odred kao samostalna i vojnički sposobna jedinica dobio konkretne borbene zadatke u operacijama za oslobođenje Sarajeva. Na putu prema odredištu zadržali smo se nekoliko dana u Olovu, očekujući dalja naređenja, tako da smo, početkom aprila, stigli na položaje. Odred je vodio stalne borbe sa četnicima Save Derikonje i Borke Radovića, kao i sa ustašama poznatog ustaškog komandanta Mate.

Najžešće borbe Odred je vodio, početkom aprila 1945. godine, protiv 14. puka 7. SS »Princ Eugen« divizije, koji se uputio iz Vareša prema Podromaniji i Sokolcu sa ciljem da deblokira njemačku posadu na tom prostoru. Cijeli dan je Odred vodio borbu sa esesovcima, uglavnom na prostoru sela Medojevići. Neprijatelj je uspio da prode prema Sokolcu. gdje su se, kako se sjećam, nalazili položaji 21. tuzlanske brigade. Uspjelo mu je da deblokira svoje snage, koje su se potom povukle prema Sarajevu. Kada su se naše jedinice uputile u samo Sarajevo, Odred je dobio zadatak da ide na Sokolac radi obezbjeđenja pozadine naših jedinica sa tog pravca. Tako smo i uradili. Tamo sam zatekao Peru Kosorića, komandanta 3. korpusa, kome sam dao konja na kojem se, sa još nekim člano-

vinia Štaba uputio u Sarajevo koje su u to vrijeme oslobađale naše jedinice. Od Kosorića sam primio bliža naređenja za akcije Odreda i u skladu sa tim izvršen je i raspored bataljona. Inače, sve borbene zadatke i naređenja u sarajevskoj operaciji primao sam od Franje Herljevića, komandanta 38. divizije.

Saveznički avion nad Sokocem marta 1945. godine

Nakon izvršenja zadatka u sarajevskoj operaciji i potom izvođenja akcije na čišćenju terena na području Romanije, Odred se, preko Živinica i Tuzle, prebacio na područje Majevice. Naredbom Generalštaba Jugoslovenske armije od 23. aprila 1945. svi NOP odredi ušli su u sastav Korpusa narodne odbrane. Tako je, početkom maja 1945. godine, rasformiran Tuzlanski NOP odred. Tada su, takođe, rasformirani Kladanjski, Srebrenički, Majevički i Posavskotrebavski partizanski odredi koji su ušli u sastav jedinica Korpusa narodne odbrane. Većina boraca Tuzlanskog NOP odreda pripala je 2. brigadi KNOJ-a, njenom 4. bataljonu, čija je smotra izvršena u Simin-Hanu, dok je jedna četa boraca Odreda upućena u sarajevsku brigadu KNOJ-a. Nakon toga, 2. brigada KNOJ-a zadržala se duže vrijeme na prostoru sjeveroistočne Bosne sa zadatkom čišćenja terena i uništenja ostataka ustaških, četničkih i zelenokadrovskih formacija.

Tuzlanski odred je. u posljednjim mjesecima svog postojanja. postao razvijena borbena jedinica koja je bila spremna da izvrši sve vojničke zadatke, ne samo da prihvata borbu, nego da je i taktički razrađuje i vrši uspješne napade i dještva na neprijatelja. Odred je pod vojničkom kontrolom držao prostor koji je obuhvatao šire područje Tuzle. Lukavca, Živinica. Gračanice. Srebrenika pretežno brdsko-planinsko područje. Odred je. na takav način dao svoj doprinos u završnim borbama za oslobođenje zemlje.

